

Den Haag

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

WERKGELEGENHEIDSMONITOR

2015

COLOFON

Uitgave
Gemeente Den Haag
DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
Maart 2016

Inlichtingen

DSO / Programmamanagement, Strategie en Onderzoek
Carla Rothuizen (070 35 34874 / carla.rothuizen@denhaag.nl)

De Dienst Stedelijke Ontwikkeling aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid inzake het gebruik en toepassing van de gepresenteerde gegevens. Afwijkingen in absolute aantallen en % kunnen worden veroorzaakt door afronden. Bij gebruik van cijfers is bronvermelding verplicht.

► **Onderzoeksrapport**

DSO/Programmamanagement, Strategie en Onderzoek

WERKGELEGENHEIDSMONITOR 2015

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	7
1 Economische sectoren	11
1.1 Inleiding	11
1.2 Waar vindt de groei plaats?	12
1.3 Arbeidsmarktbalans	13
1.4 Bedrijfsdynamiek	14
1.5 Overzicht banen naar sectoren	16
1.6 Primaire sector, delfstoffen, nuts.....	16
1.7 Industrie, bouw, vervoer en post.....	17
1.8 Handel	17
1.9 Zakelijke diensten	18
1.10 Overheid en extraterritoriale instellingen.....	19
1.11 Zorg en welzijn, care en cure.....	19
1.12 Maatschappelijke organisaties	20
2 Haagse speerpunt domeinen	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Toerisme	21
2.3 Detailhandel en horeca.....	24
2.4 The Hague Security Delta.....	28
3 Specifiek Haagse clusters	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Den Haag Internationale Stad van Vrede & Recht	34
3.3 Cluster Finance & Legal	37
3.4 Cluster IT / Tech	40
3.5 Cluster Energie.....	44
3.6 Internationale congressen.....	46
4 Spreiding en concentratie over de stad	49
4.1 Inleiding	49
4.2 Spreiding van banen.....	49
4.3 Spreiding van vestigingen.....	51
5 Groot-, Midden- en Kleinbedrijf	53
5.1 Inleiding	53
5.2 Grootbedrijf.....	53
5.3 MKB	56
5.4 Eenmanszaken.....	58
5.5 Starters.....	60

6	Prognose banen	61
6.1	Inleiding	61
6.2	Ontwikkeling banen 2014-2018	62
7	Arbeidsaanbod: beroepsbevolking	65
7.1	Inleiding	65
7.2	Kenmerken van de Haagse beroepsbevolking.....	67
7.3	Pendel	68
7.4	Prognose van de beroepsbevolking 2014-2018.....	70
7.5	UWV'ers	72
8	De Haagse regio	75
8.1	Inleiding	75
8.2	Werkgelegenheidsstructuur regiogemeenten Haaglanden.....	76
8.3	Werkgelegenheidsontwikkeling in de regio	77
8.4	Grootste werkgevers in de regio	79
9	Den Haag en de G5	81
9.1	Inleiding	81
9.2	Werkgelegenheidsontwikkeling G5	81
9.3	Groei- en krimpsectoren G5.....	82

Bijlagen

I	Indeling in Haagse sectoren	85
II	Indeling in landelijke sectoren.....	87
III	Afbakening van de clusters Internationale Organisaties en The Hague Security Delta	88
IV	Afbakening cluster IT/ Tech	89
V	Afbakening cluster Energie / Olie & Gas	90
VI	Afbakening cluster Recreatie & Toerisme	91
VII	Afbakening van de clusters Finance & Legal	94
VIII	Ontwikkeling en relatief belang per sector, regiogemeenten, 2000-2015	95
IX	Ontwikkeling en relatief belang per sector, G5, 2000-2015	100

SAMENVATTING

Voor het eerst sinds 2009 is in 2014 het aantal banen¹ in Den Haag weer toegenomen, namelijk met 0,5% tot ruim 254.000. Omdat de bevolking van Den Haag harder is gegroeid dan het aantal banen komt de werkgelegenheidsfunctie van Den Haag en regio Haaglanden² toch verder onder druk.

De groei was vooral te vinden bij bestaande bedrijven en kwam voor bij het merendeel van de verschillende sectoren en branches.

Grote groei branches in 2014 waren de gezondheidszorg, detailhandel, horeca, bouw en rijksoverheid. Branches die in 2014 krompen waren verpleging en verzorging, vervoer, opslag en post en facility management, reiniging en beveiliging.

Den Haag zet in op een aantal domeinen waarvan de meeste in 2014 groei lieten zien.

- **Toerisme:** de groei uit 2013 zette door in 2014. Als gevolg van landelijke trends en ontwikkelingen in het toerisme, de hernieuwde opening van het Mauritshuis in 2014 en het economisch herstel lijken de vooruitzichten voor toerisme gunstig.
- **Detailhandel en horeca:** grote groeiers in 2014. Met name kledingwinkels en supermarkten. Dit kwam vooral door de vestiging van Marks & Spencer en een extra Albert Heijn. Ook internetdetailhandel groeide in 2014 met 29%. Recente nieuwsberichten over faillissementen en eventuele doorstart van een aantal grote detailhandelsketens geven een minder rooskleurig toekomstbeeld voor de (traditionele) detailhandel. Groei in de horeca zit vooral in de restaurants.
- **The Hague Security Delta (HSD):** de werkgelegenheid in de regio steeg met 4% sinds 2012 in een krimpende markt, dat is iets minder dan in 2012 werd ingeschat. Toegevoegde waarde en omzet namen sterker toe dan het aantal banen. Dat komt vooral omdat de Haagse regio sterk is in niet-traditionele veiligheid. Deze wordt sterk gedreven door technologische vernieuwingen. In totaal is de regio goed voor 23% van de landelijke veiligheidsbanen. Dat zijn bijna 27.000 banen begin 2015.

Naast de speerpunt domeinen kent Den Haag ook een aantal clusters die van oudsher van belang zijn voor de Haagse economie. Deze clusters bestaan uit vestigingen uit meerdere sectoren en branches met een gezamenlijke interesse of doelstelling.

- **Internationale instellingen en organisaties:** dit cluster is goed voor 12.700 banen in Den Haag en 19.500 totaal in de regio. Het cluster besteedt direct

¹ Onder een baan wordt verstaan een door een werkzame persoon bezette arbeidsplaats ongeacht aantal uren of dienstverband.

² Regio Haaglanden bestaat uit de gemeenten Den Haag, Delft, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland en Zoetermeer.

en indirect € 5,2 miljard. Inclusief indirecte banen zijn er naar schatting bijna 40.000 banen begin 2015.

- **Finance & Legal** geeft een diffuus beeld. Ondersteunende diensten doen het beter dan de harde kern. Finance groeit weer sinds 2012, Legal krimpt in de harde kern en groeit in de ondersteuning.
- **IT sector**: de krimp in de telecom is beeldbepalend voor de IT sector. Samenhangende sectoren zijn de topsector High Tech Systemen en Materialen (HTSM) en Techniek zoals deze in 'Geslaagd in het Vak' wordt gebruikt. De topsector HTSM geeft de laatste jaren een stabiel beeld, de krimp in Techniek vlakt af.
- **Olie & gas** heeft het al sinds het begin van deze eeuw moeilijk. Het aantal banen in Den Haag fluctueerde enorm in de afgelopen 15 jaar. Per saldo was er nauwelijks groei in het aantal banen sinds het begin van deze eeuw.
- **Congressen**: het aantal congressen is sterk afgenomen sinds 2010. Het aantal deelnemers en de duur van de congressen zijn wel toegenomen. Desondanks is er een verlies in 'congresdeelnemersdagen' van 16% sinds 2010. Wel is 2015 weer een jaar waarin het aantal congressen is toegenomen.

Meer dan de helft van de banen in Den Haag is te vinden op een bedrijventerrein, kantorengedebied of winkelcentrum. Hierbij is de binnenstad het werkconcentratiegebied met de meeste banen.

De stadsdelen Centrum, Haagse Hout en Scheveningen hebben de meeste banen. Veel vestigingen zijn buiten de stadsdelen Centrum, Haagse Hout of Scheveningen te vinden. Dit zijn vooral kleinere vestigingen.

Vestigingen met 100 werknemers of meer zijn in Den Haag verantwoordelijk voor meer dan de helft van de banen. In het grootbedrijf was de afgelopen jaren sprake van verschuivingen tussen de subgroepen met in totaal een kleine groei ten opzichte van 2000. In totaal zijn er bij het grootbedrijf sinds 2000 iets meer dan 1200 banen bij gekomen (1% groei).

Het MKB als motor van de economie drijft op eenmanszaken. Het aantal eenmanszaken is enorm toegenomen. Zij bepalen een steeds groter deel van de werkgelegenheid van Den Haag (11% in 2015). Zonder de eenmanszaken is de werkgelegenheid bij het MKB afgenomen. Ook het aantal starters is fors toegenomen.

De gemeenteraad heeft het 10.000 banenplan vastgesteld. Dat moet resulteren in bijna 261.000 banen in 2018.

Met een toename van 1173 banen in 2014 is Den Haag voor het eerst weer gegroeid maar wel iets minder dan de 1910 extra banen die voor 2014 beoogd waren volgens het 10.000 banenplan.

Met 259.000 mensen maakt de beroepsbevolking de helft uit van de totale Haagse bevolking. De Haagse beroepsbevolking is vaak hoog opgeleid en is ook vaak

tussen 25 en 54 jaar. De beroepsbevolking bestaat uit iets meer mannen dan vrouwen.

Bijna twee derde van de Haagse beroepsbevolking werkt in Den Haag en 60% van de Haagse banen worden bezet door Hagenaars.

De belangrijkste donorgemeenten voor de banen in Den Haag liggen in de regio Haaglanden of op relatief korte afstand van Den Haag. Zoetermeer levert de meeste werknemers voor de banen in Den Haag.

Uitgaande pendel binnen Haaglanden gaat vooral naar Rijswijk.

De Haagse beroepsbevolking neemt tot 2020 naar verwachting toe met 7000 mensen. Wanneer de ambitie van het 10.000 banenplan volledig gehaald wordt is de toename van het aantal banen tot 2020 zo'n 9000. Idealiter zou dit moeten leiden tot minder werkloosheid. Of dat in de praktijk ook zo zal uitpakken is afhankelijk van meerdere factoren zoals kwalitatieve mismatch, pendel of terugkeer op de arbeidsmarkt van 'ontmoedigden'.

De omvang van de werkloze beroepsbevolking is volgens het CBS in 2015 10%. Daarnaast is er het aantal mensen ingeschreven bij het UWV. Deze groep is groter en bestaat deels uit werkloze beroepsbevolking maar deels ook uit mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren. Deze bij het UWV ingeschreven groep is de afgelopen jaren toegenomen. Het UWV werkloosheidspercentage van de totale groep mensen die is ingeschreven bij het UWV is ca. 17% (januari 2015). Voor de jongere werklozen tot 27 jaar is dat 11%. In de loop van 2015 is dit nog iets toegenomen.

Den Haag in de regio

In de regio is er sinds 2010 per saldo een krimp in de werkgelegenheid van 5% waar de gevolgen van de economische crisis na-ijlde. Wel was er groei in 2014. De krimp tussen 2010-2015 vond vooral plaats bij het openbaar bestuur, bouw, vastgoed, post en handel. De ontwikkeling per gemeente was heel verschillend. Bij zes van de negen regiogemeenten zagen we een vorm van herstel in 2014, en bij sommige gemeenten al eerder. Alleen bij Rijswijk, Westland en Wassenaar laat het herstel nog op zich wachten. Voor de regio als totaal was er in 2014 weer groei. In 2014 is het aantal banen in de regio weer toegenomen met ca. 2875 tot 493.000, een groei van 0,6%. Daarmee doet de regio als totaal het marginaal beter dan Den Haag (0,5% groei in 2014). Dit komt vooral door de grote dominantie in de (krimpende) overheid van Den Haag.

Naast de dominantie in de overheid is Den Haag binnen de regio Haaglanden ook dominant met banen in extraterritoriale instellingen en olie & gas.

Grote werkgevers in de regio komen grotendeels overeen met de grote werkgevers van Den Haag. In 2015 waren de twintig grootste werkgevers in de quartaire sector samen met de twintig grootste commerciële werkgevers goed voor een kwart van de banen in de regio Haaglanden.

Den Haag in de G5

De vijf grootste gemeenten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven zorgden samen voor anderhalf miljoen banen begin 2015.

Sinds het begin van de recessie (2008/2009) verliep de ontwikkeling van het aantal banen in Den Haag minder gunstig dan in de andere steden. Sinds 2010 is alleen Rotterdam harder gekrompen (-5,2%) dan Den Haag (-4,7%).

Den Haag had niet alleen het minste aantal sectoren met groei (samen met Rotterdam), de groei in die sectoren was er ook kleiner dan elders.

Over het algemeen valt op dat in de periode 2010-2015 de sectoren handel en horeca overal fors groeiden maar in Den Haag achterbleven bij de andere G5 gemeenten. Ook de sector advisering en onderzoek groeide fors, met uitzondering van Rotterdam. Sectoren die veel krimp kenden, zijn de industrie, bouwnijverheid, transport (behalve in Utrecht) en overige zakelijke dienstverlening. De industrie en de bouw lieten beide in 2014 in Amsterdam, Den Haag en Eindhoven weer een lichte groei zien.

De sectoren handel, advies en onderzoek en zorg zijn voor de meeste gemeenten belangrijke pijlers van de werkgelegenheid. Voor Den Haag gold dit in mindere mate. Deze sectoren waren in Den Haag minder aanwezig dan in de andere G5-gemeenten, bovendien groeiden de sectoren in Den Haag minder snel.

1

ECONOMISCHE SECTOREN

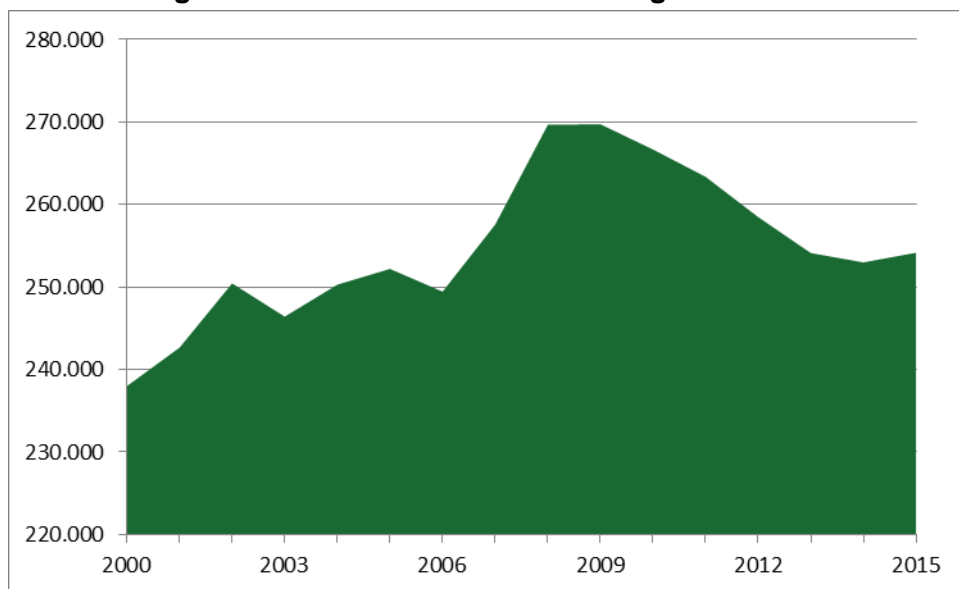
1.1 INLEIDING

Aantal banen voor het eerst sinds 2009 toegenomen

Op 1 januari 2015 had Den Haag 254.146 banen. Dat waren er 1173 meer dan op 1 januari 2014, een groei van 0,5%. Dit positieve resultaat was verdeeld over meerdere sectoren en branches.

Wanneer we de lijn van de afgelopen jaren zien, lijkt er voor het eerst sinds 2009 sprake van voorzichtig herstel.

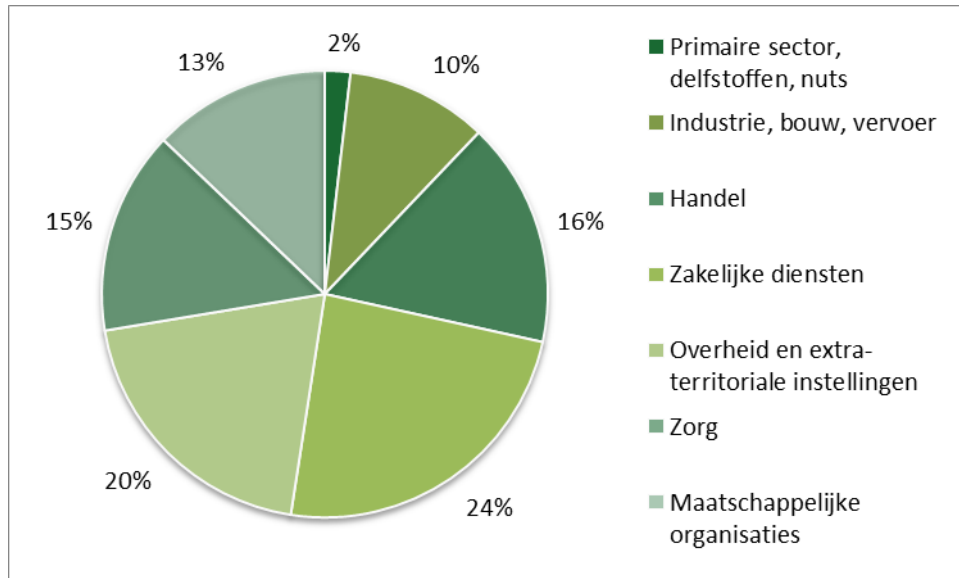
Figuur 1.1 Ontwikkeling van het aantal banen in Den Haag vanaf 2000

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Hoewel het aantal banen in Den Haag over een periode van 16 jaar wel een ontwikkeling en fluctuatie laat zien, geldt dat nauwelijks voor de werkgelegenheidsstructuur. In 2000 was de verdeling van banen over de verschillende sectoren vrijwel gelijk aan die begin 2015.

Figuur 1.2 Banen in Den Haag naar economische sectoren, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De meeste banen in Den Haag zijn te vinden in de zakelijke dienstverlening met ca. 61.000 banen, gevolgd door de overheid en extraterritoriale instellingen met bijna 51.000 banen.

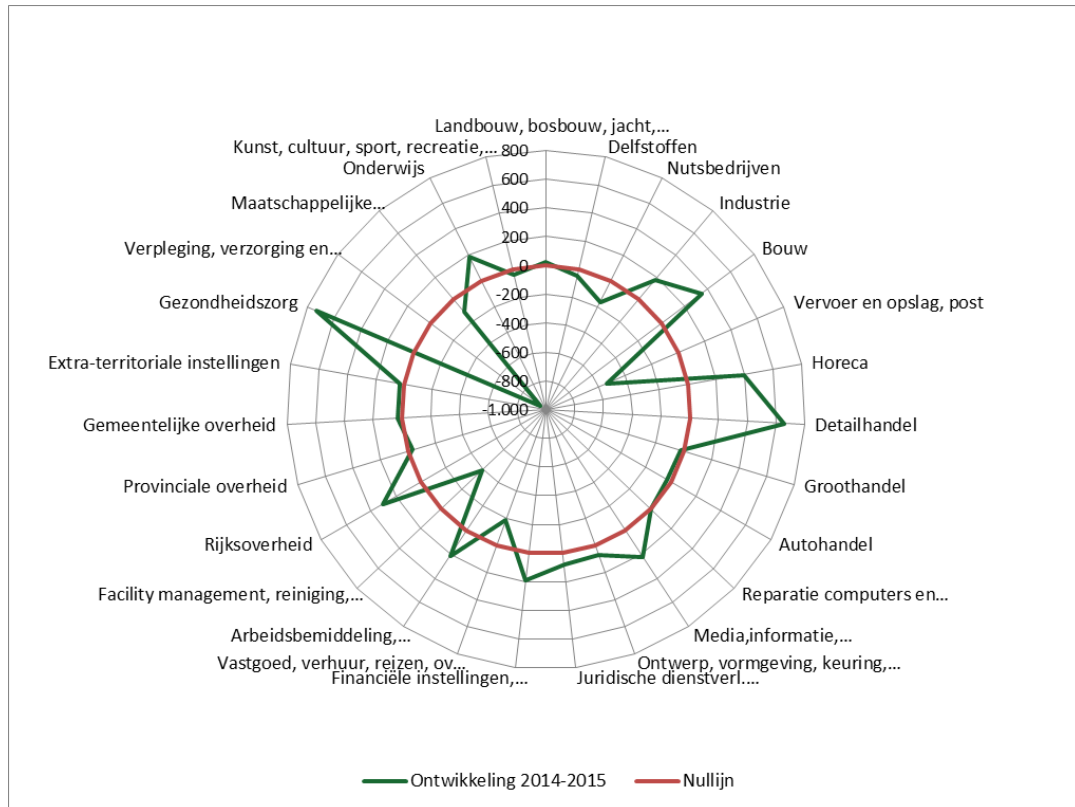
1.2 WAAR VINDT DE GROEI PLAATS?

Voor het eerst sinds jaren groei bij het merendeel van de branches

De volgende figuur laat zien dat in 2014 in een flink aantal branches weer groei is ontstaan. In deze figuur zijn de sectoren zoals deze te zien zijn in figuur 1.2 verder uitgesplitst naar branches. In tabel 1.2 staat deze onderverdeling uitgewerkt.

Waar de groene lijn buiten de rode nullijn komt was sprake van groei. De grootste groei (in absoluut aantal banen) zat in de gezondheidszorg en de detailhandel. De meeste krimp kwam voor bij verpleging en verzorging en bij het onderdeel post van de sector vervoer, opslag en post. Opvallend is de groei bij de Rijksoverheid. Deze komt vooral voor rekening van defensie en politie. Het is niet duidelijk of hier sprake is van werkelijke fysieke groei of dat het een administratieve groei is waarbij men op het kantoor in Den Haag geregistreerd staat maar in de praktijk elders werkt.

Figuur 1.3 Ontwikkeling van het aantal banen in 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.3 ARBEIDSMARKTBALANS

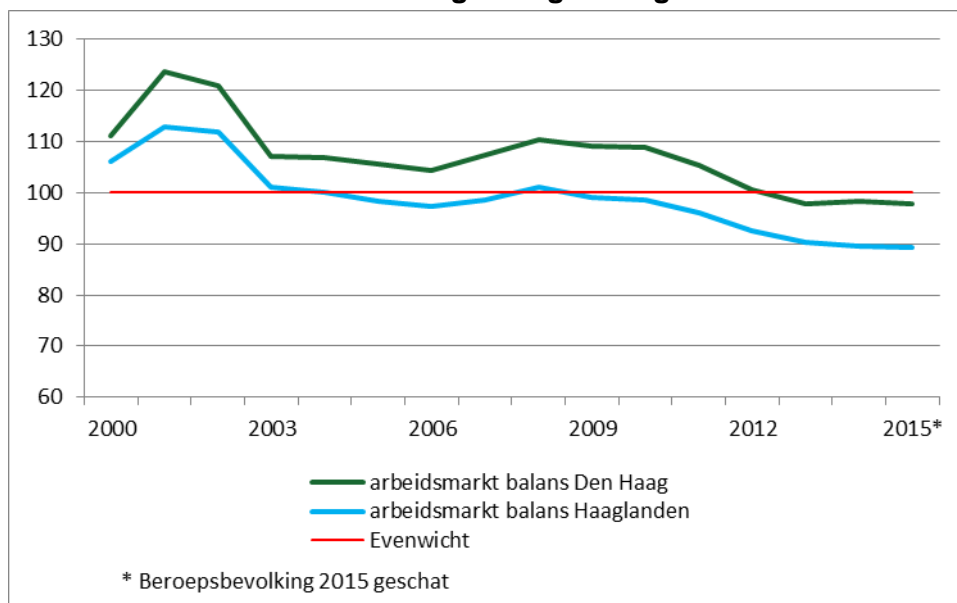
Werkgelegenheidsfunctie van Den Haag en regio onder druk

Hoewel het aantal banen is toegenomen in 2014, is de omvang van de beroepsbevolking sneller gestegen. Hierdoor komt de arbeidsmarktbalans verder onder druk te staan. Deze balans geeft de verhouding weer tussen de omvang van de beroepsbevolking en het aantal banen binnen de gemeente. Idealiter is de balans 100 en zijn er voldoende banen voor de beroepsbevolking, bij waarden onder de 100 zijn er te weinig banen om de beroepsbevolking volledig aan het werk te krijgen en bij waarden boven de 100 zijn er meer banen dan mensen in de beroepsbevolking. Overigens houdt deze balans geen rekening met kwalitatieve scheefheid of pendel en is het niet meer dan een indicatie van de werkgelegenheidsfunctie van stad of regio.

De arbeidsmarktbalans van Den Haag is vanaf begin 2013 onder de evenwichtslijn van 100 gezakt en ligt begin 2015 op 98.

De arbeidsmarktbalans voor de totale regio Haaglanden ligt begin 2015 op 89 waarmee de werkgelegenheidsfunctie voor de regio verder wegzakt. De positie van Den Haag binnen de regio blijft met 98 redelijk op peil.

Figuur 1.4 Arbeidsmarktbalans in Den Haag en regio Haaglanden

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.4 BEDRIJFSDYNAMIEK

Groei vooral bij bestaande bedrijven en in-verhuizingen uit de regio

De bedrijfsdynamiek is opgebouwd uit verschillende onderdelen. In de eerste plaats is er het saldo van groei en krimp bij bestaande vestigingen. Ten tweede is er het saldo van vestiging en vertrek en ten slotte is er het saldo van start en opheffing. In het werkgelegenheidsregister hebben we alleen zicht op vestigingen binnen de regio Haaglanden³. Bedrijfsvestigingen die afkomstig zijn uit, of vertrekken naar gemeenten buiten deze regio zijn niet te onderscheiden van starters en opheffingen; we kunnen wel zien dat een vestiging in onze registratie verschijnt of verdwijnt, maar niet wat daarvan de oorzaak is. Deze twee groepen worden daarom samen genomen. Alleen daar waar er binnen de regio Haaglanden wordt verhuisd, is te volgen waar een vestiging naar toe gaat of vandaan komt.

Per saldo zat de grootste groei in werkgelegenheid in de bestaande vestigingen (autonome groei). Deze vestigingen die zowel in 2014 als in 2015 in Den Haag gevestigd waren lieten per saldo een toename zien van 954 banen. Dit betekent dat er voor het eerst sinds de start van de crisis in 2009 sprake was van groei bij de bestaande vestigingen.

Het saldo van de groep vestigers van *buiten* Haaglanden/starters en vertrekkers naar *buiten* Haaglanden/opheffingen was -337 banen, er zijn dus meer banen verdwenen door vertrek of opheffing dan dat er bij kwamen door starters en vestigers van buiten Haaglanden.

Het saldo van in- en uitverhuizingen *binnen* de regio naar de overige gemeenten binnen Haaglanden was 556. In totaal leidde dat tot een banengroei van 1173 (0,5% groei).

³ Met ingang van 2016 zullen we ook beschikking krijgen over de vestigingen in de totale Metropoolregio Rotterdam Den Haag en de regio Drechtsteden.

Overigens is er bij het overgrote deel van de vestigingen géén sprake van een ontwikkeling in de werkgelegenheid. Bij ruim 29.000 vestigingen was de werkgelegenheid zowel op 1-1-2014 als op 1-1-2015 hetzelfde met in totaal ca. 58.000 banen. De totale dynamiek vond plaats in bijna 16.000 vestigingen. Het aantal banen dat bij deze dynamische vestigingen betrokken was, was bijna 45.000.

Tabel 1.1 Bedrijfsdynamiek 2014-2015

Ontwikkeling 2014-2015	vestigingen	banen
Per 1-1-2014	39.106	252.973
Bestaande vestigingen zonder werkgelegenheidsontwikkeling	29.121	57.925
Bestaande vestigingen in Den Haag met groei	2.842	12.193
Bestaande vestigingen in Den Haag met krimp	2.875	-11.239
Saldo autonome ontwikkeling	-	954
Groei door vestiging (van buiten HGL*) of starter	5.525	8.975
Krimp door vertrek (naar buiten HGL) of opheffing	-3.866	-9.312
Saldo vestiging/vertrek en starter/opheffing	1.659	-337
Groei door in-verhuizing uit HGL	335	1.720
Krimp door uit-verhuizing naar HGL	-402	-1.164
Saldo in-/uit-verhuizing binnen HGL	-67	556
Saldo ontwikkelingen	1.592	1.173
Per 1-1-2015	40.698	254.146

*=Haaglanden

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.5 OVERZICHT BANEN NAAR SECTOREN EN BRANCHES

De volgende tabel laat het aantal banen zien naar sector en de onderliggende branches voor begin 2014 en begin 2015. In de komende paragrafen worden de ontwikkelingen in de verschillende sectoren beschreven.

Tabel 1.2 Overzicht van het aantal banen naar sector en branche (per 1-1)

Banen	2014	2015	groei-krimp absoluut	groei- percentage
Primaire sector, delfstoffen, nuts	4.892	4.703	-189	-3,9%
Landbouw, bosbouw, jacht, visserij	2.120	2.145	25	1,2%
Delfstoffen	1.620	1.571	-49	-3,0%
Nutsbedrijven	1.152	987	-165	-14,3%
Industrie, bouw, vervoer	26.119	26.107	-12	0,0%
Industrie	6.786	6.963	177	2,6%
Bouw	10.857	11.206	349	3,2%
Vervoer en opslag, post	8.476	7.938	-538	-6,3%
Handel	40.488	41.492	1.004	2,5%
Horeca	10.297	10.694	397	3,9%
Detailhandel	21.287	21.943	656	3,1%
Groothandel	6.204	6.182	-22	-0,4%
Autohandel	2.353	2.324	-29	-1,2%
Reparatie computers en consumentenartikelen	347	349	2	0,6%
Zakelijke diensten	60.775	60.989	214	0,4%
Media, informatie, communicatie, IT	13.452	13.678	226	1,7%
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	10.855	10.928	73	0,7%
Juridische dienstverl. accountants, org. advies, management	14.209	14.292	83	0,6%
Financiële instellingen, verzekeraars	8.843	9.035	192	2,2%
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	5.321	5.139	-182	-3,4%
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	3.394	3.604	210	6,2%
Facility management, reiniging, beveiliging e.d.	4.701	4.313	-388	-8,3%
Overheid en extra-territoriale instellingen	50.338	50.671	333	0,7%
Rijksoverheid	36.082	36.392	310	0,9%
Provinciale overheid	2.636	2.601	-35	-1,3%
Gemeentelijke overheid	6.399	6.427	28	0,4%
Extra-territoriale instellingen	5.221	5.251	30	0,6%
Zorg en welzijn	37.800	37.471	-329	-0,9%
Gezondheidszorg	17.772	18.509	737	4,1%
Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting	9.477	8.523	-954	-10,1%
Maatschappelijke dienstverlening zonder overnachting	10.551	10.439	-112	-1,1%
Maatschappelijke organisaties	32.561	32.713	152	0,5%
Onderwijs	15.706	15.895	189	1,2%
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	16.855	16.818	-37	-0,2%
Totaal	252.973	254.146	1.173	0,5%

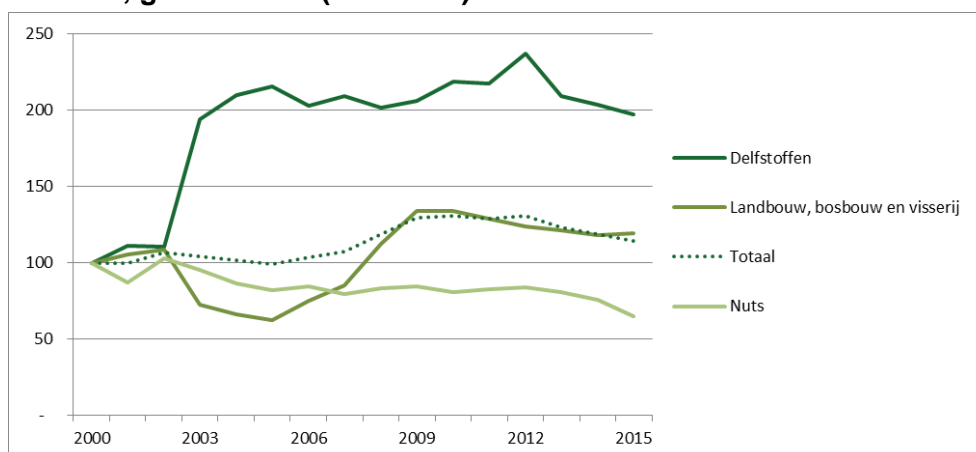
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.6 PRIMAIRE SECTOR, DELFSTOFFEN, NUTS

Delfstoffen en nuts bleven krimpen, primaire sector heeft kleine groei

Deze kleinste sector met 4700 banen bleef krimpen en was daarmee een van de weinige krimpsectoren. Zowel bij de landbouw als bij de delfstoffen ging het vooral om dienstverlening op dit terrein. Voor wat de delfstoffen betreft was de forse groei in 2003 te danken aan Shell. De aanhoudend lage olieprijs is in de latere jaren een factor die meespeelde bij het saneren van bedrijven. Bij de nutsbedrijven speelde vooral de krimp bij Dunea het laatste jaar een rol.

Figuur 1.5 Ontwikkeling banen in primaire sector, delfstoffen en nutsbedrijven, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

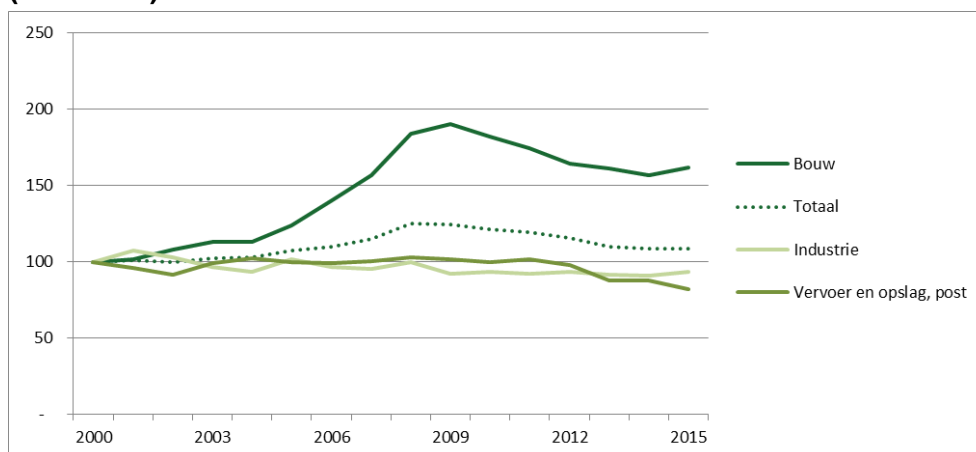
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.7 INDUSTRIE, BOUW, VERVOER EN POST

Bouwsector trekt voorzichtig aan

Binnen deze sector was het vooral de bouw die enige groei liet zien in 2014. Met een toename van het aantal banen met ca. 350 was dit een van de grotere groeiers. Ook de industrie liet een kleine groei zien (177 banen). Dit werd in de totale sector echter teniet gedaan door de krimp van de branche vervoer, opslag, post waar het aantal banen in 2014 is afgenomen met 538. Deze krimp kwam volledig voor rekening van de post- en koeriersbedrijven. Omzetting van vast personeel naar zzp'ers in de post is niet terug te vinden in de cijfers.

Figuur 1.6 Ontwikkeling banen in industrie, bouw en vervoer, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

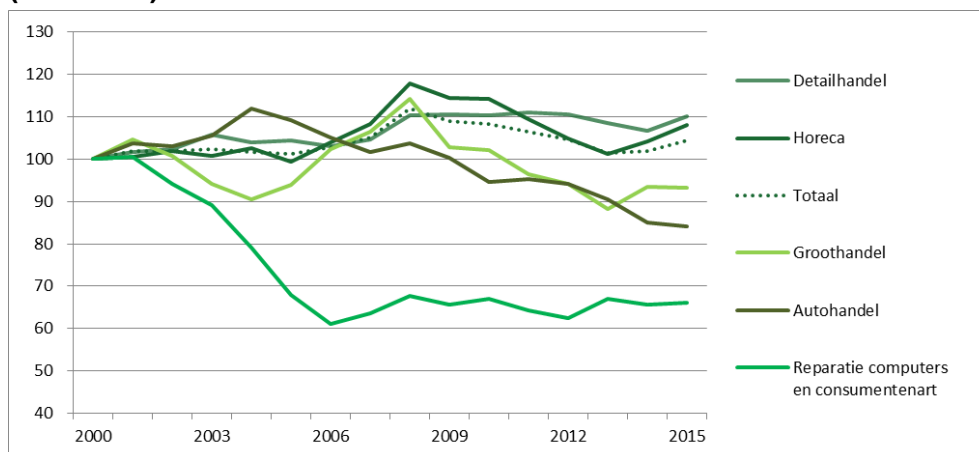
1.8 HANDEL

Detailhandel en horeca zorgden voor stijgende lijn

Binnen de handel zagen we grote verschillen in de ontwikkeling naar branche. Detailhandel en horeca lieten weer groei zien en de groothandel lijkt te stabiliseren.

Daar staat tegenover dat de autohandel een constante krimp liet zien. En de reparatiebranche is weliswaar gestabiliseerd maar wel op een veel lager niveau dan aan het begin van deze eeuw. Meer informatie over de detailhandel en horeca vindt u in paragraaf 2.3.

Figuur 1.7 Ontwikkeling banen in handel en horeca, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

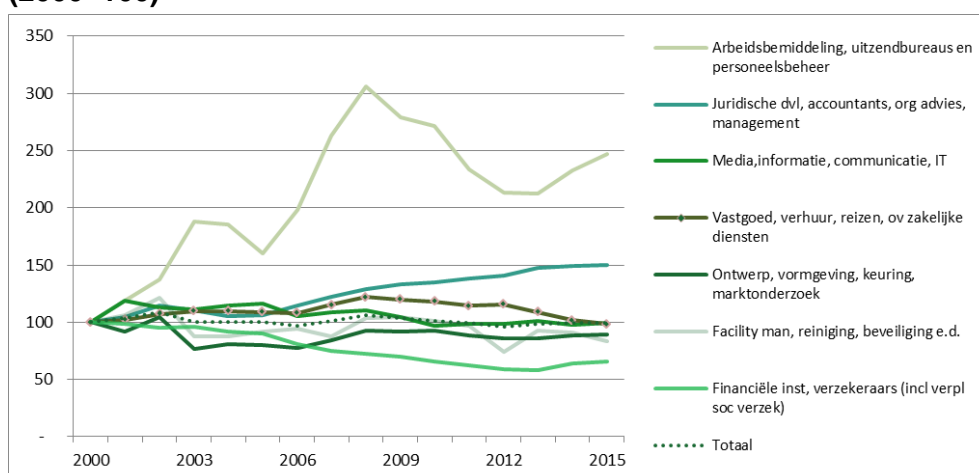
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.9 ZAKELIJKE DIENSTEN

Arbeidsbemiddeling weer in de lift, juridische diensten stabiele groei

De meest grillige ontwikkeling zagen we bij de arbeidsbemiddeling. Deze branche laat het verloop van de economische crisis goed zien; forse krimp na 2008 en daarop volgend groei in de laatste twee jaar.

Figuur 1.8 Ontwikkeling banen in zakelijke dienstverlening, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De meeste branches binnen de zakelijke diensten lieten een ontwikkeling zien met schommelingen rond het niveau van 2000. Alleen de branche juridische dienstverlening, accountants, organisatie advies en management maakte een

constante groei door. De financiële instellingen zijn sinds 2000 weggezakt met 34% krimp (bijna 5000 banen). Toch liet ook deze branche in de laatste twee jaar weer een groei zien van ca. 1000 banen.

1.10 OVERHEID EN EXTRATERRITORIALE INSTELLINGEN

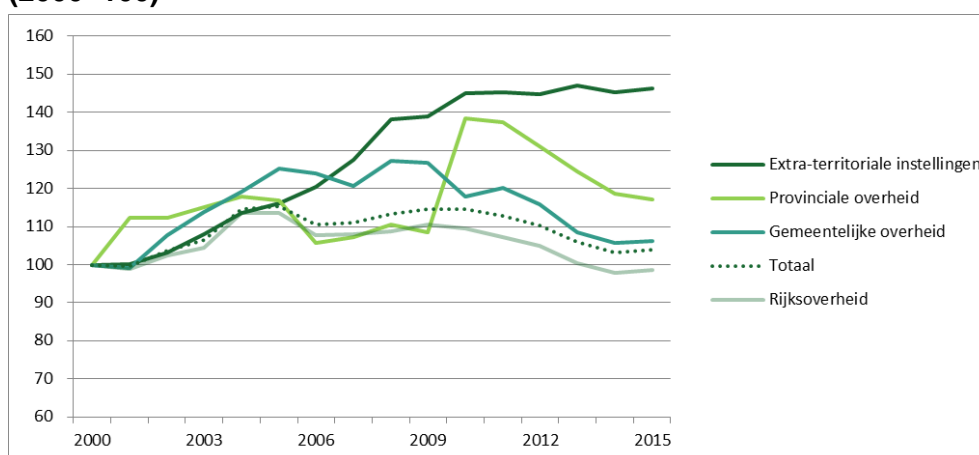
Groei in extraterritoriale instellingen, krimp bij de overheid

Den Haag kent als regeringsstad veel ministeries binnen haar grenzen. Ook de provinciale overheid huist hier en de gemeente Den Haag is zelf ook werkgever. In totaal waren er in Den Haag ruim 45.000 banen bij de overheid. Daarnaast waren er nog ruim 5000 banen bij extraterritoriale instellingen als ambassades en consulaten, Eurojust, Internationaal Gerechtshof e.d.

De extraterritoriale instellingen zijn met een constante opmars bezig sinds 2000. De overheidsinstellingen daarentegen lieten een vrijwel constante krimp zien sinds het begin van de crisis in 2009.

Eenmalige uitzondering hierop is de provinciale overheid waar in 2010 een grote uitbreiding van de Veiligheidsregio Haaglanden plaatsvond met een forse sprong in het aantal banen tot gevolg. In 2014 is de krimp bij de overheid afgezwakt of zelfs omgeslagen in een groei. Met name bij de Rijksoverheid waar sprake was van groei bij onder andere politie en defensie. Het is niet duidelijk of hier sprake is van werkelijke fysieke groei of dat het een administratieve groei is waarbij men op het kantoor in Den Haag geregistreerd staat maar in de praktijk elders werkt.

Figuur 1.9 Ontwikkeling banen overheid en extraterritoriaal, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.11 ZORG EN WELZIJN, CARE EN CURE

Care blijft krimpen, cure blijft groeien

Het onderdeel van de sector zorg en welzijn dat geneeskunde omvat wordt ook wel cure genoemd. Het deel dat gaat om zorg, verzorging, verpleging en maatschappelijk werk noemen we care. De gezondheidszorg of cure is een branche die de afgelopen jaren constant is gegroeid. Inmiddels (1-1-2015) omvat deze branche 18.500 banen. Een forse sprong was er in de periode 2006-2007 door een

uitbreiding van centra voor dagbehandeling. Zulke groeispongen kwamen in de latere jaren niet meer voor maar groei bleef.

De care laat een andere ontwikkeling zien. De verpleging en verzorging en de maatschappelijke diensten zijn met name na 2012 in omvang afgenomen. In 2014 verdwenen bij de care zelfs ca. 1100 banen waarvan ca. 950 bij de verpleging en verzorging.

Figuur 1.10 Ontwikkeling banen in zorg en welzijn, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

1.12 MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

Onderwijs blijft groeien, kunst, cultuur, sport en recreatie stabiliseert

Het onderwijs is sinds 2000 in een vrij constante lijn met 2600 banen gegroeid tot bijna 16.000 banen in 2015. De sector kunst en cultuur en sport en recreatie is in diezelfde periode met ca. 2000 arbeidsplaatsen gegroeid maar vertoonde een ander beeld. Deze branche groeide snel tot 2008 (18.000 banen) om daarna ook weer snel banen te verliezen. Op 1 januari 2015 had deze sector 16.800 banen.

Figuur 1.11 Ontwikkeling banen in maatschappelijke organisaties, naar branche, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2

HAAGSE SPEERPUNT DOMEINEN

2.1 INLEIDING

Het belangrijkste doel van het Haagse gemeentebestuur is het aantrekken en behouden van bedrijvigheid met een maximale omzet en zoveel mogelijk banen in Den Haag en de regio. Hiervoor zet zij zich in voor een gunstige ontwikkeling in verschillende domeinen. Het gaat hierbij om de domeinen toerisme, detailhandel en horeca en The Hague Security Delta. De domeinen impact economy⁴ en crossovers⁵ worden in deze rapportage buiten beschouwing gelaten omdat daarvoor nog geen werkbare indicatoren zijn ontwikkeld. Deze komen naar verwachting in de loop van 2016.

2.2 TOERISME

Groei uit 2013 zette door

Toeristen brengen veel geld naar de stad en zorgen met hun bestedingen voor omzet en werkgelegenheid bij onder andere Haagse winkels, musea, attracties, horeca en hotels. Naast deze bestedingen zorgen toeristen ook indirect voor omzet en werkgelegenheid bij alle toeleveranciers en verleners van diensten als transport, accountancy, catering, bouw en installatie, et cetera. Daarmee zijn veel Haagse bedrijven direct of indirect (deels) afhankelijk van toeristen.

In 2014 is de Kanskaart Toerisme vastgesteld: een nieuwe toeristische strategie waarin is opgenomen waar de komende jaren op wordt ingezet. Met deze strategie zet Den Haag zwaar in op groei van toerisme, om een structurele economische groei te realiseren en de werkgelegenheid te vergroten. De sector biedt ruimte voor werkzoekenden met verschillende opleidingsniveaus, voor zowel schoolverlaters als ervaren gastvrijheidsmedewerkers. Door het relatief hoge percentage parttime banen is de sector geschikt voor mensen met bijvoorbeeld zorgtaken.

De sector Recreatie & Toerisme (R&T) bestaat uit een aantal branches en sub-branches. In bijlage VI wordt aangegeven welke branches binnen het R&T cluster vallen maar globaal gaat het om horeca, detailhandel in kampeer- en reisartikelen, reizigersvervoer, bioscopen, musea en theaters, sport, wellness e.d. Binnen de branches die onder deze sector vallen komen ook banen voor die niet recreatief of toeristisch zijn. In de bijlage wordt ook aangegeven op basis van welke berekening het aantal banen is vastgesteld. In deze rapportage wordt gebruik gemaakt van de banen zoals die in het Werkgelegenheidsregister worden geregistreerd in de R&T sector en worden berekend conform de IPO standaard (zie ook bijlage VI). De

⁴ Start-ups die werken aan innovaties voor een betere wereld

⁵ Bevorderen van kruisbestuiving tussen verschillende sectoren. Bijvoorbeeld ICT in de gezondheidszorg.

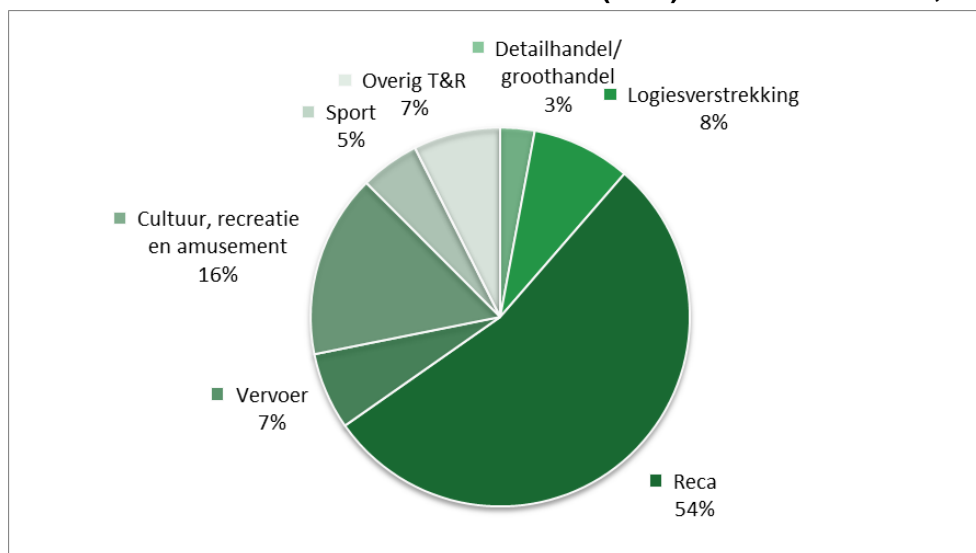
branches in detailhandel en horeca vallen ook binnen het domein detailhandel en horeca dat in de volgende paragraaf wordt beschreven. Hier is dus sprake van overlap.

Recreatie en toerisme is goed voor ca. 6% van de Haagse werkgelegenheid. Hierin is in de afgelopen 16 jaar nauwelijks verandering gekomen.

In 2008 had de R&T sector ruim 17.600 banen. Na dit topjaar is het aantal banen in deze sector weliswaar afgenomen (vooral onder invloed van de recessie) maar de sector levert begin 2015 aan meer dan 16.000 mensen een baan.

Meer dan de helft van de banen in de R&T sector wordt gevonden in de horeca bij het onderdeel eten en drinken (reca). Het gaat hierbij om ruim 8600 banen. Op de tweede plaats staat cultuur, recreatie en amusement met ca. 2500 banen.

Figuur 2.1 Banen in de sector Recreatie en Toerisme (R&T) naar subsectoren, 2015

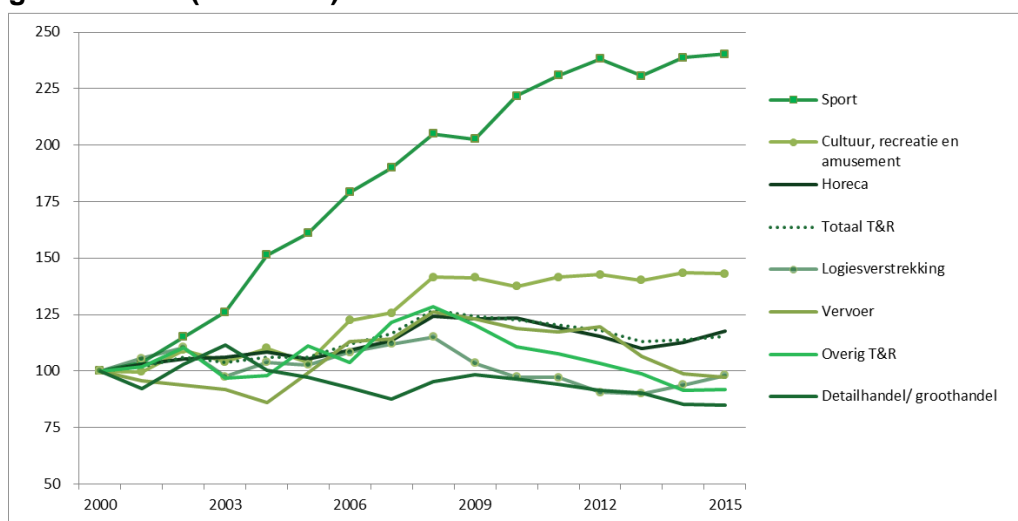

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO o.b.v. IPO

In de periode sinds 2000 heeft de R&T sector zich goed ontwikkeld tot 2008. De crisisperiode heeft daarna haar sporen op de sector nagelaten. Inmiddels lijkt de daling van het aantal banen tot stilstand te komen. In 2013 begon de sector opnieuw te groeien. In 2014 is deze groei doorgezet. In totaal heeft de sector nog altijd 16% meer banen dan in 2000.

Niet alle branches hebben zich in gelijke mate ontwikkeld. Met name de sport is 'booming'. Het aantal banen in deze branche is meer dan verdubbeld van 336 in 2000 naar meer dan 800 in 2015 (140% groei). Ook het aantal vestigingen is spectaculair toegenomen van 175 in 2000 tot 552 in 2015. Ook cultuur, recreatie en amusement doet het goed hoewel de groei er na 2008 wel uit lijkt te zijn. Sinds 2000 is deze branche me 43% gegroeid tot ca. 2700 banen in 2015.

Figuur 2.2 Ontwikkeling banen in R&T sector naar subsectoren, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO o.b.v. IPO

De overige branches zijn na 2008 wel gekrompen waarbij de detailhandel (ten behoeve van recreatie en toerisme), vervoer, overig T&R en logiesverstreking onder het niveau van 2000 zijn gezakt. Wel zien we in het laatste jaar (2014) een opleving bij de horeca.

Als gevolg van de landelijke trends en ontwikkelingen in de R&T (zie kader), de hernieuwde opening van het Mauritshuis in 2014 en het economisch herstel lijken de vooruitzichten van de R&T gunstig.

Trends en ontwikkelingen recreatie en toerisme

Een van de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van toerisme is de toename van de internationale bewegingen en daarmee het internationaal toerisme. Naast de toename in aantal reizigers, gaan toeristen ook vaker en korter op vakantie. Voor steden een gunstige ontwikkeling omdat hiermee de doelgroep groter wordt. Daarnaast wordt het gedrag van de bezoeker grilliger, meer last-minute beslissingen, en is het moeilijker om de bezoeker te bereiken. Ten slotte is de rol van reviews en aanbevelingen op het kiezen van de bestemming tegenwoordig aanzienlijk groter.

Afgelopen jaren hebben verschillende toeristische voorzieningen van Den Haag hun product vernieuwd. Madurodam, het Mauritshuis, Panorama Mesdag, het Vredespaleis en Sea Life zijn allemaal vernieuwd. Voor de komende jaren zijn er verschillende plannen voor het vernieuwen van het bestaande product, maar ook het toevoegen van nieuwe voorzieningen, met name in Scheveningen en de binnenstad. Dit aanbod moet jaarrond en weersonafhankelijk zijn, waardoor de stad een grotere aantrekkingskracht zal krijgen het hele jaar door. Hiermee wordt verwacht een groter aantal bezoekers te trekken, een hoger percentage meerdaags verblijf te realiseren en daarmee meer werkgelegenheid te creëren.

2.3 DETAILHANDEL EN HORECA

Detailhandel en horeca grote groeiers in 2014

In 2014 waren detailhandel en horeca twee van de sterkst groeiende branches in Den Haag. Wel bleven de ontwikkeling van zowel de detailhandel als de horeca achter in vergelijking met andere grote steden. In totaal zijn detailhandel en horeca goed voor 13% van alle Haagse banen. Dit aandeel in de werkgelegenheid is sinds 2000 nauwelijks gewijzigd.

In 2015 is het Actieprogramma Winkelstad vastgesteld. In dit Actieprogramma kiest het college ervoor om de consistente lijn met het vigerende detailhandelsbeleid en het voorgaande Actieprogramma voort te zetten. Nieuwe accenten in dit Actieprogramma Winkelstad liggen met name op de local heroes (onderscheidende lokale winkels), de winkelstraten in buurten en wijken en het omarmen van nieuwe technologieën die het winkelen en de Haagse winkelstraten kunnen versterken: smart shoppen. Uitgangspunt voor de Haagse winkelplanning is de focus op de hoofdwinkelstructuur. Binnen de hoofdwinkelstructuur is ruimte voor versterking, daarbuiten alleen in geval van aantoonbare meerwaarde voor de gehele winkelstructuur en de stad.

Binnen het domein detailhandel en horeca neemt de Haagse binnenstad een belangrijke plaats in. In de afgelopen jaren heeft de binnenstad een behoorlijke metamorfose ondergaan. Lange tijd werd er gebouwd en verbouwd. In 2015 waren de meeste veranderingen afgerond. Inmiddels is de Grote Marktstraat vernieuwd, is de tweede Haagse Passage opgeleverd en zijn ook de herontwikkelingen Amadeus en Sijthoff City gerealiseerd. Een en ander moet leiden tot meer bezoekers en meer bestedingen in de binnenstad. Voor meer informatie over de detailhandel kunt u terecht bij de Binnenstadsmonitor 2015, en de Detailhandelsmonitor 2013.

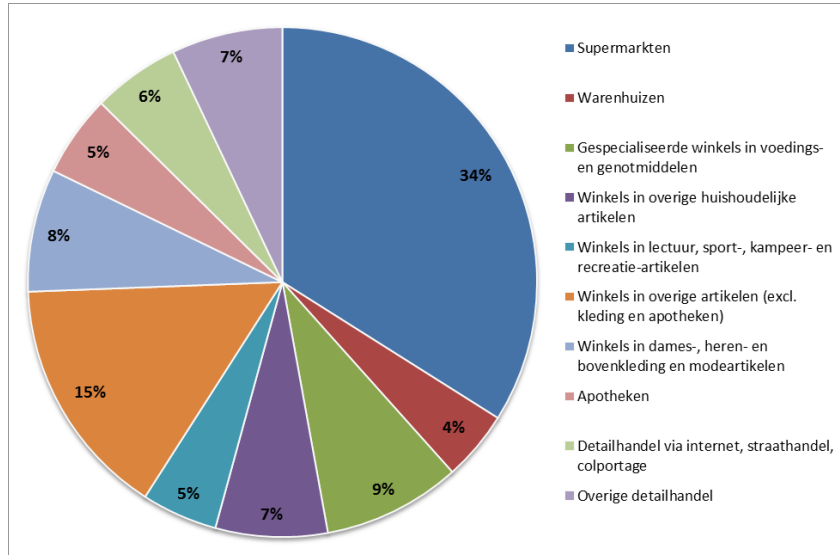
Het totaal aantal banen in de detailhandel in Den Haag was per 1-1-2015 bijna 22.000. De detailhandel was een van de grootste groeibranches in 2014 met een totale groei van ca. 650 banen (3% groei).

De grootste groeiers binnen de detailhandel waren de winkels in kleding die met een groei van meer dan 200 banen groeiden tot ruim 1700 banen per 1-1-2015. Dit werd grotendeels veroorzaakt door de opening van Marks & Spencer. De vestiging van de Primark is in deze cijfers nog niet meegenomen. Ook de supermarkten groeiden fors met 175 banen in 2014. Dit kwam vooral door de nieuwe vestiging van Albert Heijn op het stationsplein. Overigens groeien de supermarkten al een aantal jaren. Krimp werd in 2014 vooral gevonden in winkels in vlees en vleeswaren, tweedehands goederen (respectievelijk -24 en -20 banen), en in mindere mate in winkels in tabak, winkels in meubels en woninginrichting en winkels in sportartikelen.

Binnen de totale detailhandel nemen supermarkten en overige winkels in voedings- en genotmiddelen een grote plaats in met respectievelijk bijna 7500 banen en bijna 2000 banen begin 2015. Samen zijn zij goed voor 43% van alle banen in de detailhandel. In de overige 57% springen er nog een paar categorieën uit. De al

eerder genoemde kledingbranche is in totaal met ca. 1700 banen aanwezig in Den Haag, en ook apotheken, die ook binnen de detailhandelsbranche vallen, zijn met 1100 banen goed vertegenwoordigd.

Figuur 2.3 Detailhandel in Den Haag naar branche, 1-1-2015

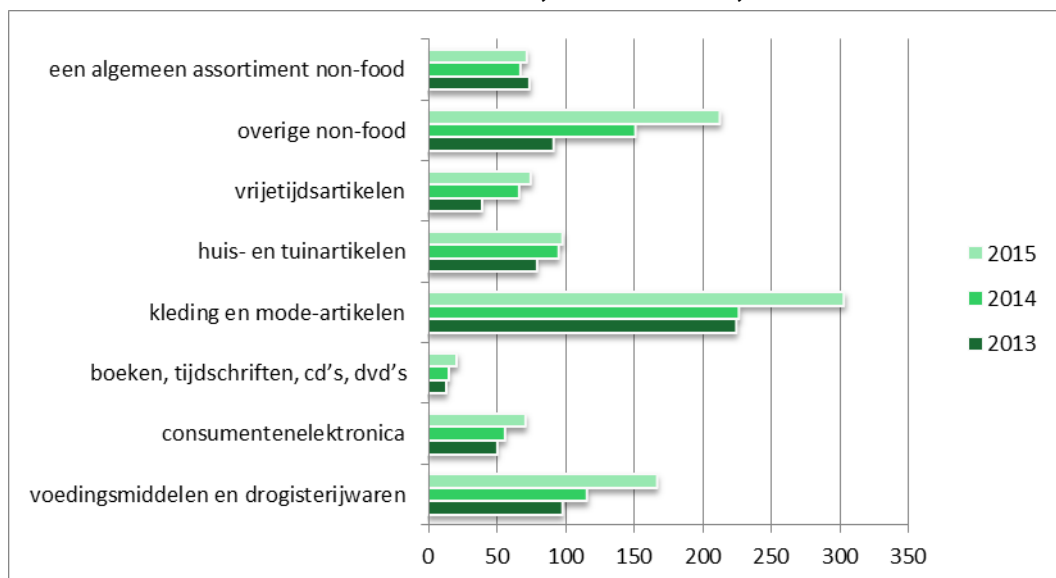
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Een aparte categorie is de verkoop via internet. Begin 2015 werken in totaal ca. 1020 mensen in deze sector. Met name in 2014 is het aantal banen in diverse branches gegroeid (met 228 banen, 29%).

De meeste internetdetailhandel komt voor in kleding en mode.

Hierbij gaat het zowel om pure players, bedrijven met alleen een webwinkel, als om multichannel retailers die ook een fysieke winkel hebben. Uit recent onderzoek van het CBS bleek dat de online omzet van multichannel retailers elke maand weer die van online pure players aftroeft.

Figuur 2.4 Detailhandel via internet naar branche, aantal banen, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De cijfers bevestigen daarnaast de strategie van Coolblue, de snelst groeiende retailer van ons land. Hoewel het zichzelf een online retailer blijft noemen, beschikt Coolblue inmiddels over vijf winkels in Nederland en twee in België. Klanten vinden het namelijk prettig om een product vast te houden of om persoonlijk advies te krijgen, verklaarde ceo Pieter Zwart ooit de investering in fysieke winkels. "Bovendien merken we dat de online verkoop in de omgeving van onze fysieke winkels sterk toeneemt."⁶

Naast het kernwinkelgebied in de binnenstad van Den Haag⁷ met een kleine 4500 detailhandelsbanen, is er ook een aantal andere grotere winkelgebieden. De twee belangrijkste zijn de Frederik Hendriklaan en de Leyweg met ieder ruim 700 detailhandelsbanen. Daarnaast kent Den Haag een aantal kleinere winkelgebieden. In totaal zijn er 68 winkelgebieden in Den Haag, waarvan er 13 samen het kernwinkelgebied binnenstad vormen. In al deze winkelgebieden werken op 1-1-2015 ruim 15.000 mensen in de detailhandel. Van alle banen in de detailhandel ligt 69% in een winkelcentrum. 31% is elders in de stad gevestigd.

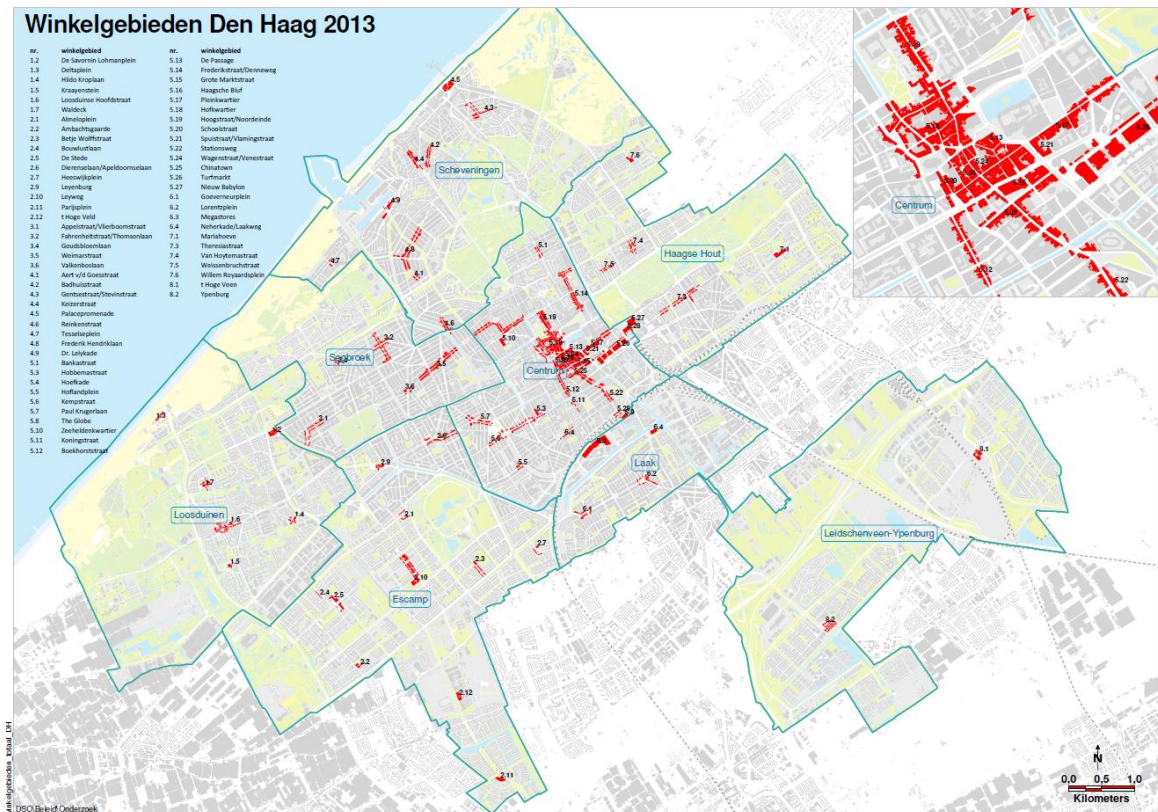
Overigens zijn er in de winkelgebieden ook bedrijven gevestigd die niet tot de detailhandel horen. Zeker in de binnenstad is dat het geval. Daar komen naast de ca. 4500 banen in de detailhandel ook nog eens meer dan 11.000 banen voor in overige sectoren.

De leegstand in de detailhandel is op 1 januari 2015 met 9,3% weer wat afgenomen maar is nog altijd aan de hoge kant. Dit wordt vooral veroorzaakt door structurele leegstand in de Megastores en op de Leyweg.

⁶ Retailwatching.nl, Multichannel vs. Pure players: wie groeit het hardst?, 16-6-2015

⁷ Het gaat hier om het winkelgebied in de binnenstad conform hoofdwinkelstructuur, d.w.z. inclusief de Denneweg/Frederikstraat.

Figuur 2.5 Hoofdwinkelstructuur in Den Haag

Ook de horeca is in 2014 met bijna 400 banen fors gegroeid (4%) tot een totaal van bijna 10.700 banen. In absoluut aantal banen waren het vooral de eet- en drinkgelegenheden die groeiden (+340 banen), in verhouding tot het totaal aantal banen in de branche was het vooral de logiesverstrekking die hard groeide (+4,6%).

Tabel 2.1 Aantal banen in de horeca per 1-1-2014 en 2015

	2014	2015	Ontwikkeling
Logiesverstrekking totaal	1.294	1.354	60
Hotel/Hotel-restaurants	1.215	1.255	40
Verhuur van vakantiehuisjes en appartementen, jeugdherbergen	8	23	15
Kampeerterreinen	55	65	10
Overige logiesverstrekking	16	11	-5
Eet- en drinkgelegenheden totaal	9.003	9.340	337
Restaurants	4.516	4.796	280
Cafeteria s, lunchrooms, snackbars, eetkramen e d	2.066	2.179	113
Eventcatering	517	527	10
Kantines en contractcatering	215	167	-48
Cafés	1.689	1.671	-18
Totaal Horeca	10.297	10.694	397

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

2.4 THE HAGUE SECURITY DELTA

Werkgelegenheid in de regio steeg met 4% sinds 2012, regio goed voor 23% van de landelijke veiligheidsbanen

The Hague Security Delta (HSD), het nationaal veiligheidscluster met haar kern in Den Haag, is sinds de oprichting in 2013 door de inzet en investeringen van de 'triple helix' partners volop in ontwikkeling. Momenteel bevindt HSD zich in een transitie waarbij het de stap maakt van de opstartfase naar volledige operationalisatie.

In 2013 heeft Policy Research de omvang van de veiligheidssector (aantal bedrijven, omzet en toegevoegde waarde aan het BNP en werkgelegenheid) nationaal en in de regio Den Haag in kaart gebracht voor de periode 2006 - 2012. Medio 2015 is dit onderzoek geactualiseerd. Dit heeft geleid tot het rapport 'Ontwikkeling veiligheidscluster HSD'⁸.

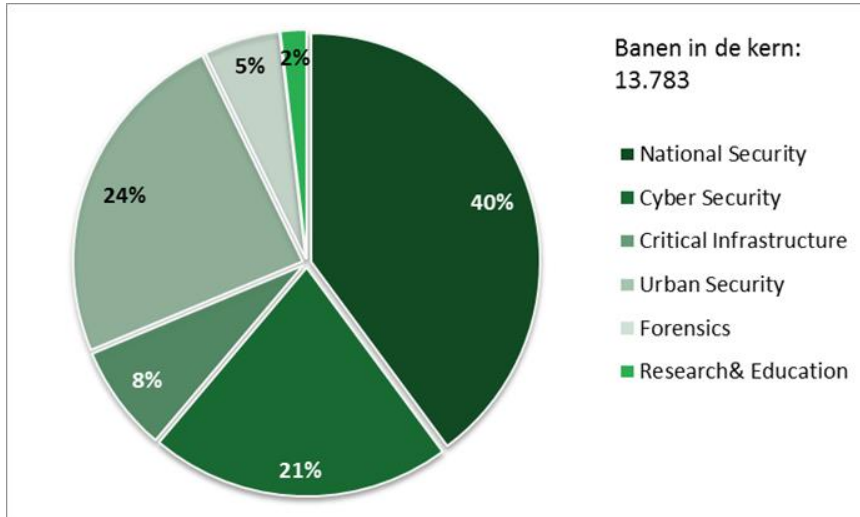
Het veiligheidscluster bestaat uit een kern met de volgende onderdelen: national security, cyber security, critical infrastructure, urban security, forensics en research & education. Daarnaast is er een schil rondom deze speerpunten bestaande uit overheid (ministeries) en veiligheidsdiensten (politie en brandweer).

De resultaten van het onderzoek worden hieronder samengevat. Voor de uitgebreide analyse wordt u verwezen naar het rapport. De hieronder genoemde aantallen en percentages gelden voor de kern van het cluster tenzij anders aangegeven.

- De werkgelegenheid van het veiligheidscluster in de regio Den Haag steeg tussen 2012 en 2015 met 500 personen, iets onder het ambitieniveau, naar 13.800 werkzame personen. Landelijk vond een lichte daling van de werkgelegenheid plaats als gevolg van een banenkrimp in het traditionele veiligheidsdomein (bewaking en beveiliging, etc.).
- De omzet en toegevoegde waarde van de organisaties ontwikkelden zich zowel landelijk als in de regio Den Haag boven verwachting met groeipercentages van 5% en hoger per jaar.
- De sterke groei in omzet en toegevoegde waarde en de achterblijvende ontwikkeling van de werkgelegenheid hangt samen met de bredere transformatie van de veiligheidssector naar een door technologie gedreven sector:
 - Zowel landelijk als in de regio Den Haag vindt de werkgelegenheidsgroei vooral plaats in niet-traditionele sectoren zoals cyber security, (digital) forensics en education & research. In deze sectoren groeit ook de bedrijvigheid, omzet en toegevoegde waarde sterk.
 - Deze sectoren zijn meer kapitaalintensief dan de traditionele sectoren, waardoor de werkgelegenheid in eerste aanleg achterblijft bij de ambitie. Met het doorzetten van de groei van het niet-traditionele veiligheidsdomein zal de werkgelegenheid op termijn ook toenemen.

⁸ Ontwikkeling veiligheidscluster HSD, Policy Research, 2016

Figuur 2.6 Banen in het cluster veiligheid naar onderdeel, 2015

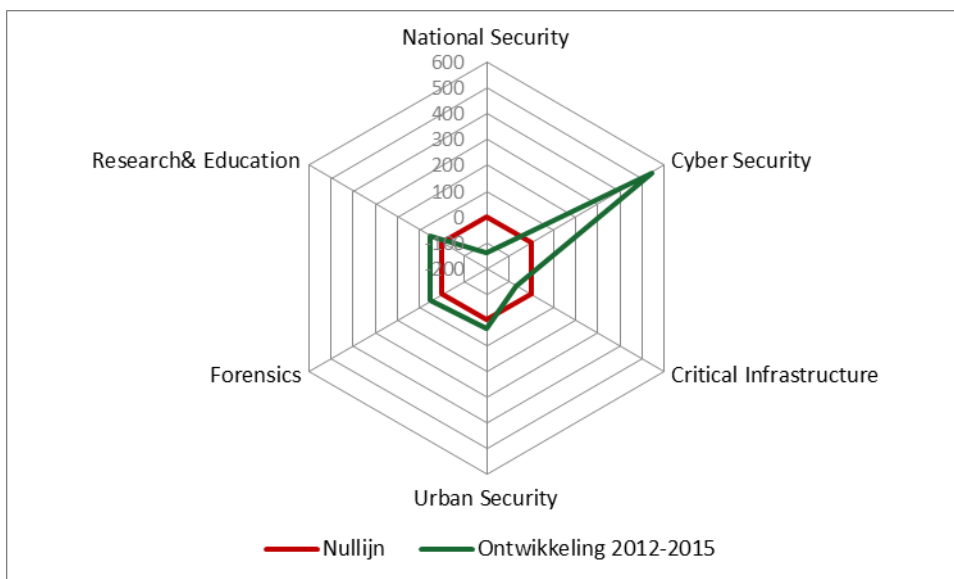

Bron: Policy Research, 2015

In de volgende figuur is de ontwikkeling van het aantal banen in de regio Den Haag te zien in de groene lijn. De rode lijn geeft de nulgroei weer.

Zoals eerder aangegeven zit de groei in de regio Den Haag vooral in de sectoren die gericht zijn op nieuwe technologieën met toepassingen in het veiligheidsdomein: cyber security (+23%, 550 banen), education & research (+29%, 55 banen), (digital) forensics (+7%, 50 banen) en in mindere mate urban security (+1%, 34 banen). De groei hangt zowel in de regio als landelijk samen met de bredere ontwikkeling naar een meer door technologie gedreven veiligheidssector. Hierbij worden de verkochte producten en diensten meer IT-gericht en daardoor meer kapitaalintensief en minder arbeidsintensief. De omzet groeit daardoor sneller dan de werkgelegenheid. Ook cijfers van het CBS bevestigen dat de gegenereerde omzet per werkzaam persoon in technologie gedreven sectoren hoger ligt dan in andere sectoren.

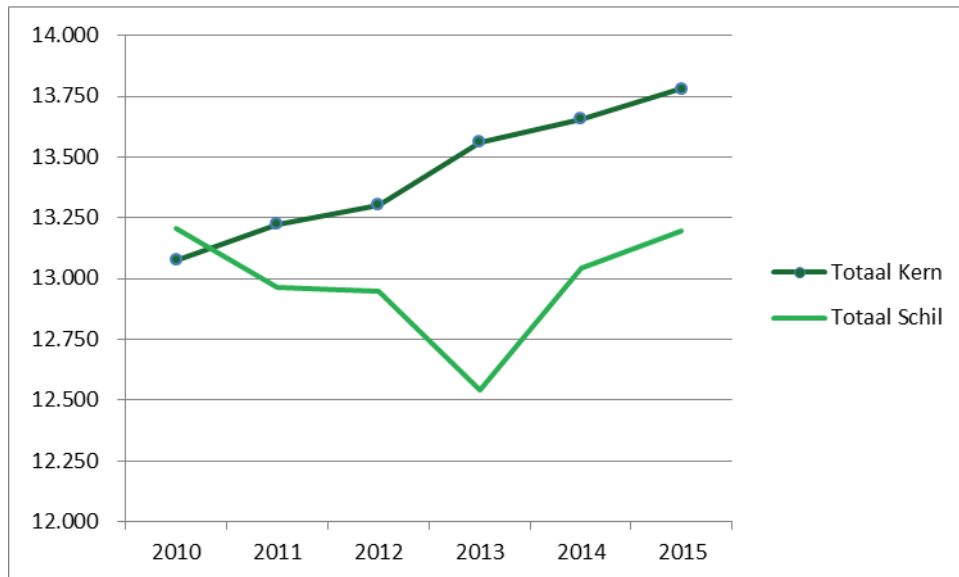
Figuur 2.7 Ontwikkeling van het aantal banen in de veiligheidssector, regio Den Haag, 2012-2015

Bron: Policy Research, 2015

Naast de kern van het veiligheidscluster bevat de schil daaromheen ook nog eens ruim 13.000 banen. De ontwikkeling in deze banen is echter minder gunstig dan voor de kern. In het totale cluster inclusief de schil was het aantal banen in 2015 bijna 27.000.

Figuur 2.8 Ontwikkeling van het aantal banen in de veiligheidssector kern en schil, regio Den Haag, 2010-2015

Bron: Policy Research, 2015

De ambitie om in 2020 een veiligheidscluster met 17.000 werkzame personen in de regio Den Haag te realiseren vergt significante groei op korte termijn, maar er liggen kansen voor de regio:

- Op de HSD Campus zijn veel start-ups gevestigd. Sommigen bieden de potentie in een korte tijd veel te groeien (scale-ups).
- Technologieën met een toepassing in het veiligheidsdomein, zoals digital forensics, financial technology (FinTech) en big data analyse, zijn op dit moment volop in ontwikkeling. Den Haag is aantrekkelijk als vestigingsplaats als gevolg van haar sterke positie in de niet-traditionele veiligheid.
- In Nederland, maar ook daarbuiten dreigt een groot tekort aan cyber security specialisten. De aandacht voor onderwijs en onderzoek in de regio Den Haag maakt de regio aantrekkelijk.
- Van de meest bekende private forensisch onderzoeksinstituten (TMFI, Verilabs, IFS, Fox-IT, FPKM en Forensicon) zit er slechts één in de regio Den Haag, terwijl daar een groot groeipotentieel zit.

Trends en ontwikkelingen

Het overgrote gedeelte van de omzet van de partners in HSD wordt niet gegenereerd in het traditionele veiligheidsdomein (bewaking etc.) maar in nieuwe sectoren zoals cyber security. Hier zit ook de meeste groeipotentie en zien wij de grootste ontwikkelingen. Den Haag heeft inmiddels een positie verworven als 'secure digital gateway to Europe' op het gebied van veiligheid. Als gevolg was de stad in 2015 gastheer van vier belangrijke congressen op het gebied van (cyber) security: de Global Conference on Cyber Security (GCCS), de International ONE Conference van het Nationaal Cyber Security Centrum, de TUSEXpo 2015 en de CIPRE Conference & Expo. Dergelijke congressen brengen veel internationale bezoekers naar de stad en bieden veel kansen in termen van acquisitie en versterking van de internationale positionering van Den Haag als Europese (cyber) security hoofdstad.

Ook de HSD Campus, het nationale innovatiecentrum voor veiligheid in Den Haag, ontwikkelt zich in toenemende mate tot een echt security knooppunt. Op de campus ontmoeten alle publieke en private stakeholders in het veiligheidsdomein elkaar om samen te werken aan innovatie. Vanwege dat gegeven hebben sinds de opening van de HSD Campus in februari 2014 reeds 31 organisaties zich permanent op de campus gevestigd en daarnaast zijn er veel partijen die op flexibele basis gebruik maken van alle faciliteiten. Alle beschikbare kantoorruimte is inmiddels verhuurd en om ook in de nabije toekomst aan de grote, toenemende vraag te kunnen voldoen, wordt de HSD Campus nu verder uitgebreid. Maar ook in de rest van Den Haag strijken organisaties neer die zich met veiligheid bezighouden. Zo verplaatst de NAVO binnen twee jaar al haar cyber-activiteiten naar Den Haag, haalde TNO haar hoofdkantoor terug naar Den Haag en vestigde zich in New Babylon, waar inmiddels ook cyber security bedrijf Dearbytes een 24/7 Security Operations Centre (SOC) heeft gerealiseerd.

3

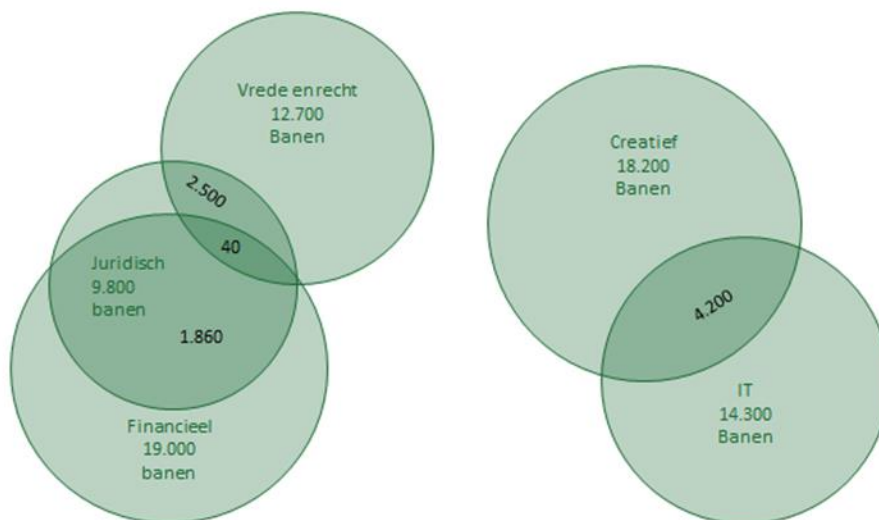
SPECIFIEK HAAGSE CLUSTERS

3.1 INLEIDING

Binnen het domein van de clusterversterking kent Den Haag een aantal specifieke clusters die voor haar economie van belang zijn. Het gaat hierbij om vrede en recht, finance en legal, IT en techniek, energie en duurzaamheid, internationale congressen en crossovers.

Naast de indeling op basis van de standaard bedrijfsindeling zoals deze in het vorige hoofdstuk is gebruikt, zijn er clusters te beschrijven die door deze indeling heen lopen. Deze economische clusters worden samengesteld op basis van hun interessegebied of doelstellingen. De vestigingen in de clusters kunnen in diverse bedrijfstakken vallen. Zo komen in het cluster vrede en recht extraterritoriale instellingen voor maar ook (internationaal) onderwijs en zakelijke dienstverlening. Vestigingen kunnen in meerdere clusters voorkomen. Het aantal banen in de clusters kan dan ook niet zomaar opgeteld worden omdat er dan dubbeltellingen in zitten. Het clusters vrede en recht hangt vrij sterk samen met finance & legal. Het cluster energie daarentegen heeft nauwelijks overlap met de andere clusters. Het cluster IT techniek hangt nauwelijks samen met de andere clusters maar wel met de HSD.

Figuur 3.1 Belangrijkste overlap van banen in Den Haag in verschillende clusters, op 1-1-2015

Bron: Decisio, Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3.2 DEN HAAG INTERNATIONALE STAD VAN VREDE & RECHT

Internationaal cluster goed voor 12.700 banen in Den Haag en 19.500 totaal in de regio. Het cluster besteedt direct en indirect € 5,2 miljard.

Het cluster Vrede & Recht bestaat uit internationale instellingen en organisaties (IO) zoals ambassades en consulaten en aan hen gelieerde organisaties, internationale onderwijs- en kennisinstellingen, intergouvernementele organisaties en non-gouvernementele organisaties. In geografische zin is het cluster gevestigd in de IO-regio bestaand uit Haaglanden, Noordwijk en Leiden. Dit cluster wordt regelmatig onderzocht door onderzoeksbureau Decisio, de laatste keer in 2013. De door Decisio gehanteerde cijfers zijn van 2012 tenzij anders vermeld. Hieronder volgt een beknopte beschrijving van de resultaten. Voor nadere informatie wordt verwezen naar het rapport⁹.

Anno 2012 kende de regio Den Haag 369 vestigingen die binnen het cluster Vrede & Recht vallen. In totaal gaven deze organisaties € 2,5 miljard uit aan directe bestedingen. Hiervan werd ca. € 1,3 miljard in Den Haag besteed en € 1,2 miljard in de rest van de regio. De € 2,5 miljard aan bestedingen leverde een toegevoegde waarde van € 1,6 miljard. Ruim € 700 miljoen hiervan werd gegenereerd door bestedingen van internationale organisaties in de gemeente Den Haag; de organisaties buiten Den Haag genereerden bijna € 900 miljoen toegevoegde waarde met hun directe bestedingen.

Naast de directe bestedingen door de organisaties besteedden internationale werknemers, bezoekers en toeleveranciers van de internationale organisaties in totaal nog eens € 2,7 miljard. Deze indirecte bestedingen leveren € 1,4 miljard toegevoegde waarde. Samen met de toegevoegde waarde van € 1,6 miljard door de directe bestedingen door internationale organisaties waren zij goed voor in totaal ca. € 3,0 miljard toegevoegde waarde.

In totaal betekende dit dat het internationale cluster goed was voor € 5,2 miljard aan bestedingen door organisaties en hun personeel, bezoeker en toeleveranciers. Deze bestedingen zouden niet hebben plaatsgevonden als de internationale organisaties hier niet zouden zijn gevestigd.

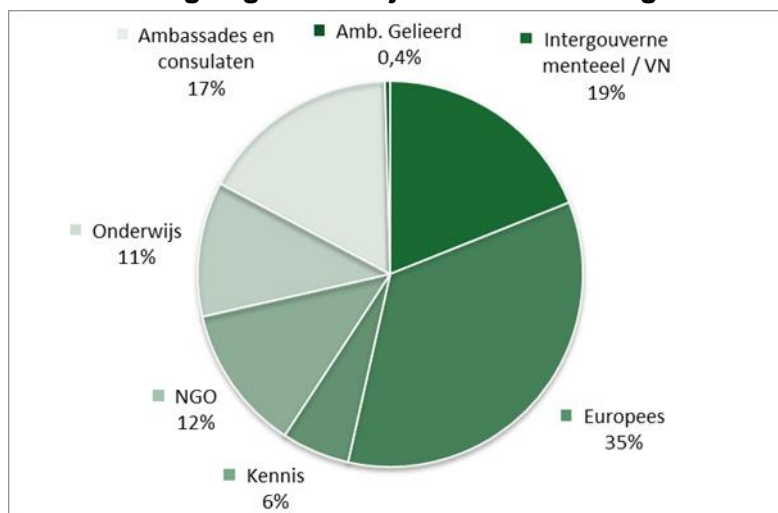
In deze werkgelegenheidsrapportage kijken we naar de directe werkgelegenheid voor de verschillende clusters en sectoren uitgedrukt in banen. In de rapportage van Decisio wordt gebruik gemaakt van fte's. Het aantal banen dat deze fte's opleverden is dus nog iets groter dan hier is aangegeven.

In 2012 waren er 19.500 fte's bij internationale organisaties in de regio Den Haag. Internationale organisaties in de gemeente Den Haag waren goed voor 65% van deze banen (ca. 12.700), de overige 35% waren banen bij organisaties in de rest van de regio Den Haag.

Europese organisaties leverden ruim een derde van de totale werkgelegenheid.

⁹ Den Haag 'Internationale Stad van Vrede en Recht'. Economische impact internationale organisaties, NGO's, ambassades, internationale scholen en kennisinstellingen, actualisering 2013/2014. Decisio

Figuur 3.2 Directe werkgelegenheid bij Internationale Organisaties (in fte's, 2012)

Bron: Decisio, 2012

De werkgelegenheid in directe fte's in dit cluster is de afgelopen jaren fors toegenomen. In de tabel zijn de cijfers aangevuld tot 2015 op basis van een inschatting van de verdere ontwikkeling. In de tweede helft van 2016 zal nieuw onderzoek zorgen voor een actualisatie van de cijfers.

Het aantal banen in het internationale cluster is sinds 2004 toegenomen met 60%. Wel vlakt de groeicurve nu af. In de periode 1 januari 2012 tot 1 januari 2015 is het aantal directe banen bij vestigingen in dit cluster naar schatting met 5,6% toegenomen.

Tabel 3.1 Directe en indirecte werkgelegenheid in fte's in IO-regio voor gemeten jaren (2015 geschat)

	2004	2007	2010	2012	2015
Directe werkgelegenheid	12.000	14.000	18.000	19.500	20.591
Indirecte werkgelegenheid	12.000	14.000	17.500	18.000	18.771
Totaal	24.000	28.000	35.500	37.500	39.363
% t.o.v. voorgaande meting		16,7%	26,8%	5,6%	5,0%
groei directe banen		16,7%	28,6%	8,3%	5,6%

Bron: Decisio, bewerking PSO

De toename in de werkgelegenheid in het cluster internationaal zat in hoge mate bij de intergouvernementele en VN-instellingen en de Europese instellingen. Om terug in de tijd te kunnen kijken tot 2000 is de werkgelegenheid bij de organisaties bekeken zoals deze bekend zijn in het werkgelegenheidsregister. Hierbij wordt niet gekeken naar fte maar naar banen waarin ook parttimers en uitzendkrachten meetellen.

De ambassades en consulaten blijven hierbij buiten beschouwing omdat de aantallen banen die in het werkgelegenheidsregister bekend zijn onvolledig zijn.

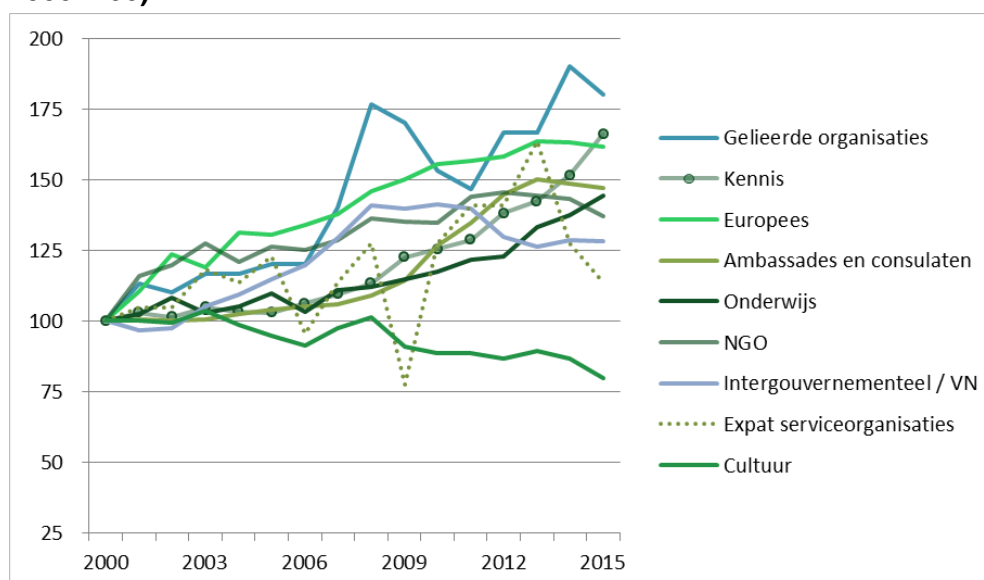
Ook ontbreekt informatie over vestigingen buiten de Haaglanden gemeenten zoals Noordwijk en Leiden.

De IO's zijn de afgelopen jaren constant fors gegroeid in de regio. Vanaf 2000 is het aantal banen in dit cluster vrijwel constant gegroeid, in totaal met 35%.

Toch hadden de internationale organisaties te lijden onder de economische crisis. Vanaf 2010 vlakt de groei van het aantal banen af. Maar er is nog steeds groei.

De sterkste groei over de periode 2000-2015 in de regio vond plaats bij de Europese instellingen en het internationale onderwijs. Deze groei was zowel in absoluut aantal banen als in groeipercentage het grootst. Het aantal banen bij de Europese instellingen nam toe met 1400 (62%) sinds 2000. Voor het internationaal onderwijs was de toename in dezelfde periode 1300 banen (66%). Maar ook de andere instellingen en organisaties zijn explosief gegroeid de afgelopen jaren. Alleen de internationale culturele instellingen deden het minder.

Figuur 3.3 Ontwikkeling aantal banen bij internationale subsectoren (geïndexeerd, 2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Globaal overzicht

Nederland heeft een historische, vanuit de grondwet diep gewortelde en natuurlijke houding om de internationale rechtsorde te versterken. Met deze open en internationale houding - ook op het terrein van diplomatie en handelsbelangen - is een gedeeld prioriteitsbelang gevonden met de regeringsstad Den Haag. Immers het profiel en de uitbouw van Den Haag internationale stad van vrede, recht en (meer recent) veiligheid, staan hoog op de prioriteitenlijst van het college. Ook voor de toekomst, want het levert de stad directe en indirecte banen op, de stedelijke verdien capaciteit wordt verder uitgebreid en het internationale profiel van stad en regio wordt verder verankerd en verbreed. Een belangrijke voorwaarde voor huidige en toekomstige (inter)nationale vestigers.

Den Haag

Eén van de hoofddoelstellingen voor de komende jaren is gericht op de bestendinging en de uitbouw van het aantal internationale organisaties en kennisinstellingen op het gebied van vrede en recht. Het segment veiligheid wint aan kracht. Een aanzienlijk aantal internationale organisaties vestigde zich in de afgelopen decennia in Den Haag. Dit heeft geleid tot groei van het aantal arbeidsplaatsen in het segment vrede en recht. Onderzoeksbureau Decisio heeft in opdracht van de gemeente in 2013/2014 een onderzoek gedaan naar het economische effect van de aanwezigheid van internationale instellingen in Den Haag. De feiten uit het rapport staven het grote economische belang van de sector internationaal voor de stad en de regio.

Relevante ontwikkelingen

Het aantrekken en vasthouden van internationale organisaties is geen eenvoudige opgave. Den Haag heeft vanuit haar historie een goede startpositie, maar de concurrentie is hevig en de economische crisis is voelbaar. Dit laatste geldt vooral voor NGO's. Goed relatiebeheer, samenwerken met strategische partners en voornamelijk specialisatie is daarop een belangrijk deel van het antwoord.

3.3 CLUSTER FINANCE & LEGAL

Het cluster Finance & Legal bestaat uit een harde kern en een aantal ondersteunende diensten. Er zit overlap in de twee onderdelen van dit cluster, vooral in de kennisinstellingen. Gemeente Den Haag wil dit cluster verder uitbouwen en Den Haag positioneren als centrum voor arbitrage, octrooien en Impact Investment¹⁰.

Finance

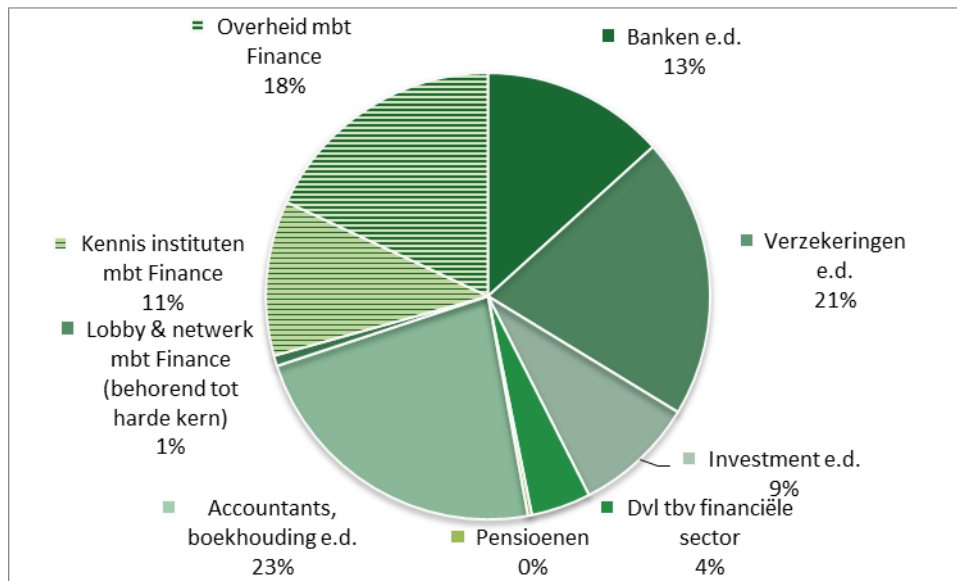
Finance groeit weer sinds 2012. Ondersteunende diensten deden het beter dan de financiële kern

De harde kern van Finance bestaat uit banken, verzekeringsmaatschappijen, investeringsmaatschappijen, pensioenfondsen, financiële dienstverlening en

¹⁰ Onderdeel van maatschappelijk verantwoord investeren waarbij naast financieel gewin ook nadrukkelijk wordt gestreefd naar positieve effecten voor de gemeenschap of maatschappij.

accountancy en een deel van het lobbycircuit (het deel dat volledig gefinancierd wordt door de harde kern zoals het Verbond van Verzekeraars). Daarnaast is er een groep bedrijven die zich bezighouden met ondersteuning van de sector. Hierbij valt te denken aan overige lobbyclubs, kennisinstituten die zich met financiën bezighouden en overheidsdiensten (ministeries). Begin 2015 omvatte de harde kern van Finance bijna 13.500 banen in Den Haag terwijl de ondersteunende diensten ca. 5600 banen omvatten.

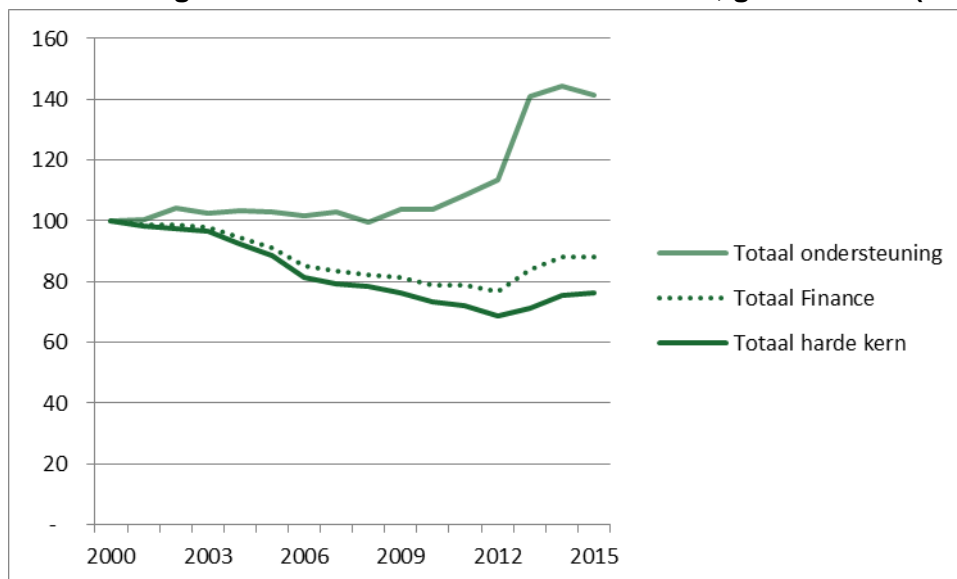
Figuur 3.4 Banen in Finance in Den Haag naar subsector, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Sinds het begin van deze eeuw heeft vooral de ondersteuning zich positief ontwikkeld. De harde kern van de financiële sector heeft zich lange tijd neerwaarts ontwikkeld maar laat vanaf 2012 herstel zien.

Figuur 3.5 Ontwikkeling aantal banen Finance naar subsector, geïndexeerd (2000=100)

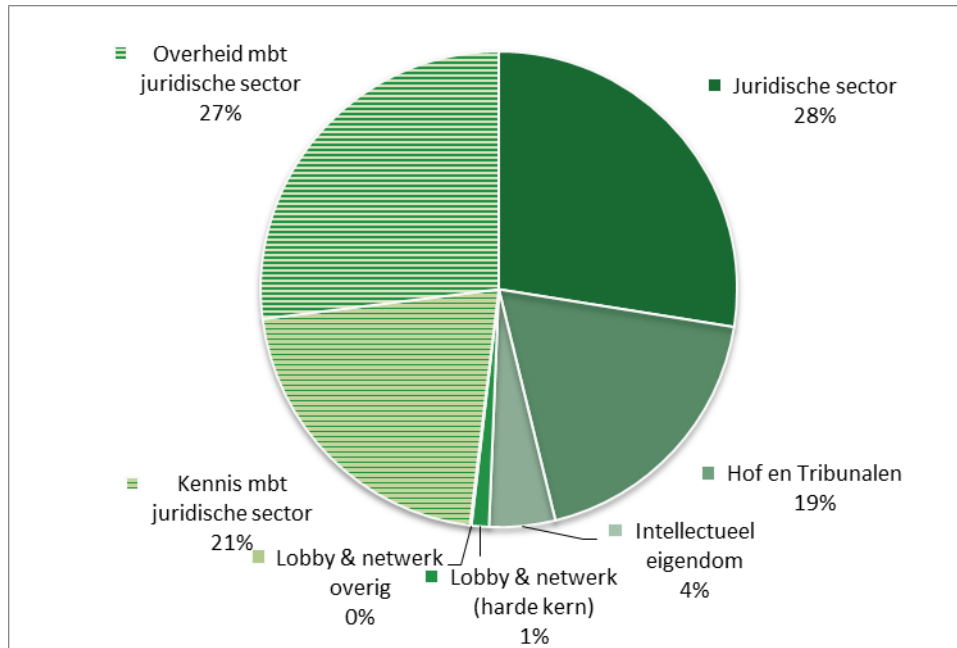
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Legal

Harde kern van Legal blijft krimpen. Ondersteunende diensten groeien wel

Ook Legal bestaat uit een harde kern van juridische bedrijven en een ondersteunende groep bedrijven bestaand uit lobby, kennis- en overheidsbedrijven. De harde kern van Legal bestond begin 2015 uit ruim 5000 banen. De ondersteunende bedrijven waren in omvang bijna even groot (4700 banen).

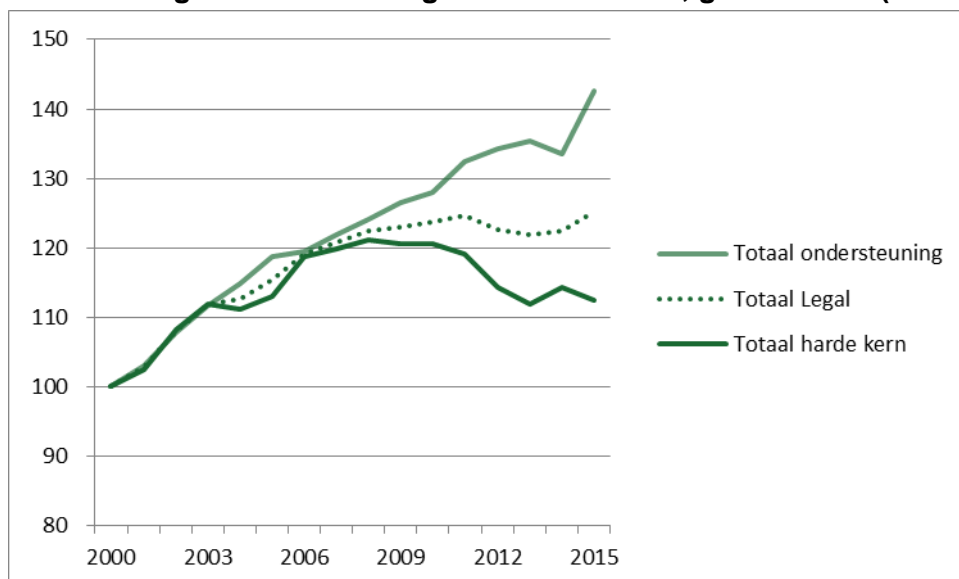
Figuur 3.6 Banen in Legal in Den Haag naar subsector, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Ook voor het onderdeel Legal geldt dat de ondersteunende diensten zich positiever ontwikkelden dan de harde kern. Hoewel de harde kern nog altijd zo'n 12% méér banen heeft dan in 2000, is er sinds 2010 wel weer afname geweest van het aantal banen. Met name de gerechtshoven en tribunalen hebben na 2010 ca. 250 banen ingeleverd. De banenkrimp bij het Joegoslavië-Tribunaal (ICTY) speelde hierbij een belangrijke rol.

Figuur 3.7 Ontwikkeling aantal banen Legal naar subsector, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

3.4 CLUSTER IT / TECH

IT staat voor informatietechnologie, een vakgebied dat zich bezighoudt met informatiesystemen, telecommunicatie en computers. In bijlage IV staan de SBI-codes die binnen dit cluster vallen.

Krimpende telecom beeldbepalend voor IT sector. IT diensten ontwikkelden zich gunstig

De IT sector omvatte in de regio Haaglanden begin 2015 zo'n 28.000 banen waarvan ruim de helft in Den Haag. Hoewel Den Haag als grootste gemeente ook de meeste IT-banen heeft, heeft Zoetermeer naar verhouding de meeste banen in deze sector. In deze gemeente omvatte het IT cluster in 2015 10% van alle banen, in Den Haag was dat 5,6%.

Tabel 3.2 Banen in IT in Den Haag en overig regio Haaglanden, 1-1-2015

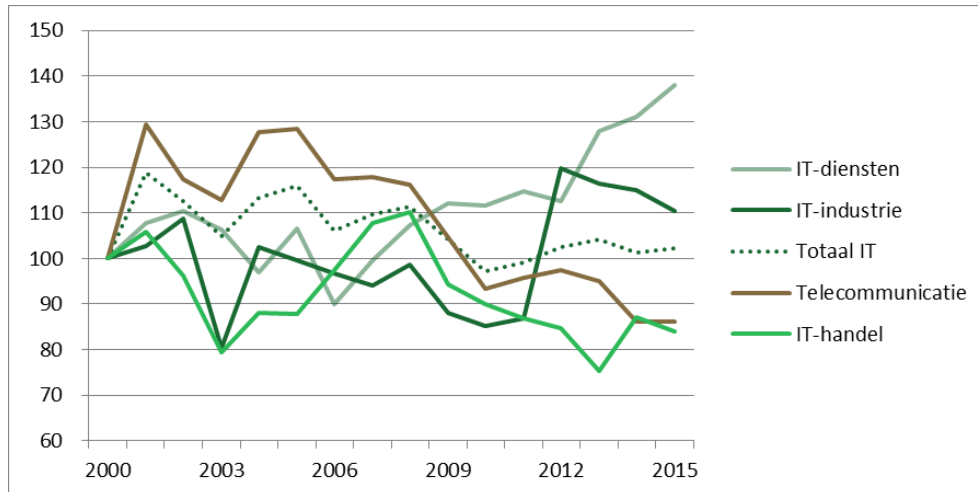
	Den Haag	overig regio Haaglanden	Totaal
Telecommunicatie	6.520	1.079	7.599
IT-diensten	5.202	10.193	15.395
IT-industrie	1.517	652	2.169
IT-handel	1.086	2.095	3.181
Totaal IT	14.325	14.019	28.344

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In Den Haag is de grootste subsector van de IT de telecommunicatie. In de regio zijn vooral de IT diensten belangrijk.

Binnen Den Haag waren de IT diensten de enige stabiele groeibranche. De werkgelegenheidsontwikkeling in de IT industrie en handel verliepen grillig.

Figuur 3.8 Ontwikkeling banen in IT, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De telecom is een krimpende sector. In de eerste jaren van dit decennium ging de ontwikkeling van het aantal banen nog met ups en downs maar vanaf 2004 was er eigenlijk alleen nog maar sprake van krimp. Sinds 2000 daalde het aantal telecomvestigingen met 45%. Deze daling kwam voor in alle grootteklassen maar naar verhouding is vooral het middensegment uitgedund (5-199 werknemers). Het aantal banen is nog sterker dan in 2000 geconcentreerd in vestigingen van 500 werknemers of meer. Hierdoor is de concentratiegraad toegenomen.

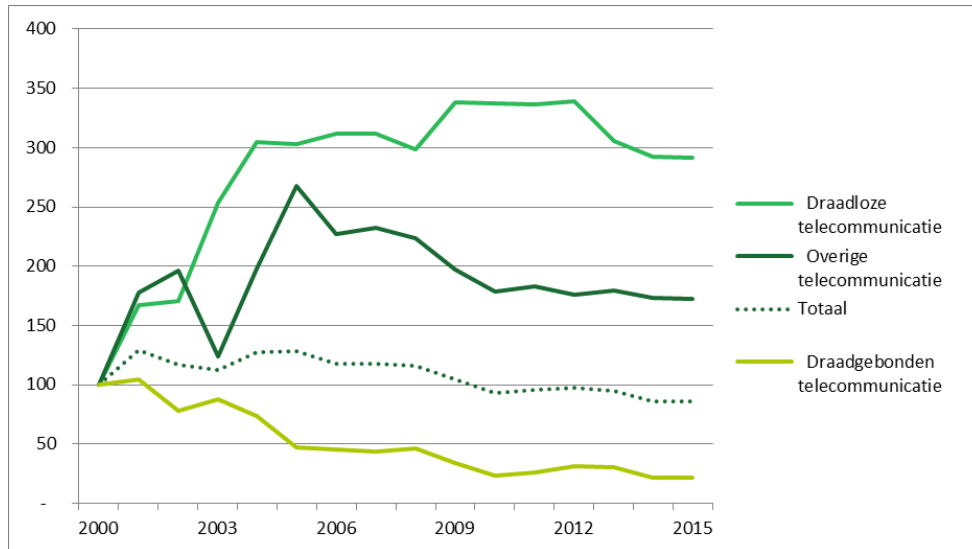
In Den Haag heeft de telecom sinds 2000 ruim 1000 banen verloren (-14%). In 2013 speelde de verhuizing van Ziggo van Den Haag naar Rijswijk een belangrijke rol. En in de nabije toekomst verwacht KPN ook nog een forse inkrimping wat tot een verdere krimp van de telecom zal leiden.

Voor de enkele telecomvestigingen waar wel groei voorkwam geldt dat deze in omvang veel kleiner zijn en de verliezen bij de grote spelers als KPN en T-Mobile niet kunnen compenseren.

Voor de rest van de regio Haaglanden kwamen daar nog eens ruim 900 verdwenen banen bij. In totaal is de krimp in de telecom in de regio Haaglanden sinds 2000 ruim 1900 banen (-20%).

Overigens waren er ook onderdelen binnen de subsector telecom die zich de laatste jaren iets stabielier ontwikkelden. De omvang van de draadgebonden telecom (vaste telefonie) in Den Haag is sinds 2000 met 78% gekrompen maar lijkt zich de afgelopen twee jaar te stabiliseren op ca. 1100 banen. De draadloze telecom kende een enorme groei in de eerste jaren van het eerste decennium. Daarna stabiliseerde de werkgelegenheid zich verschillende keren op een iets hoger niveau. Na 2012 begon deze branche te krimpen. De overige telecommunicatie ten slotte nam toe in omvang tot 2005, nam daarna weer wat af maar is sinds 2010 gestabiliseerd op ca. 3400 banen in Den Haag (zie de volgende figuur).

Figuur 3.9 Ontwikkeling banen in telecommunicatie Den Haag, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De tweede subsector in Den Haag zijn de IT-diensten. Deze dienstensector heeft zich in Den Haag in gunstige zin ontwikkeld sinds het dieptepunt van 2005. Inmiddels omvat de subsector ca. 5200 banen in Den Haag. De groei bij de IT-diensten in Den Haag compenseert het verlies aan banen bij de telecom sinds 2000.

De IT-industrie stond met 1500 banen in 2015 op de derde plaats binnen het IT cluster van Den Haag. De trend volgde een grillig patroon maar is duidelijk neerwaarts gericht. Een behoorlijke krimp was er in 2011 bij Siemens. Dit leidde tot concentratie van Siemens op de Haagse vestiging ten koste van het aantal banen bij Siemens in Zoetermeer. Het ging hier dus om een verschuiving van banen van Zoetermeer naar Den Haag en per saldo op regionaal niveau een forse krimp.

De kleinste IT subsector is de IT-handel. In Den Haag ging het hierbij in 2015 om ongeveer 1100 banen. Vooral groothandels in computers, randapparatuur en software spelen hierbij een rol. Voor de stijgende lijn van 2013 naar 2014 in Den Haag was AT&T Global Network Services verantwoordelijk.

Trends en ontwikkelingen

In 2013 daalde de omzetgroei van de telecombranche verder naar ongeveer 1%. In 2011 was dit nog 1,5%. De belangrijkste oorzaak hiervoor is dat consumenten steeds meer mogelijkheden hebben om met elkaar te communiceren.

Lange tijd kon de omzetgroei in mobiele data en breedband internet en televisie de krimp in telefonie compenseren. Maar de groei in data kalfst af, door de relatief hoge tarieven en de sterke daling van de omzet uit sms-berichten. De breedband markt raakt verzadigd, nu 88% van de huishoudens beschikt over breedband internet en digitale televisie. De zwakte van de markt en de hoge investeringen in infrastructuur (glasvezel, 4G) hebben een tweeledig effect: continue bezuinigingen en een Europese consolidatiegolf. Het samengaan van UPC en Ziggo in Nederland is hiervan een goed voorbeeld.

Ondanks de opleving van de economie, vertraagt de omzetgroei van de telecombranche in 2014 verder richting de nullijn. De branche profiteert niet van de stijging van de koopkracht bij consumenten en meer investeringen in het bedrijfsleven. De omzettrends van de afgelopen jaren zetten in 2014 door: daling bij telefonie en minder groei in mobiele data en breedband. De twee diensten voor de toekomst, 4G mobiel internet en glasvezel, groeien gestaag, maar zijn nog te beperkt in omvang om het verschil te maken. Ongeveer 9% van de breedbandaansluitingen betreft glasvezel. Slechts 3% van de Nederlanders had medio 2013 een 4G-verbinding.

De trage overgang naar nieuwe diensten komt vooral doordat de consument ze te duur vindt en de toegevoegde waarde ervan nog niet ervaart. Sowieso ligt het prijsniveau van mobiele data in Nederland hoger dan in andere Europese landen. Het gebruik van data is hier dan ook lager. Hierdoor ontstaat een soort patstelling tussen consument en telecomaandbieder. De verwachting is dat de prijzen voor mobiel internet door toenemende concurrentie toch gaan dalen. De combinatie Ziggo-UPC heeft ambities op het gebied van mobiele telefonie en Tele2 is van plan marktaandeel te winnen met lagere prijzen. Telecombedrijven proberen nieuwe inkomstenbronnen te vinden, zoals diensten rondom 'internet of things', mobiele betalingen en streaming content.

Clusters m.b.t. techniek

Behalve IT bestaan er nog meer groepen vestigingen die met techniek te maken hebben. Zo is er de topsector HTSM (High Tech Systemen en Materialen) en de groep Hightech met drie niveaus.

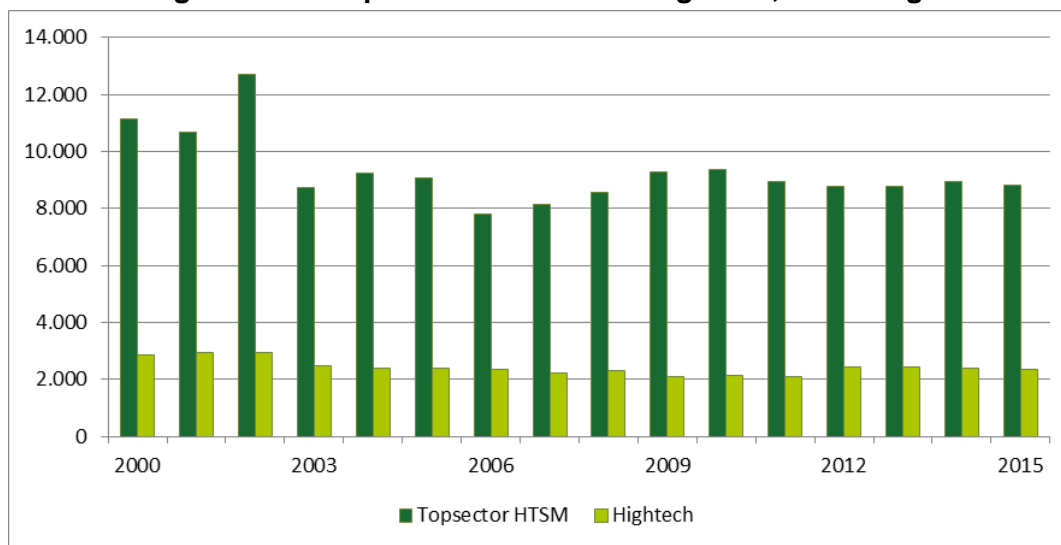
In de volgende alinea's gaan we kort in op deze verschillende groepen en de overeenkomsten met het IT cluster.

Topsector HTSM geeft laatste jaren een stabiel beeld

De topsector HTSM heeft alleen overlap met de IT-industrie. Daarnaast omvat de topsector HTSM andere branches die niet binnen het cluster IT vallen. De (100%) overlap met IT-industrie betrof in 2015 1500 banen in Den Haag.

Het aantal banen in de topsector is voornamelijk afgenomen tot 2006, daarna was er wat groei en het stabiliseerde vanaf 2011 rond de 8800 banen.

Figuur 3.10 Ontwikkeling banen in Topsector HTSM en in Hightech, Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Hightech verliest banen op laag niveau en groeit op hoog niveau

De Hightech sector is te zien als een onderdeel van de topsector HTSM plus de installatie en bouwsector op elektrotechnisch gebied. Ook de Hightech heeft een volledige overlap met IT-industrie. De Hightech heeft zich in Den Haag ontwikkeld van ca. 2900 banen in 2000 tot 2300 banen in 2015. Met name bij de Hightech op laag niveau verdwenen veel banen. Sinds 2000 waren dat er 700. Wel vond er groei plaats bij de banen op hoog niveau (+185 sinds 2000) maar dat was onvoldoende om het verlies op het lage niveau te compenseren.

3.5 CLUSTER ENERGIE

Olie & gas heeft het al sinds het begin van deze eeuw moeilijk

Den Haag had begin 2015 bijna 3300 banen in het cluster Energie. Elders in de regio, vooral in Rijswijk, kwamen nog eens ruim 4400 banen voor. Het energiecluster bestaat in Den Haag uit olie- en gasbedrijven en de toeleverende bedrijven.

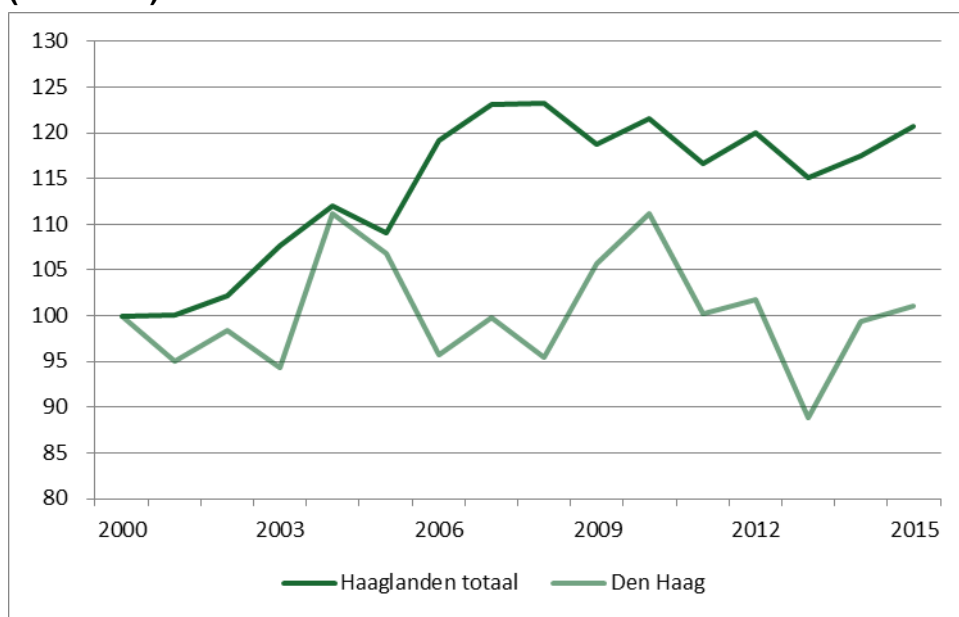
Tabel 3.3 Banen in het cluster Energie in Den Haag en regio, 2015

	Banen
Den Haag	3.264
Elders regio Haaglanden	4.430
Totaal	7.694

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De grote schommelingen over de jaren in Den Haag werden veroorzaakt door enkele grotere bedrijven die verhuisden, krompen of schoven met personeel tussen verschillende vestigingen binnen Haaglanden. De ontwikkelingen in Haaglanden zijn daardoor veel stabiel.

Figuur 3.11 Ontwikkeling banen in cluster Energie in Den Haag en regio, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Naast het specifiek voor Den Haag samengestelde cluster, heeft de landelijke overheid in 2011 een aantal topsectoren vastgesteld waarvan energie er één is. De overlap van het cluster olie en gas met de topsector energie is groot maar er zijn ook verschillen.

Zo behoort het onderdeel elektriciteit wel tot de topsector maar niet tot het Haagse cluster. Ook de maakindustrie van onderdelen ten behoeve van de sector wordt bij het Haagse cluster niet meegenomen. Daar staat tegenover dat in het Haagse cluster een aantal onderdelen van bedrijven worden meegenomen die meer in de ondersteunende sfeer zitten zoals ingenieursbureaus e.d.

De topsector energie heeft zich in Den Haag ontwikkeld van 1500 banen in 2000 tot 2100 banen begin 2015.

Trends en ontwikkelingen in olie & gas

De sector olie & gas heeft te maken met zeer lage prijzen. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Aan de vraagkant is er sprake van afname omdat de VS op grote schaal schaliegas exploiteert en hiermee zelfvoorzienend is geworden. Daarnaast is de afname van de economische groei in China van grote invloed op de (verminderde) vraag naar olie en gas. Aan de aanbodkant is sprake van een onverminderde productie door de Opec landen en speelt de eerder genoemde productie in de VS een rol. Ook zal Iran binnenkort weer volledig meedoen op de olie en gasmarkt. Tenslotte is er ook sprake van een transitie naar meer duurzame energiebronnen. Dit geldt zowel voor de vraag als de aanbodkant. Voor de komende jaren ziet het er niet naar uit dat de olieprijs snel zullen gaan stijgen. Olie maatschappijen zijn dan ook volop bezig met kostenreductie en reorganisaties. De voorgenomen outsourcing van wereldwijd ca. 6000 banen op hoger niveau (projectmanagers e.d.) bij Shell kunnen de komende jaren ook in Den Haag en de regio leiden tot verder banen verlies.

3.6 INTERNATIONALE CONGRESSEN

Aantal congressen afgenomen sinds 2010, in 2015 weer groei. Aantal deelnemers en duur toegenomen. Daardoor beperkt verlies in 'congresdeelnemersdagen'

Congressen zorgen voor een grote economische spin-off voor Den Haag. Hoewel de belangrijkste reden van bezoek voor congresbezoekers aan werk gerelateerd is, maken congresbezoekers ook gebruik van andere voorzieningen.

Congresbezoekers besteden relatief veel geld in de stad, wat een impuls geeft aan de Haagse economie en werkgelegenheid. De gemiddelde besteding voor een zakelijk verblijf tijdens congres bezoek is in totaal € 975,- (incl. vervoer en verblijf)¹¹. Internationale bezoekers van congressen e.d. geven zelfs nog meer uit, namelijk € 1.290,-.

De belangrijkste congreslocatie in Den Haag is het World Forum, waar de grootste internationale congressen van Den Haag worden gehouden. In 2014 vond hier bijvoorbeeld de Nuclear Security Summit (NSS) plaats. En in 2015 het 41ste Micro & Nano Engineering 2015. Andere veel gebruikte congreslocaties zijn onder meer het Hilton, het Kurhaus en Worldhotel Bel Air.

In onderstaande tabel staat de ontwikkeling van het aantal congressen, het aantal deelnemers en de gemiddelde duur in Den Haag weergegeven voor de periode 2010-2015. Het aantal 'deelnemersdagen' is het aantal dagen dat een congres duurt vermenigvuldigd met het aantal deelnemers.

¹¹ Bron: NBTC, Economische impact onderzoek meerdaagse zakelijke bijeenkomsten in Nederland, 2014. Deze cijfers gelden voor MICE bezoekers (Meetings, Incentives, Conferences, en Exhibitions).

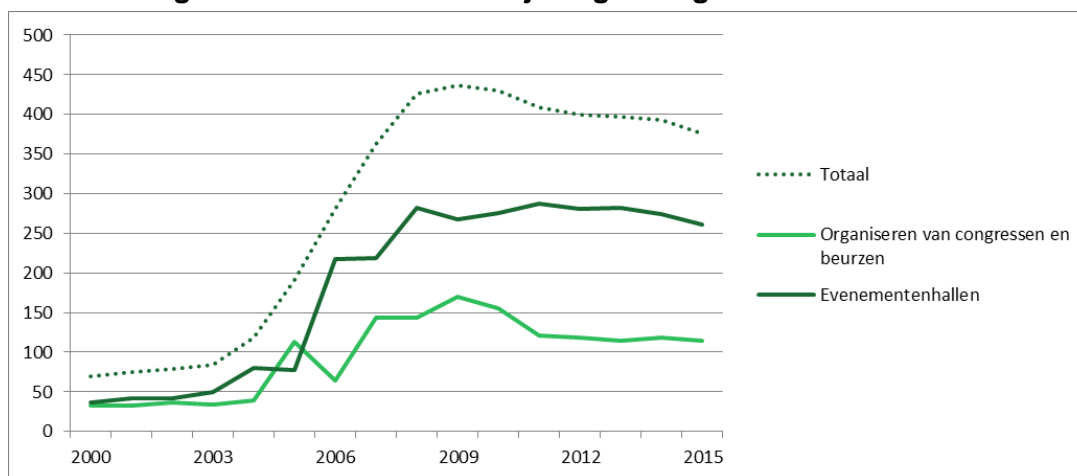
Tabel 3.4 Ontwikkeling congressen in Den Haag 2010-2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Aantal congressen	141	99	74	69	88	91
Gemiddeld aantal deelnemers	263	243	284	323	350	300
Gemiddelde duur	3,62	3,63	3,80	4,20	3,90	3,80
Deelnemersdagen	132.340	102.788	86.701	98.765	123.298	110.701

Bron: NBTC

Het aantal congressen is sinds 2010 sterk afgenomen, maar de gemiddelde duur en het aantal deelnemers per congres is wel toegenomen. In 2015 is er weer sprake geweest van een toename in het aantal congressen. Gemiddeld duurden deze congressen bijna vier dagen. Het aantal 'deelnemersdagen' komt daarmee op 110.700. Dit is een afname met 16% sinds 2010.

Het aantal banen gemoeid met congressen is afgenomen tot 375 in 2015. Dit is echter deels een verkleurd beeld omdat de werknemers van de Uithof in 2015 administratief geregistreerd worden in Zoetermeer. Deze zijn in de onderstaande grafiek echter meegeteld bij Den Haag. Desondanks is het aantal banen sinds 2010 toch afgenomen met 13%.

Figuur 3.12 Ontwikkeling van het aantal banen bij congres organisaties

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

4

SPREIDING OVER DE STAD

4.1 INLEIDING

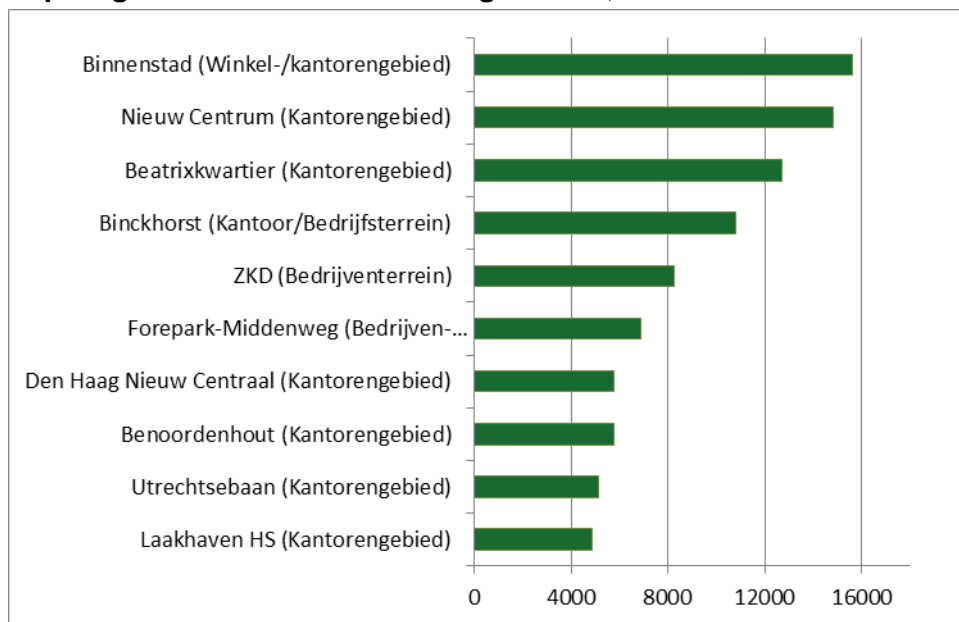
Bedrijfsvestigingen en banen komen niet overal in Den Haag in gelijke mate voor. Zo zijn er concentraties op bedrijventerreinen, in kantoreengebieden en in winkelcentra. In totaal lagen begin 2015 bijna 133.000 banen op een bedrijventerrein, een kantoreengebied of een winkelcentrum. Dat betekent dat meer dan de helft van de banen (52%) op een formeel werkterrein lag.

4.2 SPREIDING VAN BANEN

Meeste banen in centraal Den Haag

De meeste banen komen voor in de werkgebieden Binnenstad, Nieuw Centrum en Beatrixkwartier. Veelal gaat het om gebieden met een gecombineerde functie. Zo staat het gebied Binnenstad misschien wel het meest bekend als winkelcentrum maar het aantal banen in de kantoren overschrijdt het aantal winkelbanen in hoge mate.

Figuur 4.1 Top 10 grootste werkconcentratiegebieden, 2015

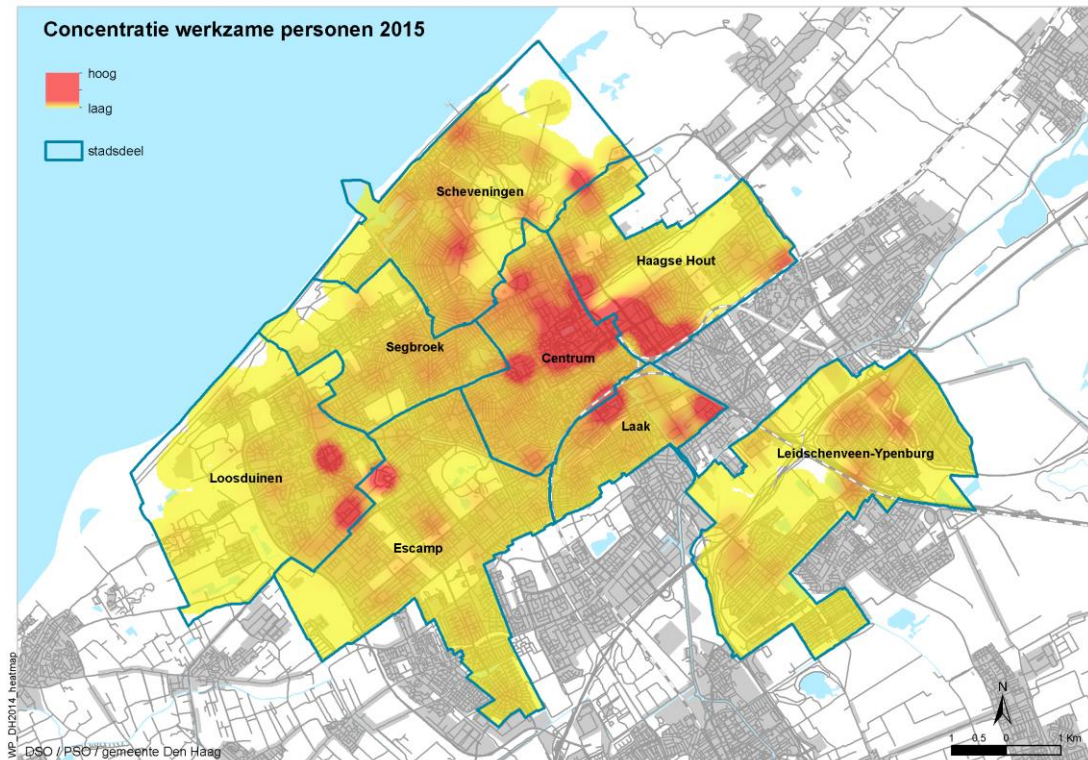

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Eerder is aangegeven dat meer dan de helft van de banen op een formeel werkterrein te vinden is. Dit betekent dat ook zo'n 48%, krap 121.000 banen, buiten de werkterreinen ligt. Hier gaat het om vestigingen in kleine winkelstroomjes, in woonwijken e.d. Buiten de formele werkgebieden komen vooral veel kleinere vestigingen voor. Zo lag begin 2015 87% van alle banen bij eenmansvestigingen buiten een bedrijven locatie. En van de banen in vestigingen tot 10 werknemers lag 64% buiten een formeel werkterrein.

Meerdere van de tien grootste werkconcentraties liggen in het stadsdeel Centrum. In dit stadsdeel kwamen in 2015 74.000 banen voor bij ruim 10.000 vestigingen. Stadsdeel Centrum was hiermee met afstand het stadsdeel met de meeste banen. Op de tweede plaats kwam Haagse Hout met 46.000 banen, gevolgd door Scheveningen met 31.000 banen.

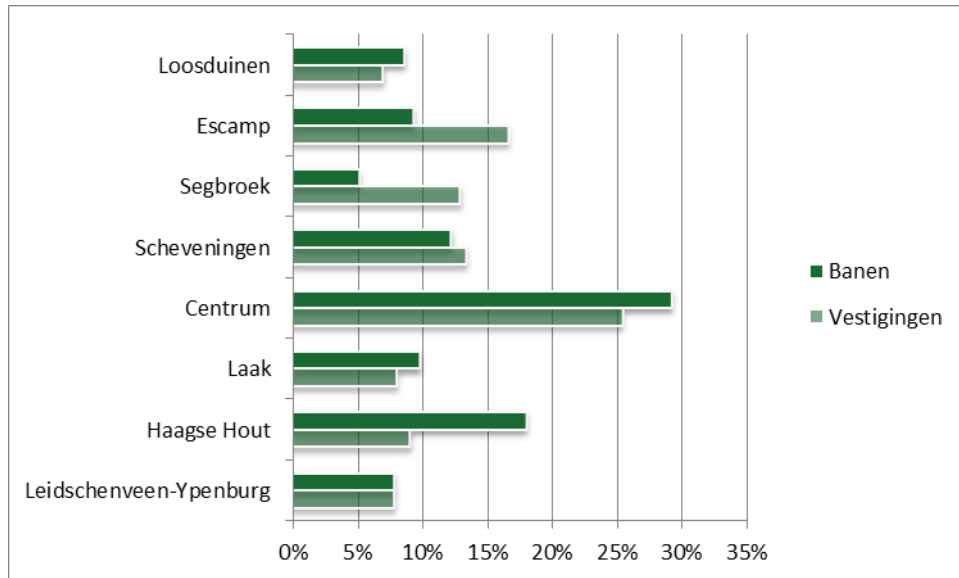
Figuur 4.2 Concentratie van banen, 2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Haagse Hout had 18% van de banen in 9% van de vestigingen, relatief grote vestigingen dus met gemiddeld meer dan 12 banen per vestiging. De grote overheidsinstellingen in dit stadsdeel spelen hierbij een rol. Hier tegenover staat Segbroek waar 5% van de banen te vinden was in 13% van de vestigingen. Hier is de gemiddelde omvang van een vestiging nog geen 2,5 banen.

Figuur 4.3 Aandeel in vestigingen en banen per stadsdeel, 2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

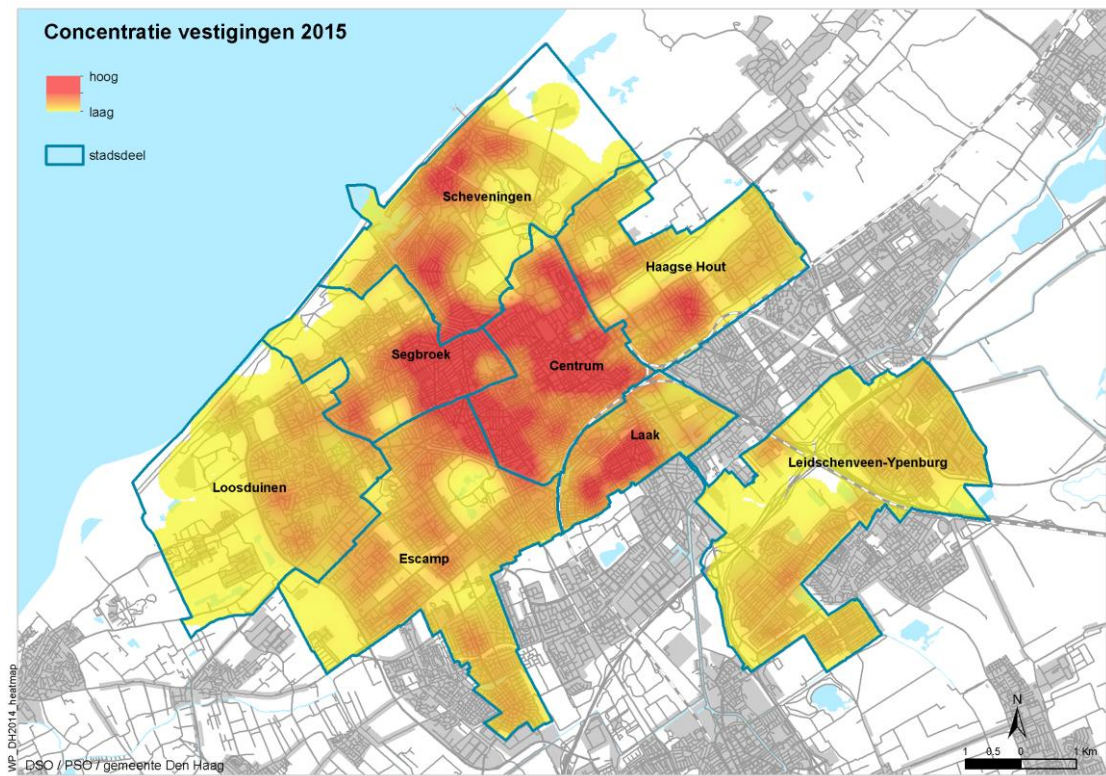
4.3 SPREIDING VAN VESTIGINGEN

Naast Centrum ook in Escamp veel vestigingen

Figuur 4.3 geeft aan dat de spreiding van banen en vestigingen niet overal overeenkomt. Figuur 4.4 geeft dezelfde kaart weer maar dan met de concentratie van vestigingen. In deze kaart is te zien dat het stadsdeel Centrum behalve de meeste banen ook de meeste vestigingen herbergt. Maar op de tweede plaats komt Escamp met 6700 vestigingen. Het zijn vaak kleine vestigingen met gemiddeld 3,5 banen per vestiging. Scheveningen komt op de derde plaats met 13% van de vestigingen (5400) en 12% van de banen (31.000). Ten slotte is ook Segbroek een interessant stadsdeel omdat hier, net als in Escamp, naar verhouding veel (kleine) vestigingen voorkomen. Segbroek heeft 13% van de vestigingen (5200) maar slechts 5% van de banen (13.000).

De concentratiekaart van de vestigingen geeft een duidelijk ander beeld dan de concentratie van banen laat zien.

Figuur 4.4 Concentratie vestigingen, 2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

5

GROOT-, MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF

5.1 INLEIDING

Het MKB staat voor Midden- en Kleinbedrijf. Hieronder verstaan we in deze rapportage vestigingen tot 100 werknemers. Alles daarboven is grootbedrijf. Officieel wordt het MKB vastgesteld op bedrijfsniveau. Dat wil zeggen dat de verschillende vestigingen van één bedrijf samen minder dan 100 banen hebben. In deze rapportage wordt echter gebruik gemaakt van een registratie op het niveau van de individuele vestigingen. Wij gebruiken dan ook de indeling tot 100 banen op vestigingsniveau. In enkele gevallen zijn meerdere vestigingen samengevoegd tot één bedrijf. Als dit het geval is wordt dat aangegeven.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op grootbedrijf, MKB en zzp'ers. Voor de duidelijkheid volgt hier een overzichtstabel met de aantallen banen en vestigingen in de verschillende categorieën.

Tabel 5.1 Overzicht onderverdeling Haagse vestigingen naar grootteklasse, 2015

	Vestigingen	Banen
Grootbedrijf (100+ banen)	370	128.719
MKB (< 100 banen)	40.328	125.427
Waarvan zzp	23.919	23.919

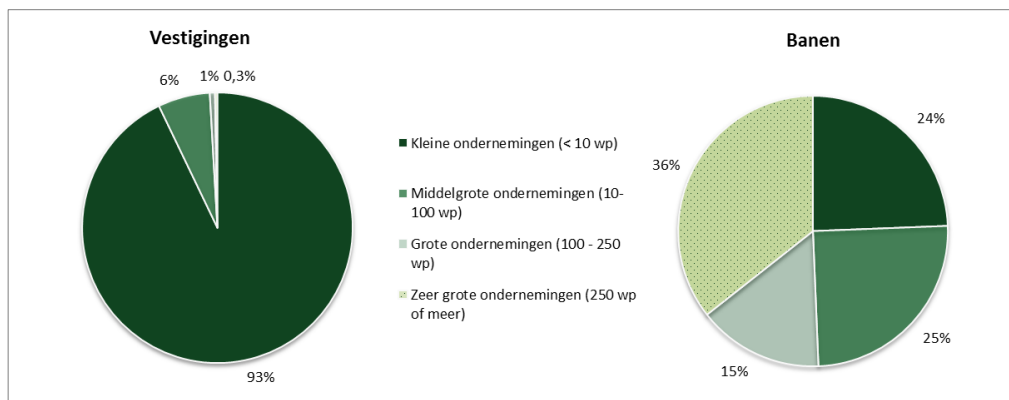
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

5.2 GROOTBEDRIJF

Grote vestigingen verantwoordelijk voor meer dan de helft van de banen

In de bovenstaande tabel is te zien dat de 370 grote vestigingen verantwoordelijk zijn voor bijna 129.000 banen (51%).

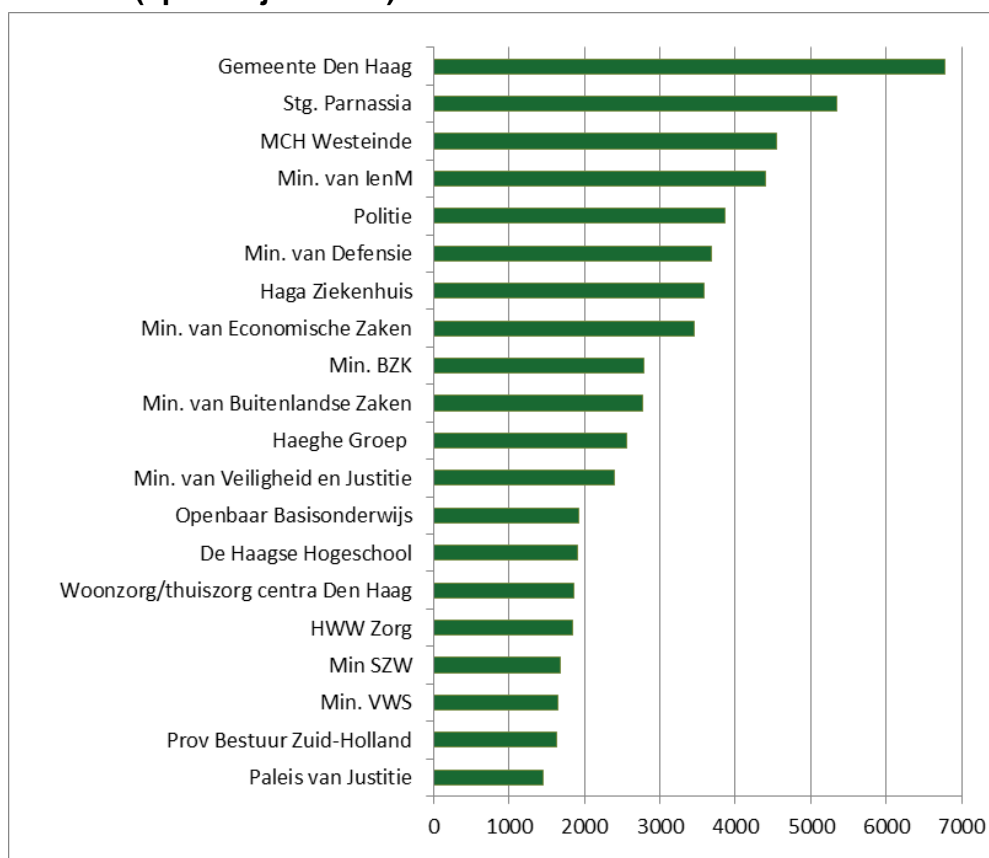
Figuur 5.1 Banen en vestigingen in Den Haag naar grootteklasse, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Onderstaande figuur laat een lijstje zien met de 20 grootste werkgevers in Den Haag in de quartaire sector. In deze figuur gaat het uitdrukkelijk wél om bedrijven en zijn zoveel mogelijk vestigingen van hetzelfde bedrijf bij elkaar gevoegd om tot de bedrijfsgrootte te komen. Het grootste bedrijf in de quartaire sector maar ook in heel Den Haag is de Gemeente Den Haag zelf. Daarnaast komen vooral veel ministeries en zorginstellingen op de lijst voor. Wanneer we de Rijksoverheid als één organisatie beschouwen staat deze ruim op kop.

Figuur 5.2 Top 20 van de grootste werkgevers in Den Haag in de quartaire sector, 1-1-2015 (op bedrijfsniveau)

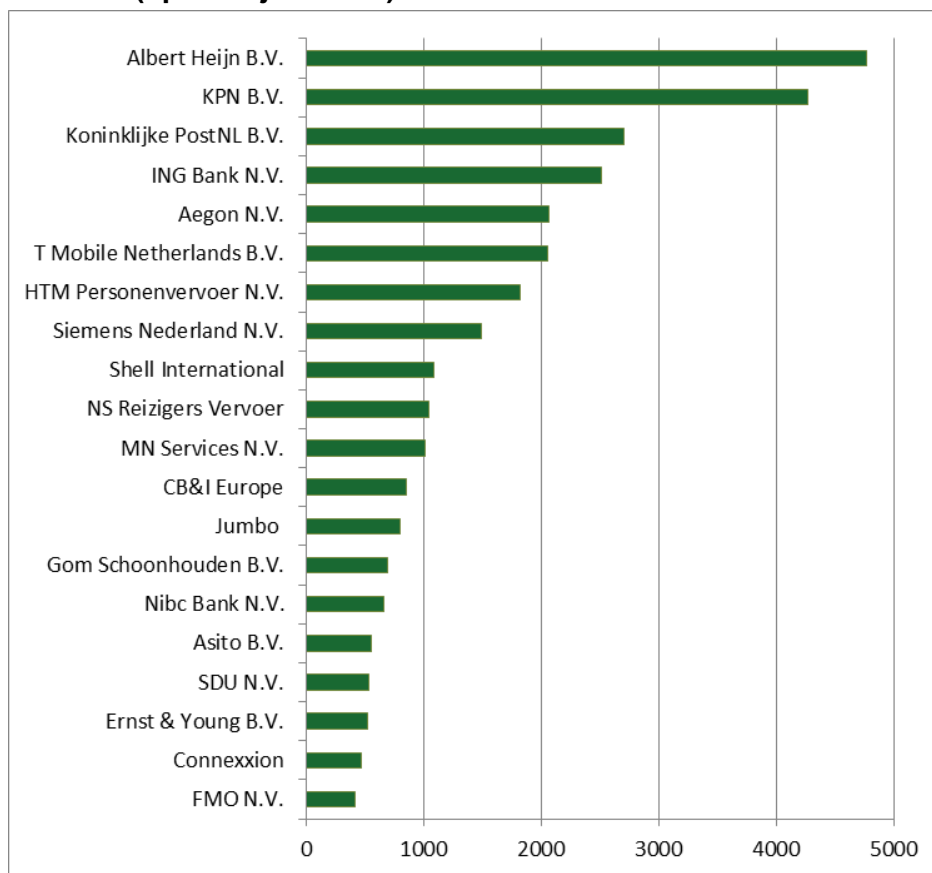
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De meeste bedrijven in de top 20 zijn het afgelopen jaar (2014) weer gegroeid. Na een gestage krimp vanaf 2008 nam het aantal banen bij de top 20 in de quartaire sector in 2014 toe met ruim 1500 banen tot meer dan 60.000 banen. Een groei in het laatste jaar van 2,6% (de gemiddelde groei voor Den Haag was in 2014 0,5%).

De top 20 van de commerciële bedrijven¹² laat een iets ander beeld zien. Bij deze top 20 was er sprake van een gestage groei met een dip in 2006 en 2010. De commerciële top 20 is in 2014 gekrompen met ruim 400 banen tot ruim 30.000 banen. Een afname met 1,5%.

¹² Ook hier gaat het om samengevoegde vestigingen die onderdeel uitmaken van hetzelfde bedrijf.

Figuur 5.3 Top 20 van de grootste werkgevers in Den Haag in de commerciële sector, 1-1-2015 (op bedrijfsniveau)

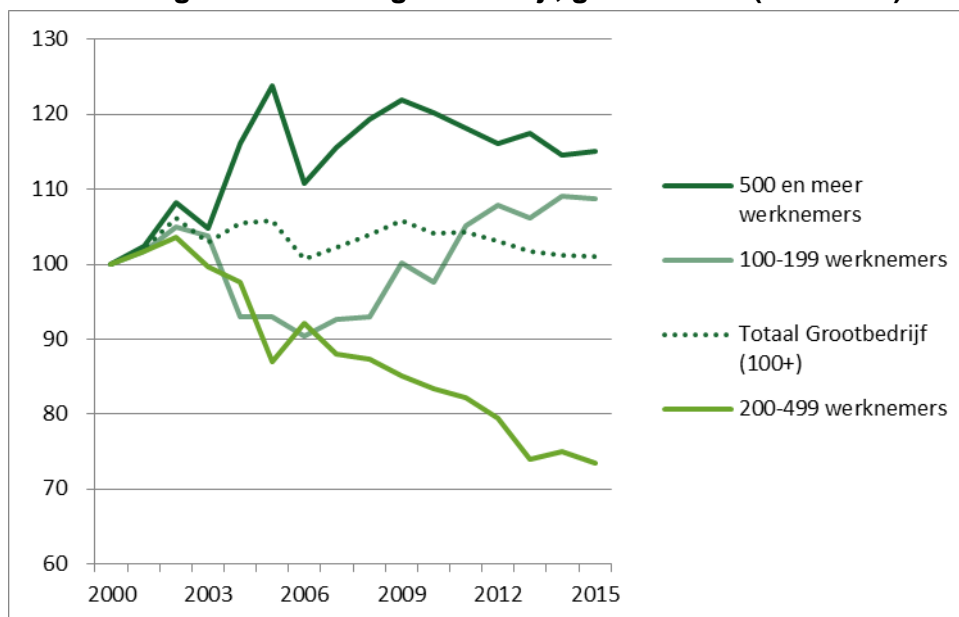

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De bovenstaande beschrijving geldt specifiek voor de top 20 bedrijven die hier worden weergegeven. Maar hoe staat het met de grote vestigingen in het algemeen en over een langere periode?

Het grootbedrijf (vestigingen met 100 werknemers of meer) in totaliteit bewoog zich in de periode sinds 2000 tussen de index waarden 100 en 106 en gaf een relatief stabiel beeld weer. Wanneer we het grootbedrijf in drie onderdelen uiteen rafelen zien we dat de grootste vestigingen met 500 werknemers of meer en de kleinste vestigingen van 100 tot 200 werknemers zich gunstig ontwikkelden, zeker na 2005. Voor de tussencategorie vestigingen met 200 tot 500 werknemers is een constante dalende lijn te zien. Voor deze groep gold dat 43 van de 128 vestigingen sinds 2000 verdwenen zijn (-12.600 banen), voor 33 vestigingen gold dat zij onder de grens van 200 werknemers zijn gezakt (zij zijn ruim 5000 banen kwijtgeraakt sinds 2000) en 11 vestigingen zijn zo gegroeid dat zij in de loop van de tijd in de categorie 500+ werknemers terecht zijn gekomen (toename 1600 banen sinds 2000). In het grootbedrijf was dus sprake van verschuivingen tussen de subgroepen met in totaal een kleine groei ten opzichte van 2000. In totaal zijn er bij het grootbedrijf sinds 2000 iets meer dan 1200 banen bij gekomen (1% groei).

Figuur 5.4 Ontwikkelingen binnen het grootbedrijf, geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

5.3 MKB

MKB als motor van de economie drijft op eenmanszaak

Het midden- en kleinbedrijf (MKB) bestaat uit vestigingen tot 100 werknemers. In Den Haag waren dat er in 2015 ruim 40.300. Zij leverden meer dan 125.000 banen (49%).

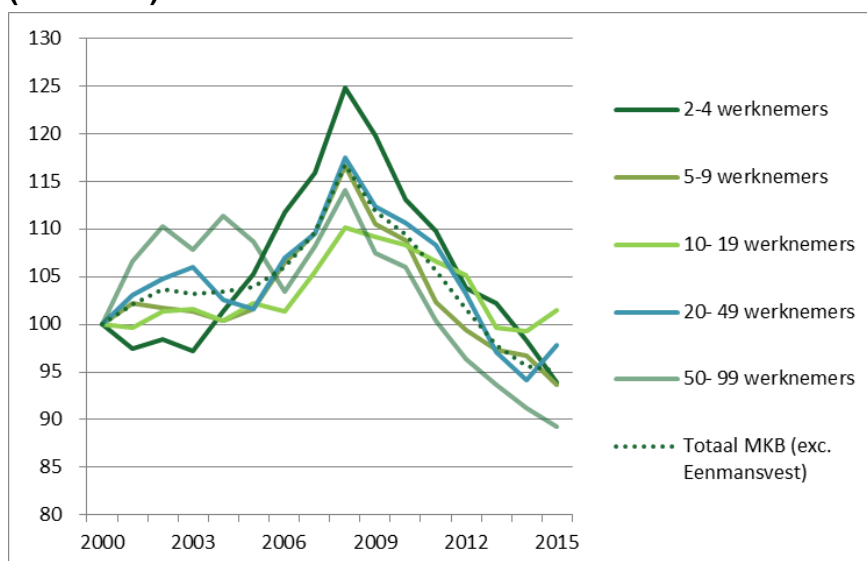
Tabel 5.2 MKB naar grootteklasse, 1-1-2015

	Vestigingen	Banen
Eenmanszaak	28.515	28.515
2-4 werknemers	6.851	17.859
5-9 werknemers	2.431	15.587
10- 19 werknemers	1.375	17.981
20- 49 werknemers	870	25.802
50- 99 werknemers	286	19.683
Totaal MKB	40.328	125.427

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Een speciale groep binnen het MKB zijn de eenmansvestigingen. Dit waren er in 2015 28.515, goed voor 71% van alle MKB vestigingen. In de volgende paragraaf wordt hier nader op ingegaan.

Figuur 5.5 Ontwikkelingen binnen het MKB (exclusief de eenmanszaken), geïndexeerd (2000=100)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De groep MKB vestigingen met meer dan één werknemer ontwikkelde zich de afgelopen jaren ongeveer volgens hetzelfde patroon; het aantal banen groeide tot 2009 om daarna in een vrije val te raken. Pas in 2015 zien we in twee subcategorieën weer een toename van het aantal banen.

Als we de ontwikkeling van het MKB (excl. eenmanszaken) vergelijken met het grootbedrijf zien we dat het MKB een snelle groei heeft laten zien, gevolgd door een snelle afname en dat het grootbedrijf veel stabiel haar banen heeft weten te behouden.

Onderstaande tabel laat een paar vergelijkingen zien. Het totale MKB groeide sinds 2000 met 14%. Het grootbedrijf groeide veel minder namelijk met 1%.

Maar als we binnen het MKB kijken zien we dat de groei, zowel absoluut als relatief, uitsluitend te danken is aan de spectaculaire groei van de eenmanszaken. Het MKB zonder eenmanszaken is zelfs gekrompen ten opzichte van 2000.

Tabel 5.3 Groei binnen het MKB en bij grootbedrijf, 2000-2015

	2000	2015	Toename banen 2000-2015	Procentuele groei 2000-2015
Totaal MKB	110.497	125.427	14.930	14%
w.v. Eenmanszaak	8.684	28.515	19.831	228%
w.v. 2-99 werknemers (MKB excl. Eenmanszaak)	101.813	96.912	-4.901	-5%
Grootbedrijf	127.476	128.719	1.243	1%
Totaal Den Haag	237.973	254.146	16.173	7%

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

5.4 EENMANZAKEN

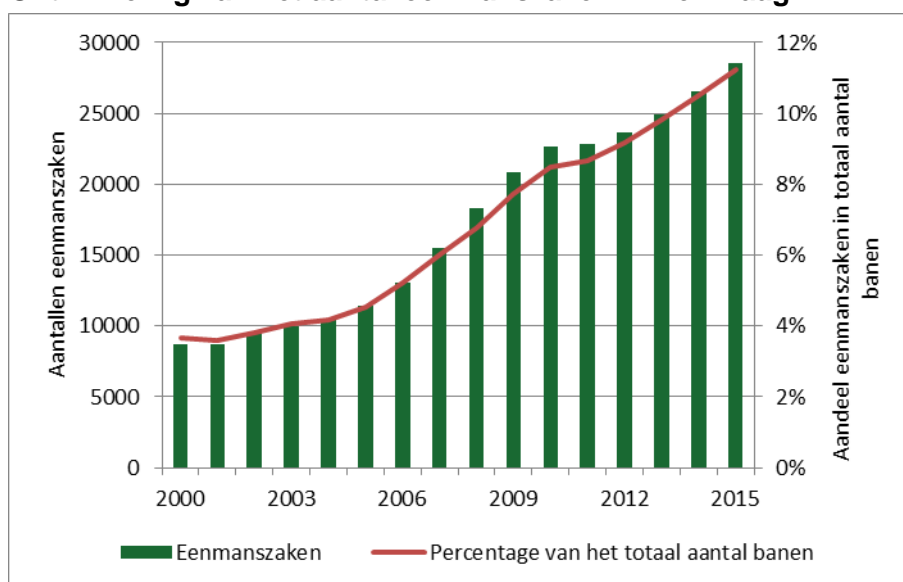
Enorme toename van eenmanszaken

In 2015 had Den Haag zoals eerder aangegeven 28.515 eenmanszaken. Dit zijn niet allemaal zzp'ers. Eenmanszaken kunnen ook een nevenvestiging zijn van een groter bedrijf of keten. Onder zzp verstaan we een zelfstandige zonder personeel. In deze rapportage zijn deze geselecteerd als eenmanszaken die tenminste 12 uur per week werken en die geen deel uitmaken van een groter bedrijf met meerdere vestigingen. Begin 2015 hadden we volgens deze definitie in Den Haag 23.919 zzp'ers. Zzp'ers waren daarmee goed voor 84% van alle eenmanszaken.

De totale groep eenmanszaken maakte 70% uit van alle vestigingen in Den Haag en 11% van alle banen.

De ontwikkeling van het aantal eenmanszaken is enorm. Van nog geen 9000 in 2000 tot ruim 28.500 begin 2015. Een toename van 228%. Het aantal banen dat zij vertegenwoordigen is sinds 2000 toegenomen van 4% tot 11% van de Haagse werkgelegenheid.

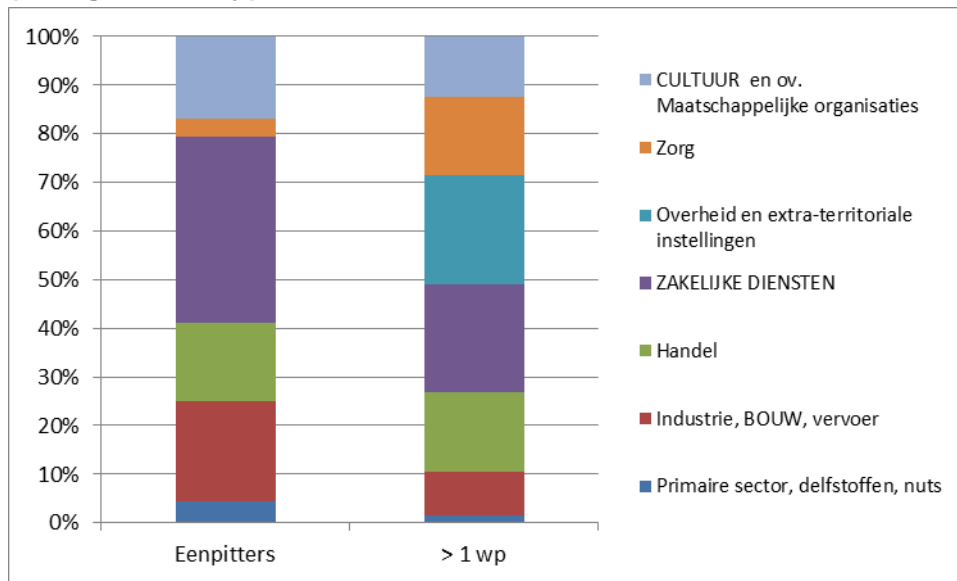
Figuur 5.6 Ontwikkeling van het aantal eenmanszaken in Den Haag

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Eenmanszaken zijn vooral te vinden in de bedrijfstak zakelijke dienstverlening. Ook komen veel eenmanszaken voor in de sector industrie, bouw en vervoer. Hiervoor geldt dat de eenmanszaken vooral in de bouw voorkomen. Een derde grote sector is cultuur en overige maatschappelijke organisaties. Binnen deze sector komen de eenmanszaken vooral voor in het onderdeel cultuur.

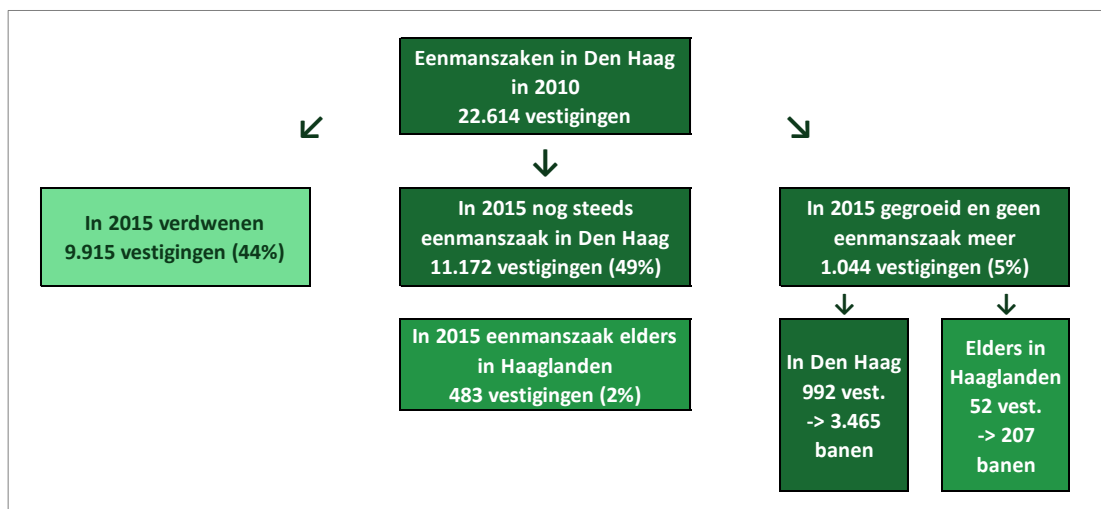
Figuur 5.7 Banen naar economische sector, eenmanszaken versus overige vestigingen (incl. grootbedrijf)

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De mobiliteit onder eenmanszaken is groot. Van alle eenmanszaken die in 2010 gevestigd waren in Den Haag, is begin 2015 nog 49% over. Meer dan de helft (51%) is dus verdwenen¹³ uit de regio Haaglanden (44%), verhuisd naar een andere Haaglanden gemeente (2%) of gegroeid (5%). Voor zover de vestigingen gegroeid zijn is het grootste deel in Den Haag gebleven en sinds 2010 met ca. 2500 banen gegroeid tot een totaal van 3465 banen. Een klein aantal vestigingen is naar een andere Haaglanden gemeente verhuisd en daar gegroeid. Opvallend is dat de groei bij de vestigingen die zijn verhuisd naar een andere Haaglanden gemeente groter is dan bij de vestigingen die in Den Haag groeiden (groei bijna 300% in overig Haaglanden tegen bijna 250% in Den Haag, in vijf jaar).

Figuur 5.8 Mobiliteit Haagse eenmanszaken 2010-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

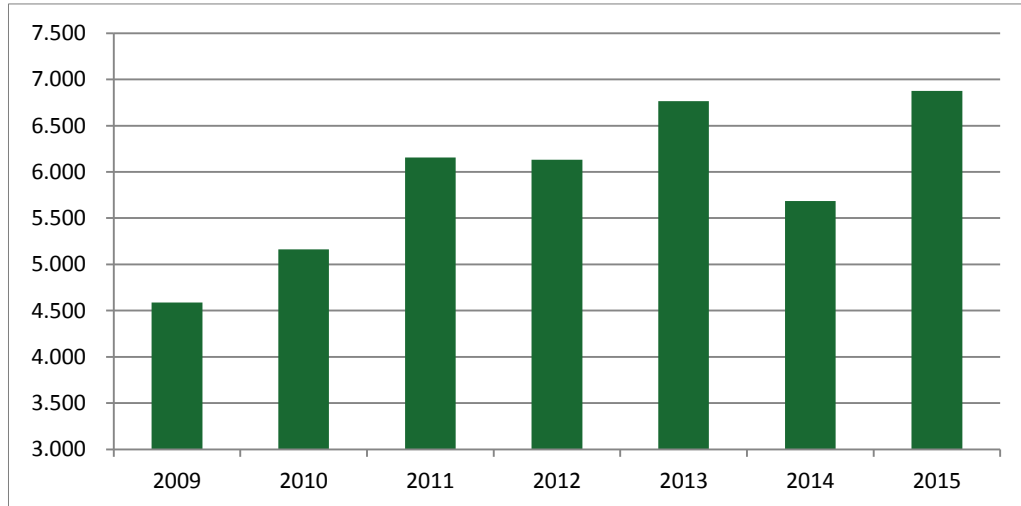
¹³ Vestigingen die zijn verdwenen kunnen zijn opgeheven maar het is ook mogelijk dat zij zijn verhuisd naar buiten de regio Haaglanden, al dan niet gegroeid.

5.5 STARTERS

Starters fors toegenomen

Het aantal starters in Den Haag is na 2012 fors toegenomen. Begin 2015 hebben bijna 7000 nieuwe ondernemingen een bedrijf opgezet in Den Haag. Ten opzichte van 2014 was dat een toename van bijna 1200. Het aandeel starters van alle vestigingen schommelt al een aantal jaren rond de 17%.

Figuur 5.9 Startende ondernemingen in Den Haag

Bron: Kamer van Koophandel, bewerking PSO

6

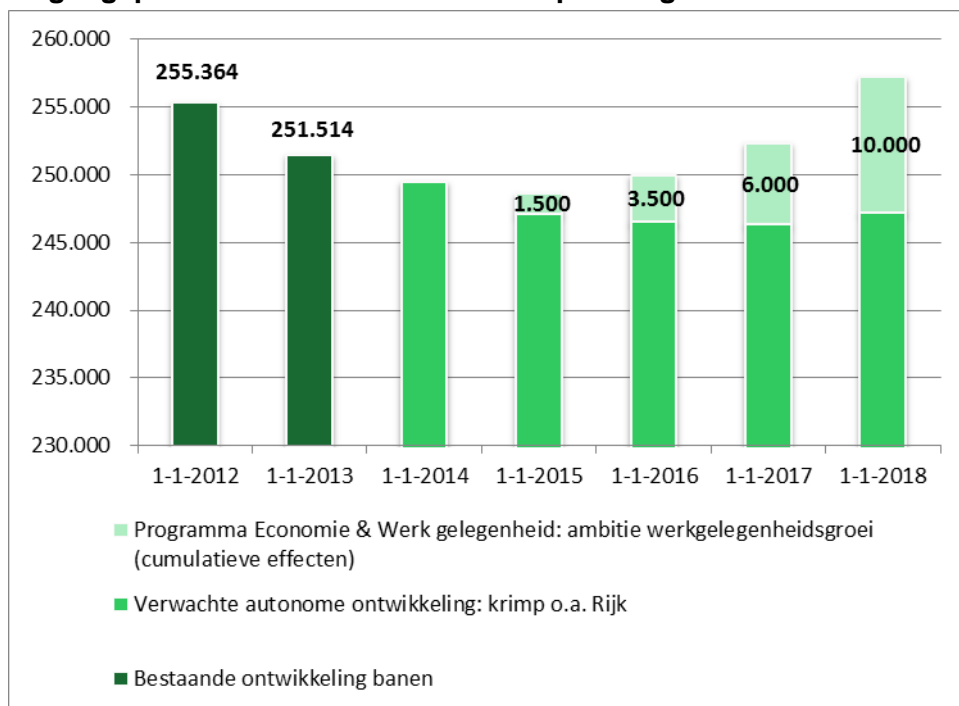
PROGNOSE BANEN

6.1 INLEIDING

De huidige collegeperiode is gestart in 2014. Op dat moment was het aantal banen zoals dat bekend was voor Den Haag 251.500. Dit was het meest actuele aantal en gold voor 1-1-2013. Bovendien liep de werkgelegenheid toen al een aantal jaren terug en zag het er niet direct naar uit dat hierin op korte termijn verandering zou komen.

De verwachting begin 2014 was dan ook dat er in de collegeperiode tot 2018 nog zeker 7500 banen zouden verdwijnen door verdergaande krimp bij de Rijksoverheid en een aantal grote bedrijven (o.a. KPN, financiële sector). Daar stond tegenover dat de bevolkingsgroei van Den Haag voor enige groei zou zorgen in de verzorgende sectoren (detailhandel, zorg ed.) en dat er verwacht werd dat vanaf 2016 er weer sprake zou zijn van lichte groei op landelijk niveau die deels in Den Haag zou neerslaan. Dit leidde tot de verwachting dat er zonder verder ingrijpen per saldo in 2018 meer dan 4000 banen verdwenen zouden zijn.

Figuur 6.1 Uitgangspunten voor het 10.000 banen plan begin 2014

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, CPB Prognose 2015, UWV Prognose 2015-2017, Bevolkingsprognose PSO, bewerking Afd. Economie

Het huidige college heeft daarom begin 2014 de ambitie uitgesproken om het te verwachten verlies aan banen te compenseren door een verhoogde inspanning die moet leiden tot een toename van banen. Concreet moeten de extra inspanningen leiden tot 10.000 extra banen in de collegeperiode 2014-2018. Omdat deze 10.000 banen ter compensatie zijn van banen die we dreigen te verliezen betekent dat netto

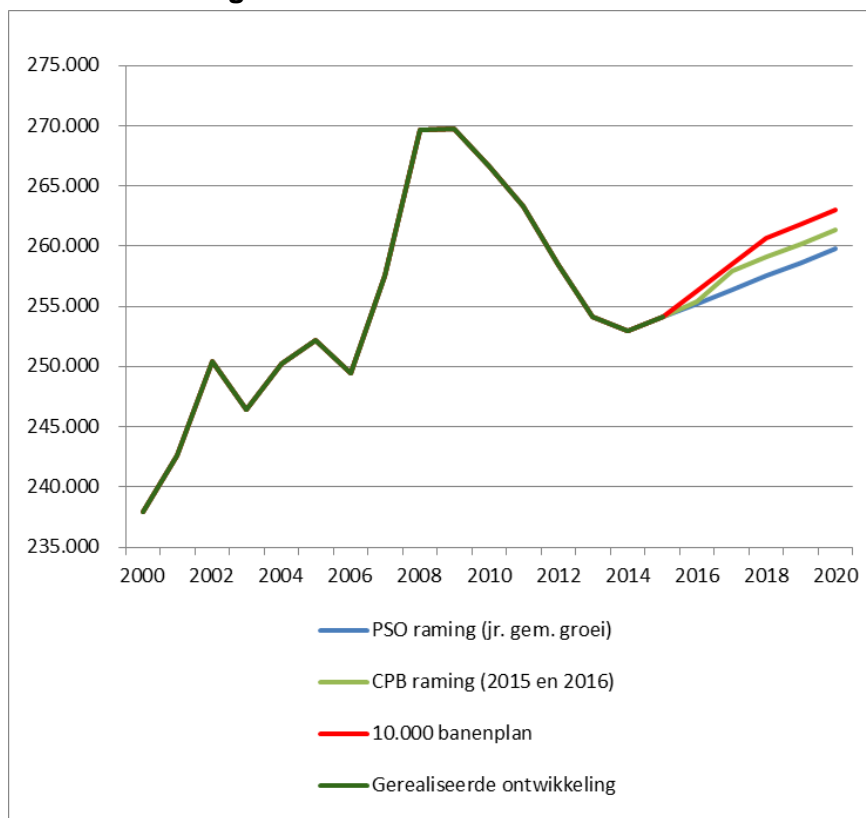
een toevoeging van ca. 7700 banen in 2018 (ten opzichte van de uitgangssituatie op 1-1-2014).

6.2 ONTWIKKELING BANEN 2014-2018

10.000 banenplan leidt tot grootste toename werkgelegenheid

Inmiddels hebben we actuelere cijfers en zijn ook de destijds bekende en gebruikte aantallen met terugwerkende kracht geactualiseerd.

Figuur 6.2 Toekomstraming in drie varianten

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, MEV 2016-CPB, bewerking PSO

In de bovenstaande grafiek is het aantal banen doorgetrokken tot 2020. Hiervoor zijn drie varianten beschikbaar.

1. **PSO raming:** deze raming trekt voor de toekomst lineair de jaarlijks gemiddelde groei van Den Haag in de periode 2000-2015 door (gemiddeld 0,44% groei per jaar). Dit is de meest voorzichtige raming die voor 2018 uitkomt op 257.500 banen.
2. **CPB raming:** deze raming volgt voor de jaren 2015 en 2016 de groei zoals deze in de Macro Economische Verkenning worden weergegeven (0,5% banengroei begin 2015, 1% in 2016)¹⁴. Vanaf 2018 wordt ook hier de jaarlijks gemiddelde groei (0,44%) van Den Haag in de periode 2000-2015 gevolgd.

¹⁴ Macro Economische Verkenning 2016, CPB, pag. 45

3. Raming 10.000 banenplan: in deze variant gaan we uit van een netto groei van het aantal banen van 7700 ten opzichte van het aantal banen in 2014. Concreet betekent dit dat in 2018 260.700 banen moeten zijn gerealiseerd. Als dat het geval is dan is daarmee de extra inspanning van het 10.000 banenplan ook gerealiseerd. Na 2018 wordt de ontwikkeling doorgezet tot 2020 met het (lagere) gemiddelde groeitempo van de periode 2000-2015.

Het college van B&W zet stevig in op de lijn van het 10.000 banenplan. We gaan daarbij uit van de doelstelling van bijna 261.000 banen in 2018.

In 2013 was er nog sprake van krimp waardoor het aantal banen op 1-1-2014 lager was dan op 1-1-2013. In 2014 is deze teneur veranderd en is er voor het eerst sinds lange tijd sprake geweest van een groei van het aantal banen met 1173. Hierdoor staat het totaal op 1-1-2015 op 254.246 banen. Om het ambitieniveau van 10.000 banen te halen moet de werkgelegenheid tussen 2015 en 2018 jaarlijks met 0,85% toenemen. Dat is bijna twee maal zo hoog als de jaarlijks gemiddelde groei van 0,44% in de periode 2000-2015.

Tabel 6.1 Doelstelling 10.000 banenplan en realisatie

Uitgangspositie	1-1-2014	1-1-2015	1-1-2016	1-1-2017	1-1-2018
Gerealiseerd	252.973	254.146			
Groei tov vorig jaar	-1.139	1.173			
<i>Doelstellingsgroei tov eerder jaar</i>		1.910	1.924	1.939	1.954
<i>Idem vanaf 2015</i>			2.166	2.185	2.203
<i>Doelstelling 2018</i>					260.700

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De grootste groei de afgelopen 15 jaar had plaats in de jaren 2006-2007 toen de jaarlijkse groei in werkgelegenheid ongeveer 4% was. Wanneer de werkgelegenheidsontwikkeling conform het 10.000 banenplan loopt, is het aantal banen in Den Haag in 2020 ca. 263.000.

7

ARBEIDSAANBOD: BEROEPSBEVOLKING

7.1 INLEIDING

Naast het aantal banen in Den Haag (de vraag naar arbeid) is ook de omvang en de kwaliteit van de beroepsbevolking (aanbod van arbeid) onderdeel van de totale arbeidsmarkt.

Met ingang van 1 januari 2015 is de definitie van de beroepsbevolking aangepast aan de internationaal gangbare standaard. Hierbij zijn twee veranderingen van belang. In de eerste plaats is de leeftijdsgrens opgerekt van 15 t/m 64 jaar naar 15 t/m 74 jaar. Ten tweede is de ondergrens van werken of zoeken naar werk voor minimaal 12 uur per week losgelaten.

Doordat de leeftijdsgrens met tien jaar is opgerekt zal de totale beroepsbevolking groter worden. En waar je voorheen pas tot de beroepsbevolking hoorde als je minimaal 12 uur per week werkte of wilde werken, geldt dat nu ongeacht de arbeidsduur. Daarmee wordt ook de werkende beroepsbevolking groter omdat iedereen die wel werkt maar minder dan 12 uur per week nu ook meegeteld wordt als werkende. Het aantal werklozen wordt daardoor op papier kleiner omdat iedereen die werkzoekend is maar minder dan 12 uur per week werkt nu bij de werkende beroepsbevolking wordt geteld en niet als werkloos wordt geteld.

Voorbeeld: een student die 6 uur per week een bijbaantje heeft telt nu mee in de (werkende) beroepsbevolking waar dat voorheen pas was wanneer hij 12 uur of meer per week werkte.

Iemand die een dag in de week werkt (8 uur) maar op zoek is naar een grotere baan wordt niet als werkloos gerekend maar bij de werkende beroepsbevolking geteld terwijl hij voorheen (door de 12-uursgrens) bij de werkloze beroepsbevolking werd geteld.

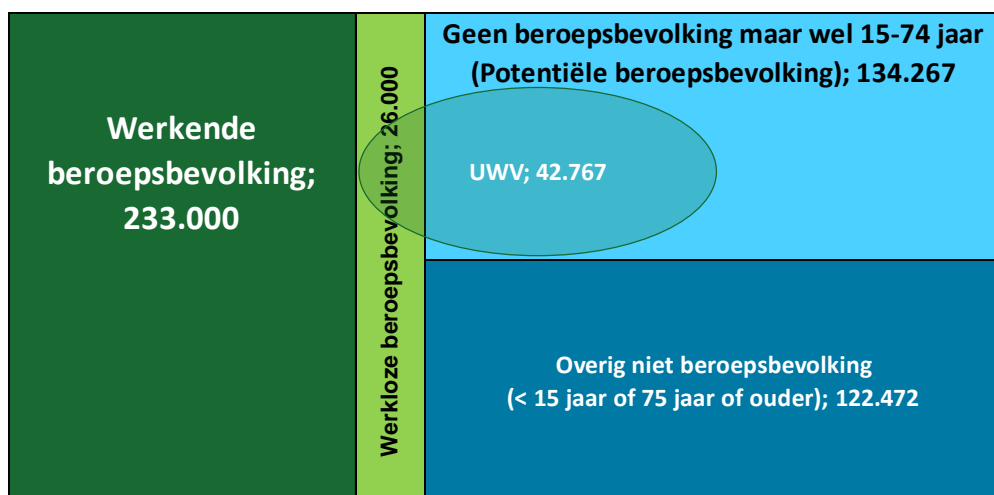
De potentiële beroepsbevolking omvat alle mensen in de werkzame leeftijd van 15 tot 75 jaar. De werkelijke beroepsbevolking bestaat uit mensen in deze leeftijdscategorie die betaald werk hebben (werkzame beroepsbevolking), of die geen betaald werk hebben maar wel recent naar betaald werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn (werkloze beroepsbevolking). Dit betekent dat gepensioneerden die niet actief op zoek zijn naar werk dus niet tot de beroepsbevolking behoren.

In de afgelopen jaren heeft een groot aantal mensen, niet afhankelijk van een uitkering, zich terug getrokken uit de arbeidsmarkt (zij zochten niet meer naar werk). Nu de economie weer aantrekt zijn het juist deze mensen die profiteren van baanopeningen en vacatures en daarmee feitelijk de uitkeringsgerechtigden verdringen. Vandaar dat het aantal werklozen niet navenant daalt als het aantal baanopeningen en vacatures toeneemt.

In Den Haag omvat de potentiële beroepsbevolking op 1 januari 2015 ruim 393.000 mensen. Volgens het CBS levert dit ca. 259.000 mensen op in de beroepsbevolking. Van hen heeft ca. 233.000 een baan en ca. 26.000 is werkloos. Naast de werkloze beroepsbevolking is er ook nog een groep ingeschreven bij het UWV. Deze groep is omvangrijker en telt op 1-1-2015 bijna 43.000 mensen. De groep UWV'ers komt in paragraaf 7.5 apart aan bod. In de overige paragrafen gaat het uitsluitend om werkende en niet-werkende beroepsbevolking. In onderstaand schema is een en ander nog eens samengevat.

Figuur 7.1 Overzicht bevolking, potentiële beroepsbevolking en beroepsbevolking in Den Haag, 2015

Per 1-1-2015	Totaal	% vd tot bev.	Totaal	% vd beroepsbev.
Bevolking Den Haag	515.739	100%		
Potentiële beroepsbevolking: 15-75 jarigen	393.267	76%		
Beroepsbevolking*	259.000	50%	Werkende beroepsbevolking*	233.000 90%
			Niet werkende beroepsbevolking*	26.000 10%
Overigen die geen deel uit maken van de Beroepsbevolking	256.739	50%		
			NWW'ers	42.767 17%

* Gegevens CBS van 2015

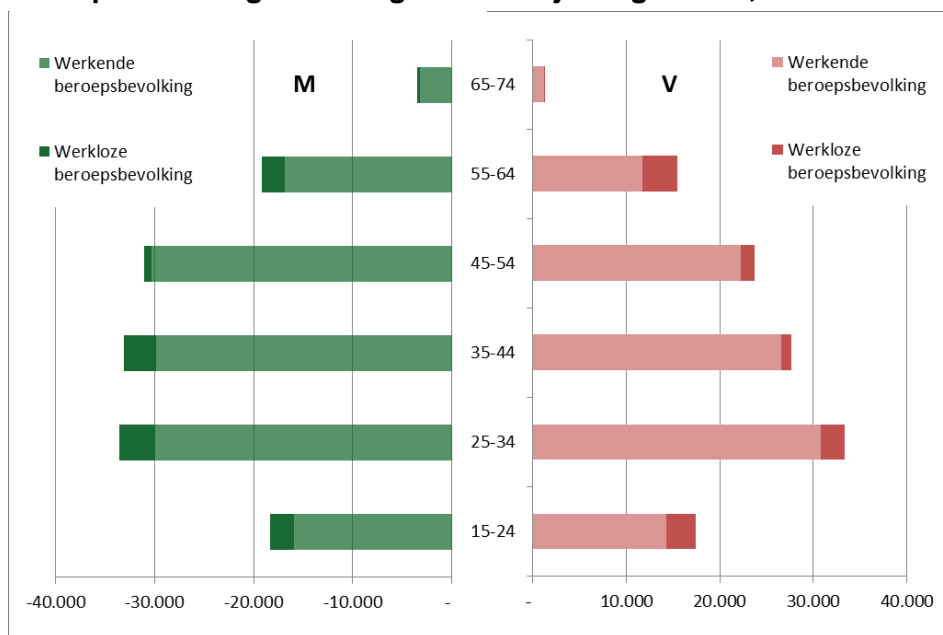
Bron: CBS, Gemeente Den Haag, UWV, bewerking PSO

7.2 KENMERKEN VAN DE HAAGSE BEROEPSBEVOLKING

Haagse beroepsbevolking hoog opgeleid en vaak tussen 25 en 54 jaar

De Haagse beroepsbevolking bestaat naar schatting uit ca. 259.000 mensen. Ongeveer 46% hiervan is vrouw en 54% is man. De leeftijdsverdeling in de onderstaande bevolkingspiramide laat in vergelijking met eerdere jaren relatief veel jongeren zien in de leeftijd van 15-24 jaar. Dit heeft te maken met de eerder genoemde wijziging in de definities. De grootste groep in de beroepsbevolking is tussen de 25 en 54 jaar.

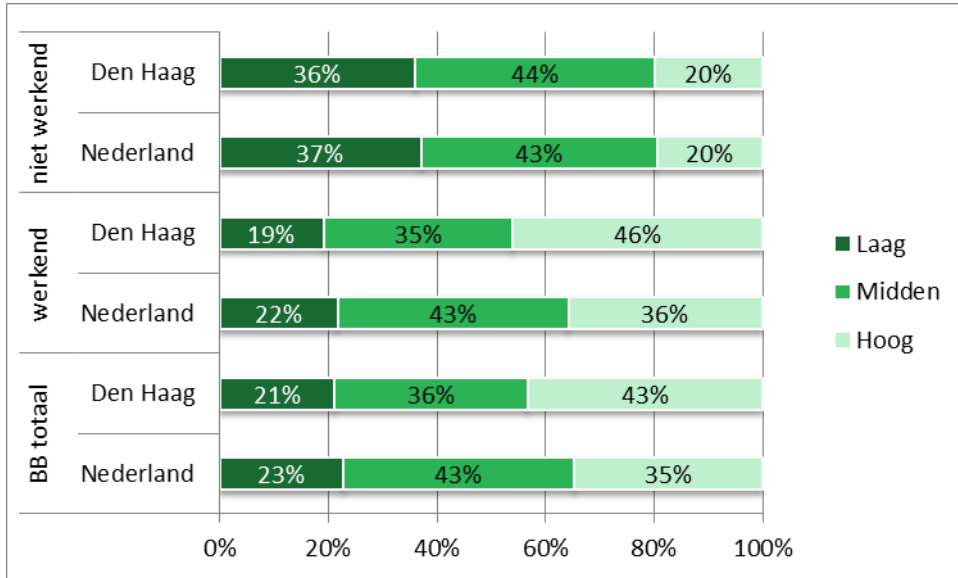
Figuur 7.2 Beroepsbevolking Den Haag naar leeftijd en geslacht, 2015

Bron: CBS, Gemeente Den Haag, bewerking PSO

De Haagse beroepsbevolking is in vergelijking met het landelijk gemiddelde hoog opgeleid. Dit geldt zowel voor de werkende als voor de niet werkende beroepsbevolking. Wel blijkt uit de volgende figuur dat de niet werkende beroepsbevolking lager is opgeleid dan de werkende beroepsbevolking.

Figuur 7.3 Beroepsbevolking naar opleidingsniveau, 2015

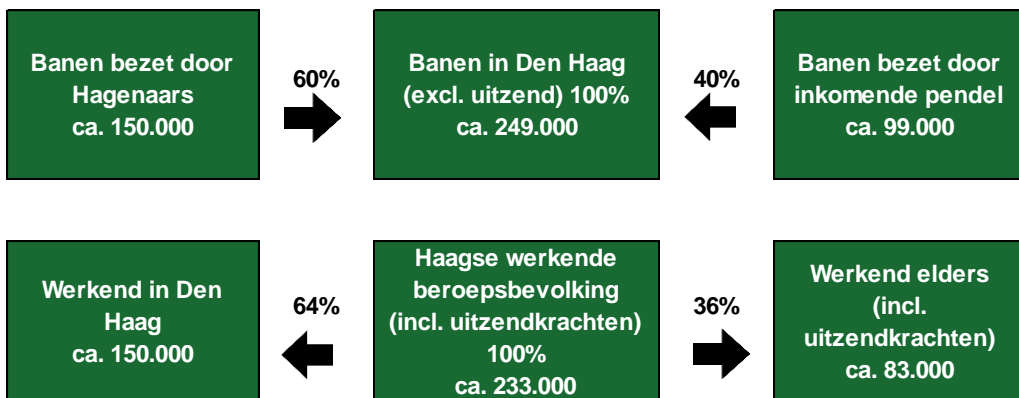
Bron: CBS, bewerking PSO

7.3 PENDEL

Bijna twee derde van de Haagse beroepsbevolking werkt in Den Haag

In de laatste werkgelegenheidsenquête is gevraagd naar de woonplaats van de werknemers van de vestigingen in de regio Haaglanden. Deze vraag is niet gesteld voor mensen die als uitzendkracht in een vestiging werken. Hieruit bleek dat van de 249.000 banen die Den Haag kent per 1-1-2015, exclusief de uitzendkrachten, er ca. 150.000 bezet worden door mensen uit Den Haag. Dat is een bezetting door Hagenaars van 60% van de banen. De overige 40% van de banen (ca. 99.000 banen) wordt bezet door mensen die buiten Den Haag wonen.

Figuur 7.4 Pendelbalans Den Haag, 2015

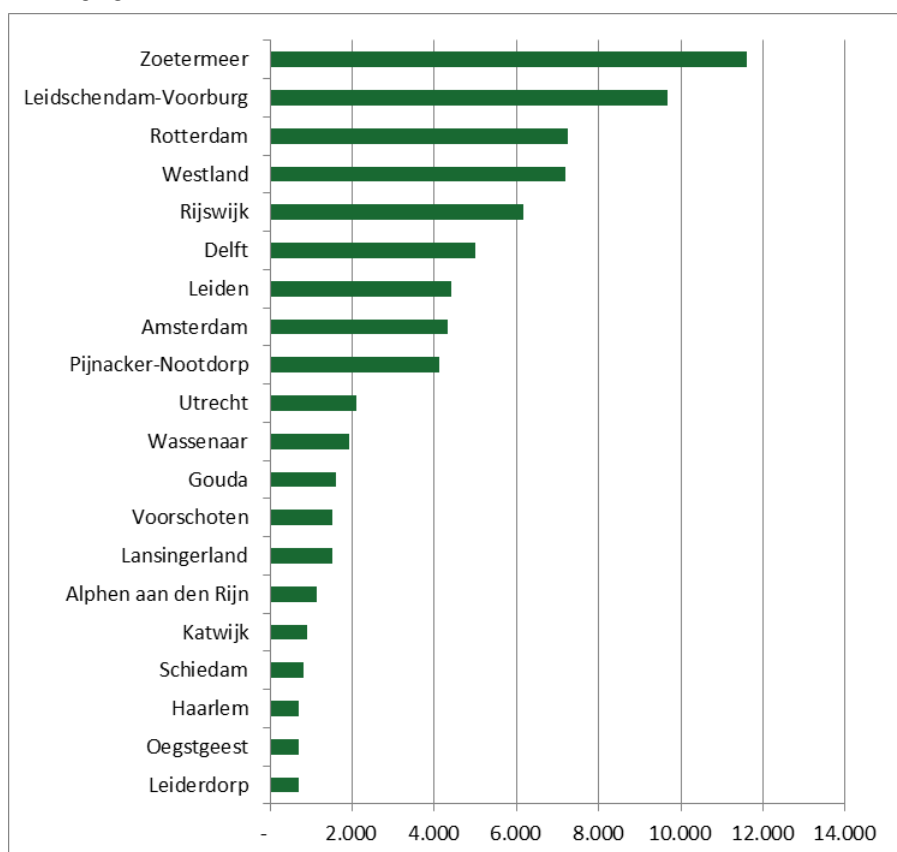
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Van de werkende beroepsbevolking weten we niet hoeveel er in een uitzendbaan werken. De hier gepresenteerde percentages zijn dan ook een bandbreedte. Vanuit de beroepsbevolking bekeken werkt ongeveer 64% in Den Haag en 36% werkt elders. Er van uitgaand dat ook een deel van de beroepsbevolking dat als

uitzendkracht werkt, in Den Haag werkzaam is, zal het percentage van de Haagse beroepsbevolking dat in Den Haag werkt in werkelijkheid nog iets hoger zijn.

De belangrijkste donorgemeenten voor de banen in Den Haag liggen in de regio Haaglanden of op relatief korte afstand van Den Haag. De volgende tabel geeft de 20 belangrijkste donorgemeenten weer.

Figuur 7.5 Top 20 van de belangrijkste gemeenten voor inkomende pendel in Den Haag, 1-1-2015

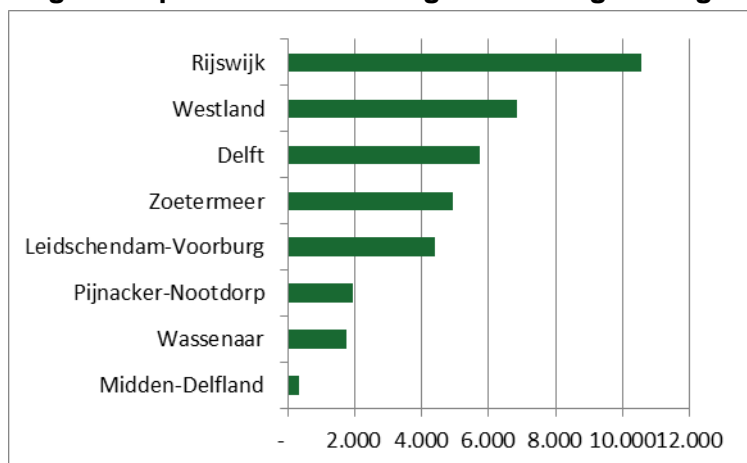

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

Binnen de regio Haaglanden zien we dat de meeste gemeenten meer werknemers aan Den Haag leveren dan dat er Hagenaars in de regiogemeenten werken. Uitzonderingen hierop zijn Rijswijk en Delft. In deze twee gemeenten binnen de regio Haaglanden werken meer Hagenaars dan dat er werknemers uit Rijswijk en Delft in Den Haag werken.

In totaal gaan ca. 79.000 Hagenaars voor hun werk de stad uit. Ruim 36.000 mensen hebben werk buiten Den Haag maar binnen de regio Haaglanden. Onderstaande figuur laat zien dat de meeste van hen in Rijswijk werken. Buiten de regio Haaglanden werken ook nog bijna 43.000 mensen. Van hen weten we echter niet in welke gemeente zij werken.

Figuur 7.6 Uitgaande pendel uit Den Haag naar de regio Haaglanden, 2015

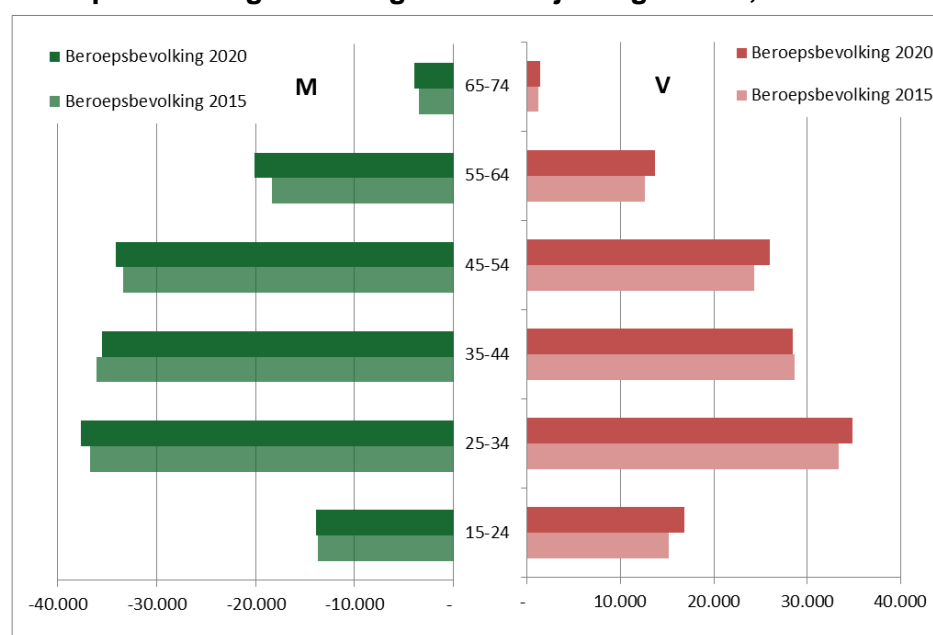
Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

7.4 PROGNOSE VAN DE HAAGSE BEROEPSBEVOLKING

Haagse beroepsbevolking neemt toe met 7000, Haagse banen met bijna 9000

De Haagse beroepsbevolking zal tot 2020 toenemen tot ca. 266.000 mensen. Dit heeft alles te maken met de bevolkingsgroei die voor Den Haag nog verwacht wordt de komende jaren.

Figuur 7.7 Beroepsbevolking Den Haag naar leeftijd en geslacht, 2015-2020

Bron: CBS, Gemeente Den Haag, bewerking PSO

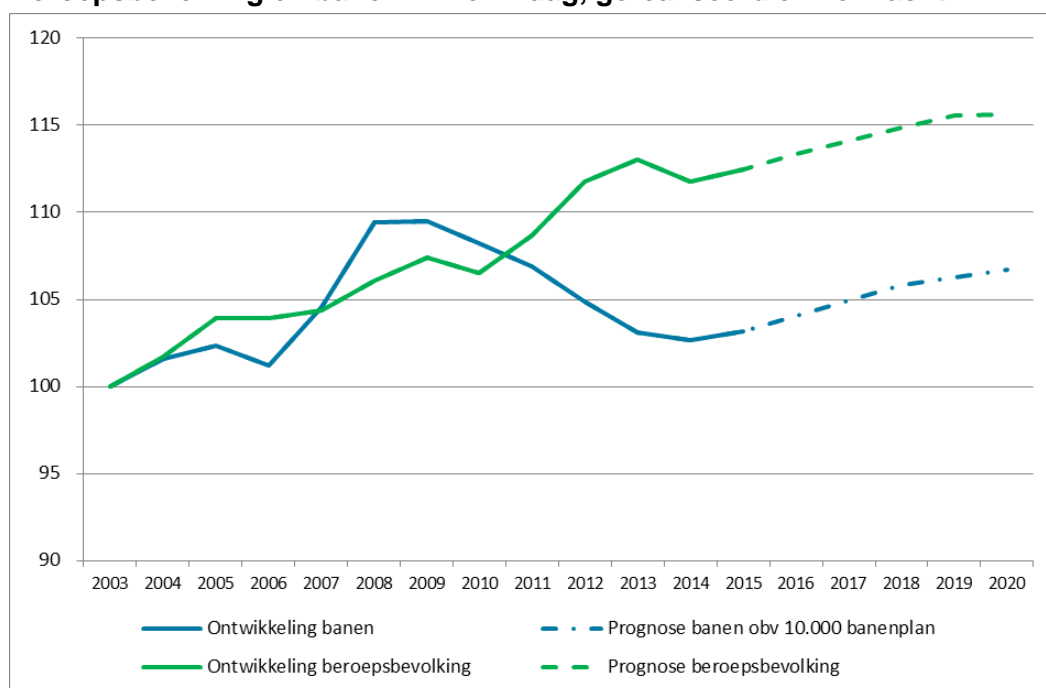
Naar verwachting¹⁵ komen er ca. 4000 mannen bij en ca. 3000 vrouwen in de beroepsbevolking. Wanneer de ontwikkeling van de werkgelegenheid conform het 10.000 banenplan zal lopen, zijn er naar verwachting in 2020 263.000 banen. Dat zijn er bijna 9000 meer dan begin 2015. Idealiter zou dit moeten leiden tot minder

¹⁵ Bevolkingsprognose Den Haag, DSO/PSO

werkloosheid. Of dat in de praktijk ook zo zal uitpakken is afhankelijk van meerdere factoren. Zo is de aansluiting van vraag en aanbod afhankelijk van de kwalitatieve aansluiting. Ook pendel kan een rol spelen waarbij banen bezet worden door mensen van buiten Den Haag. En ook is het mogelijk dat deze banen bezet gaan worden door mensen die op dit moment niet als werkzoekend geregistreerd staan. Er is een aantal 'ontmoedigden' die niet ingeschreven staan omdat zij toch geen recht op een uitkering hebben en niet actief naar werk zoeken omdat dat nu lastig te vinden is, maar die bij het aantrekken van de economie wel weer op de arbeidsmarkt terug komen.

De volgende grafiek laat een confrontatie zien tussen de beroepsbevolking en het aantal banen. We hebben hier gekozen voor de startdatum van 2003 omdat de beroepsbevolking in de nieuwe definitie tot dat jaar is teruggerekend.

Figuur 7.8 Beroepsbevolking en banen in Den Haag, gerealiseerd en verwacht

Bron: CBS, Gemeente Den Haag, bewerking PSO

Het verschil tussen het aantal banen en de omvang van de beroepsbevolking wordt iets kleiner. Begin 2015 is de beroepsbevolking ca. 259.000 en het aantal banen ongeveer 254.000, een verschil van bijna 5.000. In 2020 is de beroepsbevolking naar verwachting ca. 266.000 mensen en het aantal banen ca. 263.000. Een verschil van 3000.

7.5 UWV'ers

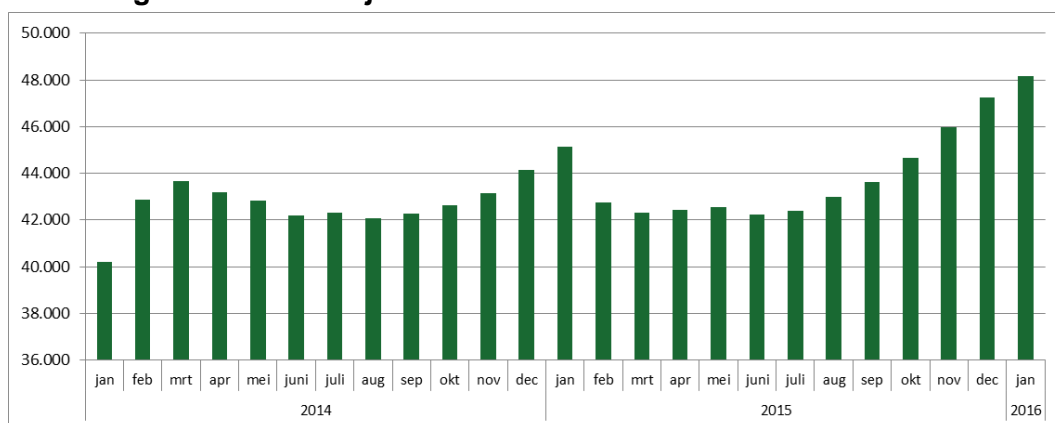
Aantal ingeschreven bij UWV blijft toenemen

Onderdeel van het arbeidsaanbod zijn de mensen die bij het UWV worden geregistreerd. Het gaat hier om werkzoekenden maar ook mensen die ingeschreven staan in verband met hun recht op een uitkering. Niet alle mensen die bij het UWV staan ingeschreven zijn werkelijk op zoek naar een baan. Een aantal van hen heeft vrijstelling omdat zij bijvoorbeeld voor jonge kinderen moeten zorgen.

De UWV cijfers worden maandelijks geactualiseerd en zijn daardoor zeer actueel beschikbaar. De grafieken lopen daarom door tot 2016.

Het aantal UWV'ers is in de loop van 2015 opgelopen van ruim 45.000 tot ca. 48.000 per eind december 2015. Begin 2016 zal het aantal weer dalen. Dit is echter een algemeen patroon waarbij in de loop van het jaar het aantal UWV'ers weer toeneemt.

Figuur 7.9 Aantal ingeschrevenen bij het UWV

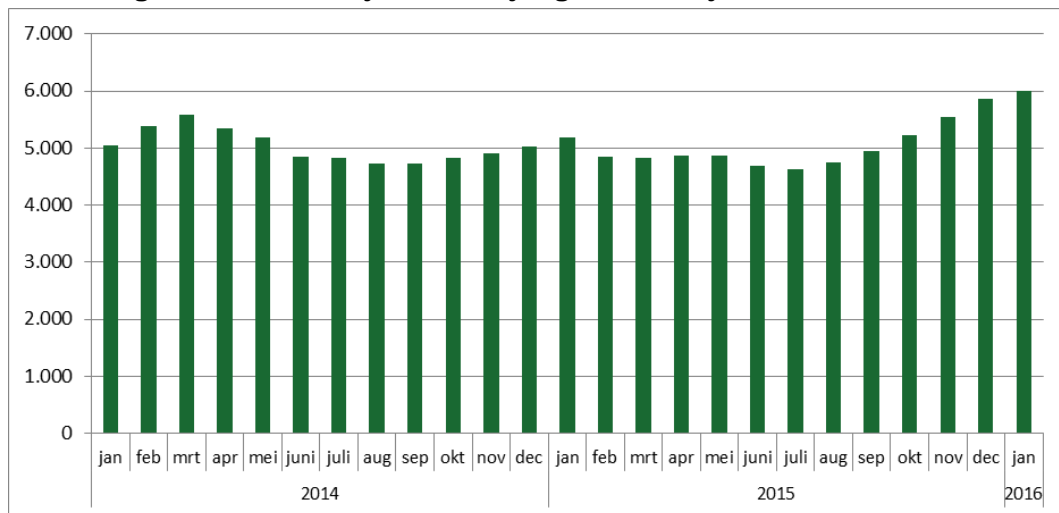

Bron: UWV, bewerking PSO

Eerder is al aangegeven dat een aantal mensen zich in de afgelopen jaren heeft teruggetrokken uit de arbeidsmarkt. Wanneer deze mensen bij een aantrekkende economie een baan vinden heeft dit geen dalend effect op de werkloosheid tot gevolg omdat zij al niet meer ingeschreven stonden als werkzoekenden. De UWV werkloosheidspercentages zijn dan ook nog niet afgenomen. Het werkloosheidspercentage van de totale groep UWV'ers was ca. 17% (januari 2015) en is in 2016 toegenomen tot 18%.

Het aantal jongeren tot 27 jaar binnen de niet-werkenden blijft ook toenemen. Van ca. 5200 in januari 2015 tot bijna 6000 een jaar later. Daarmee ligt het aantal jeugdwerklozen in januari 2016 hoger dan de hoogste stand van 2015. Voor de jongere werklozen tot 27 jaar is het UWV werkloosheidspercentage toegenomen van 11% tot 12% in 2016.

Figuur 7.10 Aantal ingeschrevenen bij het UWV jonger dan 27 jaar

Bron: UWV, bewerking PSO

8

DE HAAGSE REGIO

8.1 INLEIDING

Den Haag ligt niet geïsoleerd in het land. Sinds 1 januari 2015 maakt Den Haag deel uit van de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (MRDH). Deze metropoolregio bestaat uit de voormalige Stadsregio Rotterdam (SRR) en het voormalige Stadsgewest Haaglanden (SGHL). De onderstaande kaart laat de metropoolregio zien, onderverdeeld in de twee voormalige stadsregio's en gemeente Den Haag. In dit hoofdstuk zullen we nader ingaan op de gemeenten binnen het voormalige Stadsgewest Haaglanden.

Figuur 8.1 Den Haag binnen voormalige SGHL en binnen MRDH

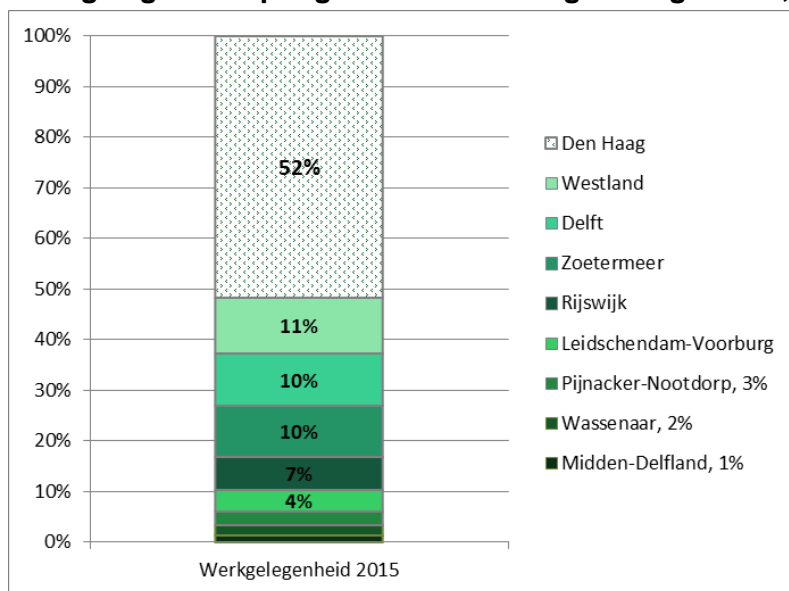

8.2 WERKGELEGENHEIDSSTRUCTUUR REGIOGEMEENTEN HAAGLANDEN

Den Haag dominant in overheid, extraterritoriale instellingen en olie & gas

Den Haag is verantwoordelijk voor 52% van de banen in de regio. Dit is de afgelopen jaren nauwelijks veranderd. Ook de meeste vestigingen zijn in Den Haag te vinden.

Figuur 8.2 Werkgelegenheid per gemeente in de regio Haaglanden, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De werkgelegenheidsstructuur van de verschillende regiogemeenten laat de volgende typering zien voor 2015.

Den Haag domineert in banen in de extraterritoriale instellingen, het openbaar bestuur en de delfstoffen (olie en gas). In al deze bedrijfstakken is minimaal 72% van de banen in Den Haag gevestigd. Ook in de financiële sector domineert Den Haag met 64% van de banen in de regio. Voor de totale werkgelegenheid is het aandeel van Den Haag binnen de regio gemiddeld 52%.

Na Den Haag is Westland het meest onderscheidend. Deze gemeente heeft 70% van alle banen in de agrarische sector en 30% van de banen in de energiemarkt (nutsbedrijven) in de regio. Ook heeft Westland naar verhouding veel banen in de industrie en in de bouw (beide sectoren 20% van de banen in de regio Haaglanden).

Rijswijk heeft binnen de regio relatief veel banen in de sector advies, onderzoek en gespecialiseerde zakelijke diensten (27%).

Delft domineert vooral in de nutsbedrijven in energie (63% van de regio banen) en water (35%). Ook onderwijs en zorg zijn grote sectoren in Delft.

Voor Wassenaar zijn de vastgoed- en overige zakelijke dienstensector en de handel belangrijke sectoren maar binnen de regio als totaal is het aandeel van Wassenaar in deze beide sectoren niet zo groot.

Zoetermeer is binnen de regio van belang voor de watersector (nutsbedrijven, 21% van de regiobanen). Ook heeft Zoetermeer binnen de regio naar verhouding veel banen in de industrie en in de sector informatie en communicatie.

Voor Midden-Delfland zijn de industrie, agrarische sector en de bouw van belang. Maar binnen de regio komt Midden-Delfland met deze sectoren niet boven de 6% uit.

Leidschendam-Voorburg heeft relatief veel banen in de zorg en handel.

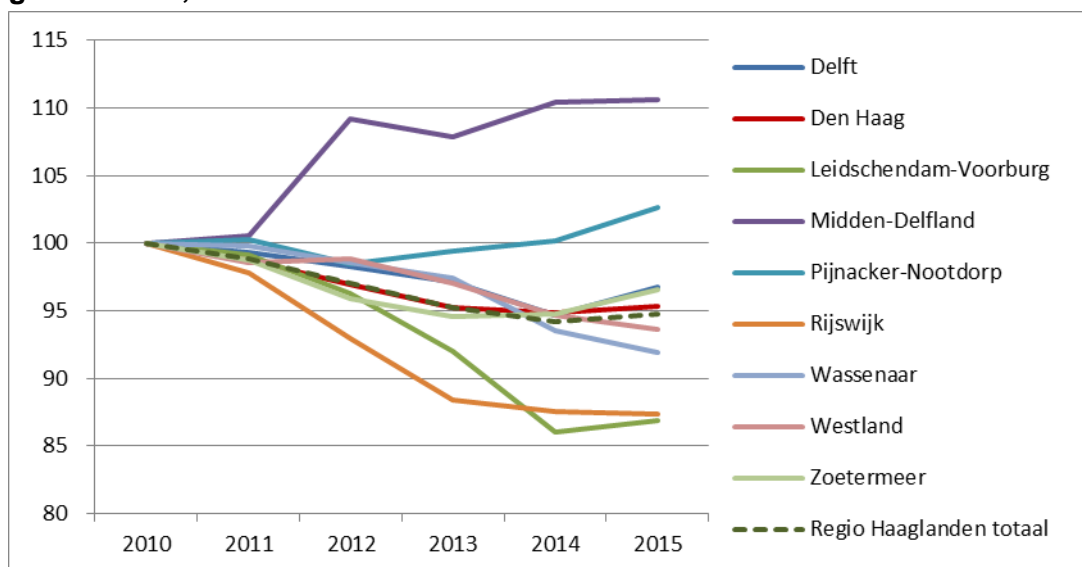
En Pijnacker-Nootdorp heeft relatief veel banen in de handel.

8.3 WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING IN DE REGIO

Per saldo 5% krimp in de regio sinds 2010, groei in 2014, ontwikkeling per gemeente heel verschillend

De regio als totaal is na het begin van de economische crisis in 2008-2009 gekrompen in werkgelegenheid. Omdat Den Haag iets meer dan de helft van alle banen in de regio bepaalt, ligt de ontwikkeling van Den Haag heel dicht tegen het regiototaal aan. Bij zes van de negen regiogemeenten zien we een vorm van herstel in 2014, en bij sommige gemeente al eerder. Alleen bij Rijswijk, Westland en Wassenaar laat het herstel nog op zich wachten.

Figuur 8.3 Ontwikkeling van het aantal banen per gemeente in de regio Haaglanden, geïndexeerd, 2010=100

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In totaal had de regio bijna 493.000 banen begin 2015, dat zijn er 27.000 minder dan in 2010. Een krimp van ruim 5%. In 2014 is het aantal banen in de regio weer toegenomen met ca. 2875, een groei van 0,6%.

Bijlage VIII laat per sector zien wat de ontwikkeling is voor de verschillende gemeenten binnen de regio Haaglanden. Ook wordt het belang van de sector voor de verschillende gemeente aangegeven.

In de periode 2010-2015 zijn de meeste banen in de regio Haaglanden verloren gegaan bij het openbaar bestuur (-5.800) en de bouw (-3500 banen). De enige twee groeisectoren in Haaglanden totaal over de afgelopen vijf jaar waren informatie en communicatie met bijna 1400 banen erbij sinds 2010 en een kleine toename van ca. 40 banen bij de extraterritoriale instellingen. Per saldo was er sprake van een krimp van 27.000 banen over de periode 2010-2015.

Niet alle branches volgden hetzelfde patroon in alle regiogemeenten. In de volgende tabel worden de branches voor iedere gemeente op een rij gezet en worden de tien branches met in absolute zin de grootste krimp of groei in de periode 2010-2015 weergegeven.

Tabel 8.1 Top 10 groei en krimp branches per gemeente in de regio Haaglanden, 2010-2015

Top 10 branches met krimp			Top 10 branches met groei				
O	Openb. Bestuur en overheid	Den Haag	-5109	M	Advisering en onderzoek	Den Haag	1039
N	Ov. Zakelijke dienstverlening	Den Haag	-1840	C	Industrie	Midden-Delfland	971
H	Vervoer en opslag	Den Haag	-1703	J	Informatie en communicatie	Zoetermeer	450
F	Bouwnijverheid	Den Haag	-1418	M	Advisering en onderzoek	Pijnacker-Nootdorp	448
C	Industrie	Zoetermeer	-1364	M	Advisering en onderzoek	Delft	433
M	Advisering en onderzoek	Rijswijk	-1110	P	Onderwijs	Den Haag	427
G	Handel	Den Haag	-955	J	Informatie en communicatie	Leidschendam-Voorburg	364
Q	Zorg	Den Haag	-869	J	Informatie en communicatie	Den Haag	344
C	Industrie	Delft	-840	J	Informatie en communicatie	Delft	303
G	Handel	Westland	-711	R	Cultuur, sport en recreatie	Zoetermeer	220

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

De branches met in absolute zin de grootste verliezen aan banen liggen vaak in Den Haag. Openbaar bestuur, overige zakelijke dienstverlening, transport en opslag en bouwnijverheid gaven allen in Den Haag de grootste verliezen. Maar deze branches lieten ook in de meeste andere gemeenten in de regio krimp zien. Voor Den Haag speelde de Rijksoverheid een grote rol bij de krimp van het openbaar bestuur. Post NL zorgde voor een groot deel van de krimp in de transport (vervoer en opslag). In de bouw was er vooral verlies bij ING Vastgoed en Imtech in Den Haag. De krimp in de industrie in Zoetermeer werd voornamelijk veroorzaakt door krimp bij Siemens terwijl in Delft Combiwerk verhuisde van Delft naar Den Haag.

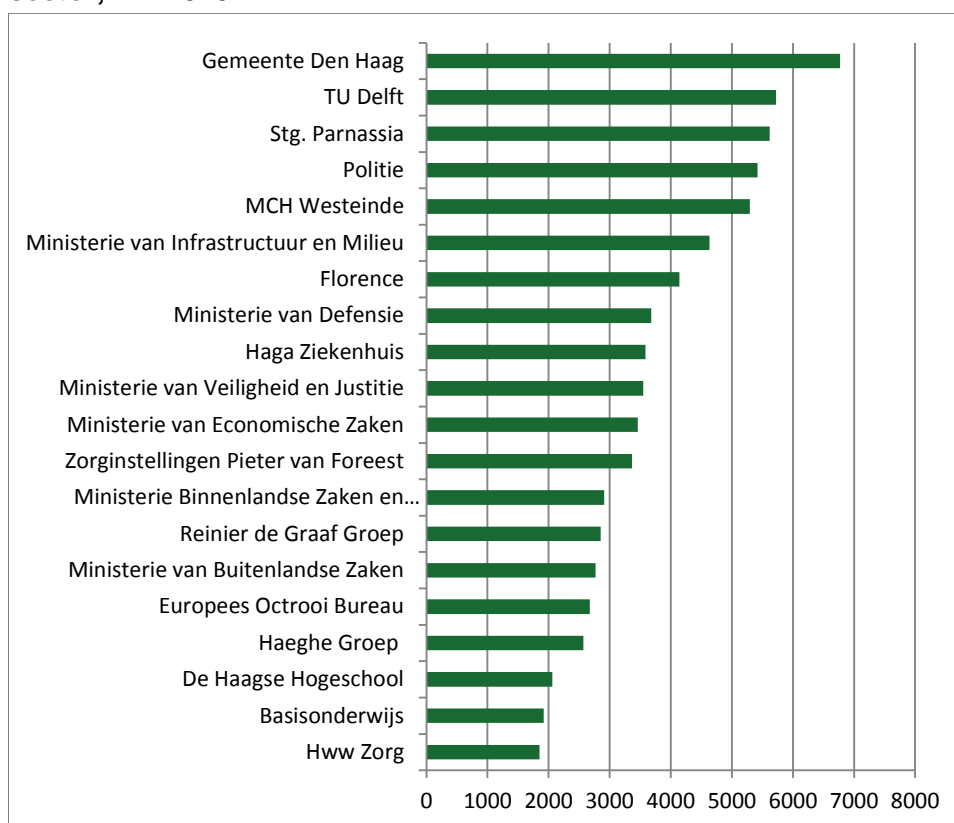
Advies, onderzoek en gespecialiseerde zakelijke diensten is in Den Haag gegroeid ten koste van Rijswijk (verhuizing MN Services) waardoor de banen voor de regio behouden bleven. Hetzelfde gold voor de winst in de industrie voor Midden-Delfland. Dit kwam door de verhuizing van Combiwerk/Werkze! van Delft naar Midden-Delfland. Ook de groei hier leverde per saldo voor de regio geen nieuwe banen op.

8.4 GROTE WERKGEVERS IN DE REGIO

Top 20 quartair en top 20 commercieel goed voor kwart banen

Wanneer we de verschillende vestigingen van eenzelfde bedrijf bij elkaar voegen komen we tot een top 20 van grootste werkgevers in de regio. In de quartaire sector waren dat begin 2015, net als in Den Haag, vooral de Gemeente Den Haag, de ministeries en een aantal grote zorginstellingen. Deze twintig grootste werkgevers in de quartaire sector waren samen goed voor 75.000 banen, 15% van de totale werkgelegenheid in de regio.

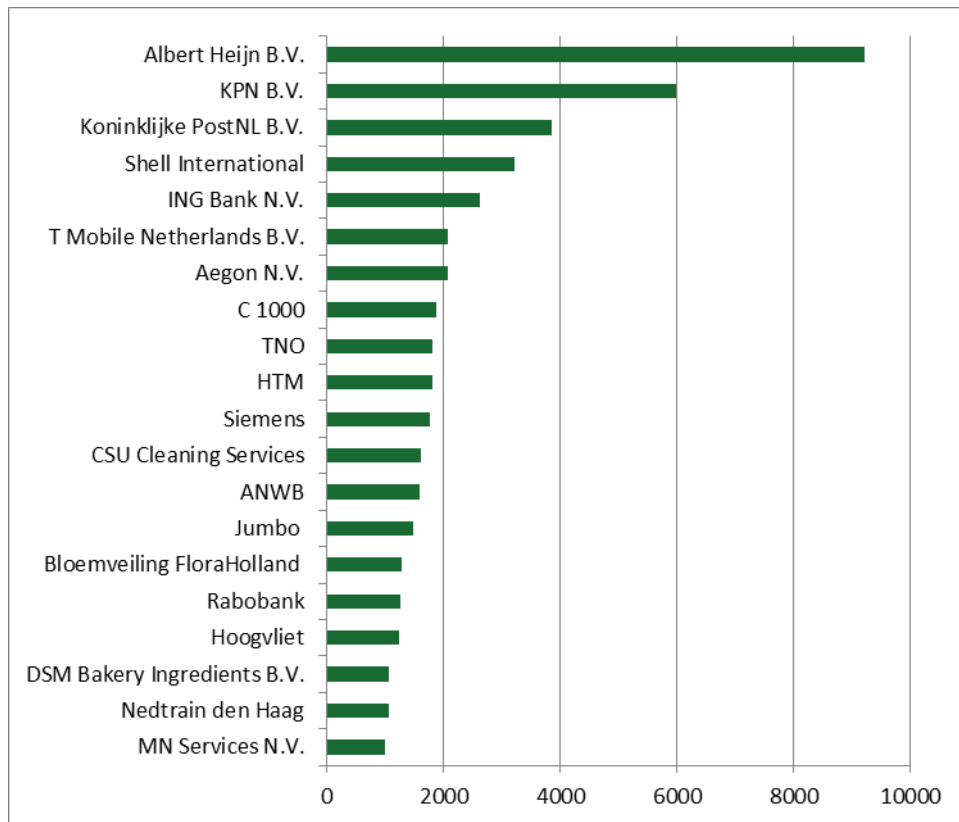
Figuur 8.4 Top 20 van de grootste werkgevers in de regio Haaglanden in de quartaire sector, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

In de commerciële sector was de grootste werkgever van de regio te vinden, namelijk Albert Heijn. Supermarkten doen het goed want ook Jumbo/C-1000 en Hoogvliet komen (al jaren) in de top 20 voor. Ook de financiële sector was goed vertegenwoordigd met drie bedrijven. In totaal bieden de 20 grootste werkgevers in de commerciële sector een baan aan bijna 48.000 mensen, 10% van de totale werkgelegenheid. Dat betekent dat begin 2015 in deze regio de twintig grootste werkgevers in de quartaire sector samen met de twintig grootste commerciële werkgevers goed waren voor een kwart van de banen.

Figuur 8.5 Top 20 van de grootste werkgevers in de regio Haaglanden in de commerciële sector, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, bewerking PSO

9

DEN HAAG EN DE G5

9.1 INLEIDING

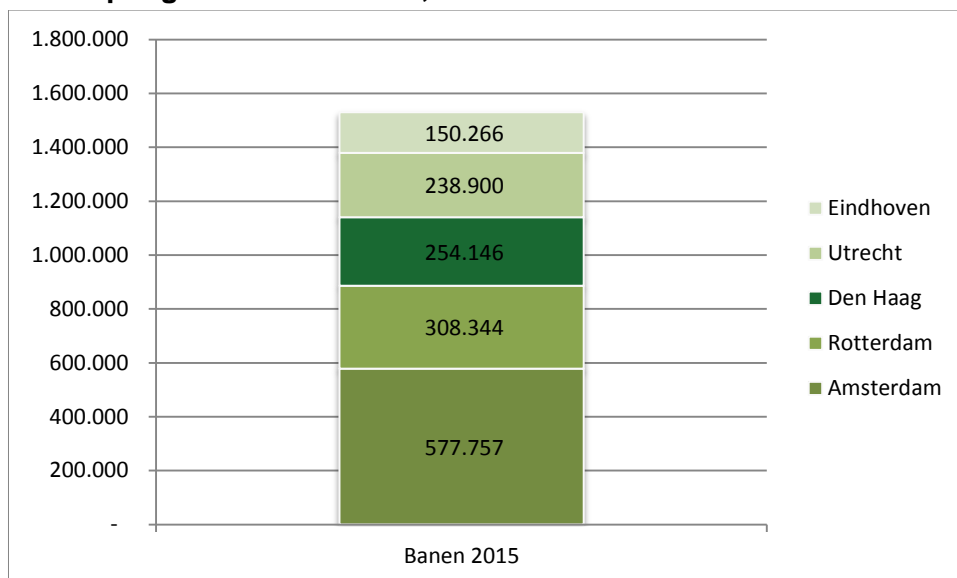
Den Haag laat zich vergelijken met de vijf grootste gemeenten in Nederland. Op volgorde van inwonersaantal zijn dat: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Eindhoven.

9.2 WERKGELEGENHEIDSONTWIKKELING G5

De vijf grootste gemeenten zorgen samen voor anderhalf miljoen banen

Amsterdam is de grootste gemeente wat betreft het aantal banen. De minste banen worden gevonden in Eindhoven.

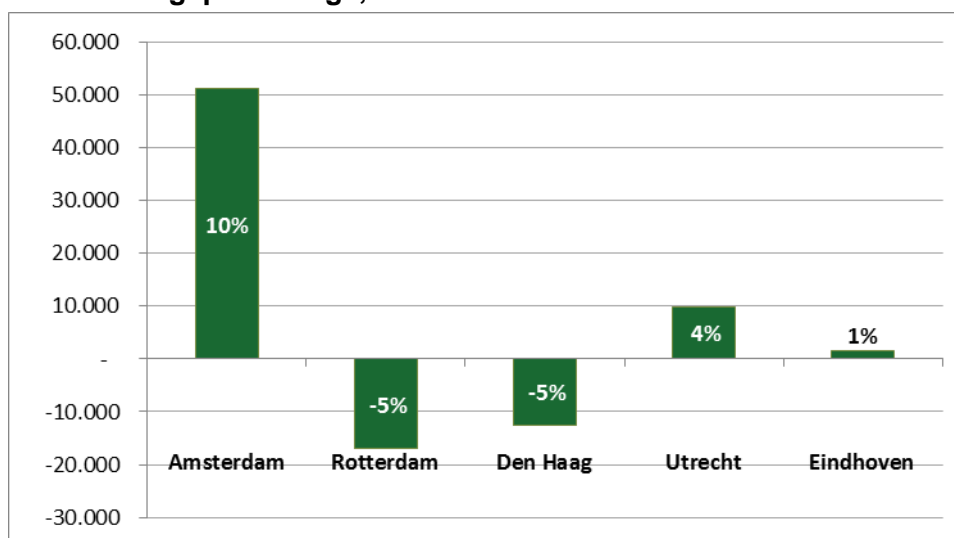
Figuur 9.1 Banen per gemeente in de G5, 1-1-2015

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, opgave gemeenten, bewerking PSO

Sinds het begin van de recessie (2008/2009) verliep de ontwikkeling van het aantal banen van Den Haag minder gunstig dan van andere steden. Sinds 2010 is alleen Rotterdam harder gekrompen (-5,2%) dan Den Haag (-4,7%). Een positieve ontwikkeling is dat ten opzichte van 2014 het aantal banen in Den Haag met bijna 1200 is toegenomen begin 2015.

Figuur 9.2 Ontwikkeling van de banen per saldo 2010-2015, en het ontwikkelingspercentage, G5

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, opgave gemeenten, bewerking PSO

9.3 GROEI- EN KRIMPSECTOREN G5

Den Haag heeft minder groeisectoren en groei is kleiner

Tabel 9.1 geeft de ontwikkeling van banen weer tussen 2010-2015 in de G5 per sector. De economische- en bankencrisis begon in 2007 en werkte in de economie door vanaf eind 2008. Het jaar 2009 was voor veel gemeenten het jaar met de hoogste werkgelegenheid. Na 2009 drong de crisis in alle sectoren door en begon de banenkrimp in de meeste gemeenten, die vervolgens een aantal jaren zou aanhouden.

Waar in Den Haag en Rotterdam veel sectoren krompen, gold dit niet voor de gemeenten Amsterdam, Utrecht en Eindhoven. Amsterdam liet in meer dan de helft van de sectoren groei zien en soms ook forse groei. Ook in Utrecht kwam in veel sectoren groei voor. In Eindhoven en Rotterdam kwam ook een aantal groeisectoren voor maar minder dan in Amsterdam en Utrecht. Den Haag had niet alleen het minste aantal sectoren met groei (samen met Rotterdam), de groei was er ook kleiner dan elders.

Over het algemeen valt op dat in de periode 2010-2015 de sectoren handel en horeca overal fors groeiden behalve in Den Haag, ook advisering en onderzoek groeide fors, met uitzondering van Rotterdam. Sectoren die veel krimp kenden, zijn de industrie, bouwnijverheid, transport (behalve in Utrecht) en overige zakelijke dienstverlening. De industrie en de bouw lieten beide het laatste jaar voor Amsterdam, Den Haag en Eindhoven weer een lichte groei zien.

Tabel 9.1 Ontwikkeling in de G5 per sector, 2010-2015

	Amsterdam	Rotterdam	Den Haag	Utrecht	Eindhoven
A Agrarische sector	+	=	--	=	-
B Delfstoffenwinning	=	=	--	=	=
C Industrie	---	---	-	---	---
D Energiesector	+++	++	=	--	+
E Watermanagement	+++	--	--	--	+
F Bouwnijverheid	--	----	---	---	---
G Groot- en detailhandel	++++	+++	---	+++	+++
H Vervoer en opslag	----	----	----	+++	---
I Horeca	+++++	+++	---	++++	+++
J Informatie en Communicatie	+++++	---	++	---	---
K Financiële instellingen	+++	----	--	++++	--
L Onroerend goed sector	++	--	--	++	=
M Advies & Onderzoek sector	+++++	----	+++	++++	++++
N Overige zak. Dienstverlening	---	----	----	----	--
O Openbaar bestuur	----	++++	-----	++++	++
P Onderwijs	++++	----	++	++	++
Q Zorgsector	+++++	---	---	++++	---
R Vrije tijd sector	+++++	---	--	+++	++
S Overige dienstverlening	+++	---	--	--	+
U Extra territoriaal	=		+		
Saldo 2010-2015	51.042	-17.004	-12.517	9.793	1.431

Legenda ontwikkeling: +++++ > 5000, ++++ > 1500, +++ > 500, ++ > 100, + > 20;
 = -20 tot +20; - < -20, -- < -100, --- < -500, ---- < -1500, ----- < -5000

Bron: Werkgelegenheidsregister Haaglanden, opgave gemeenten, bewerking PSO

In bijlage IX zijn van alle sectoren grafieken opgenomen van de gemeenten in de G5. Deze grafieken geven de geïndexeerde ontwikkeling van het aantal banen weer en het belang van de sector in het totaal aantal banen. Een aantal uitgesproken sectoren wordt hier besproken.

Openbaar bestuur: van groot belang voor Den Haag, maar gekrompen ten opzichte van 2010

Den Haag kent sectoren die een (veel) groter aandeel in de werkgelegenheid hebben dan bij de andere G5 gemeenten het geval is. Dit zijn de agrarische sector, delfstofwinning, het openbaar bestuur, overige dienstverlening en extraterritoriale instellingen. De nabijheid van het Westland, het belang van de olie en gas sector in de regio en de aanwezigheid van de Rijksoverheid spelen hierin een grote rol. Vooral het openbaar bestuur springt eruit met begin 2015 18% van de banen in Den Haag. Bij de andere gemeenten kwam het aandeel openbaar bestuur niet boven de 9% uit. Na 2010 is het aantal banen in deze sector gaan krimpen. Vooral in de periode 2012-2013 was er sprake van een forse krimp. Vooral bij de Rijksoverheid verdwenen er veel banen. Inmiddels is er weer sprake van enige groei bij de overheid.

Voor de andere sectoren die een relatief groot aandeel in de totale werkgelegenheid van Den Haag hebben geldt dat zij het laatste jaar (2015) weer (licht) gegroeid zijn. Alleen voor de delfstofwinning geldt dat niet.

Belangrijke sectoren groeiden in Den Haag minder hard of krompen meer

De sectoren handel, advies en onderzoek en zorg zijn voor de meeste gemeenten belangrijke pijlers van de werkgelegenheid. Voor Den Haag gold dit in mindere mate. Deze sectoren waren in Den Haag minder aanwezig dan in de andere G5-gemeenten, bovendien groeiden de sectoren in Den Haag minder snel. De handel stond in Den Haag voor ongeveer 12% van de banen (het laagst van alle G5 gemeenten) maar is tussen 2010 en 2015 harder gekrompen dan in de andere G5 gemeenten. Advies en onderzoek was in Den Haag verantwoordelijk voor ca. 10% van de werkgelegenheid (bijna de laagste) en is weliswaar al een aantal jaren aan het groeien, maar minder hard dan de meeste andere G5 gemeenten.

Voor de zorg geldt zelfs dat het aantal banen in deze sector al vanaf 2009 begon te krimpen waar dat voor de andere gemeenten vaak pas vanaf 2012 was. Het aandeel in de totale werkgelegenheid ligt voor Den Haag op 15% waarmee Den Haag in de middenmoot valt. De krimp in deze sector zet echter nog steeds door evenals in Eindhoven en Rotterdam, maar in Utrecht en Amsterdam is deze sector de hele periode blijven groeien.

INDELING IN HAAGSE SECTOREN

Sector Hoofdklasse	
Economische sectoren	SBI Bedrijfsklasse
1 Primaire sector, delfstoffen, nuts	
Primaire sector, delfstoffen, nuts	1 Landbouw, jacht en dvl. hiervoor
Primaire sector, delfstoffen, nuts	2 Bosbouw en dvl. t.b.v. de bosbouw
Primaire sector, delfstoffen, nuts	3 Visserij, kweken van vis en schaaldieren
Primaire sector, delfstoffen, nuts	9 Dienstverlening tbv aardolie- en aardgaswinning
Primaire sector, delfstoffen, nuts	35 Prod. en distrib. van elektr., aardgas, stoom en gekoelde lucht
Primaire sector, delfstoffen, nuts	36 Winning en distributie van water
Primaire sector, delfstoffen, nuts	37 Afvalwater inzameling en -behandeling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	38 Afvalinzameling en -behandeling en voorbereiding tot recycling
Primaire sector, delfstoffen, nuts	39 Sanering en overig afvalbeheer
2 Industrie, bouw, vervoer	
Industrie	10 Vervaardiging van voedingsmiddelen
Industrie	11 Vervaardiging van dranken
Industrie	13 Vervaardiging van textiel
Industrie	14 Vervaardiging van kleding
Industrie	15 Maken van leer en lederwaren en schoenen
Industrie	16 Houtindustrie en maken van art. van hout, kurk, riet e.d.
Industrie	17 Maken van papier, karton en papier- en kartonwaren
Industrie	18 Uitgeverijen, drukkerijen en reprod. van opgenomen media
Industrie	19 Aardolie- en steenkoolverwerkende industrie
Industrie	20 Maken van chemische producten
Industrie	21 Maken van farmaceutische grondstoffen en producten
Industrie	22 Maken van producten van rubber en kunststof
Industrie	23 Maken van glas, aardewerk, cement-, kalk- en gipsproducten
Industrie	25 Maken van producten van metaal (excl. mach. en transp.mid.)
Industrie	26 Maken van computers en elektronische en optische apparatuur
Industrie	27 Maken van elektrische apparatuur
Industrie	28 Maken van overige machines en apparaten
Industrie	29 Maken van auto-s, aanhangwagens en opleggers
Industrie	30 Maken van overige transportmiddelen
Industrie	31 Maken van meubels
Industrie	32 Maken van overige goederen
Industrie	33 Reparatie en installatie van machines en apparaten
Bouw	41 Algemene burgerlijke en utiliteitsbouw en projectontwikkeling
Bouw	42 Grond-, water-, en wegenbouw
Bouw	43 Gespecialiseerde werkzaamheden in de bouw
Vervoer en opslag, post	49 Vervoer over land
Vervoer en opslag, post	50 Vervoer over water
Vervoer en opslag, post	51 Luchtvaart
Vervoer en opslag, post	52 Opslag en dienstverlening t.b.v. het vervoer
Vervoer en opslag, post	53 Post en Koeriers
3 Handel	
Autohandel	45 Handel in en reparatie van auto-s en motorfietsen
Groothandel	46 Grthdl en handelsbemiddeling (niet in auto-s/ motorfietsen)
Detailhandel	47 Detailhandel
Horeca	55 Logiesverstrekking
Horeca	56 Eet- en drinkgelegenheden
Reparatie computers en consumentenart	95 Reparatie van computers en consumentenartikelen

4 Zakelijke diensten	
Media, informatie, communicatie, IT	58 Uitgeverijen
Media, informatie, communicatie, IT	59 Productie en distributie van films en tv, maken en uitgeven geluidsopnamen
Media, informatie, communicatie, IT	60 Verzorgen en uitzenden van tv programma's
Media, informatie, communicatie, IT	61 Telecommunicatie
Media, informatie, communicatie, IT	62 Dienstverlening ohgv informatietechnologie
Media, informatie, communicatie, IT	63 Dienstverlening ohgv informatie
Financiële inst, verzekeraars	64 Financiële instellingen
Financiële inst, verzekeraars	65 Verzekeringswezen en pensioenfondsen
Financiële inst, verzekeraars	66 Overige financiële dienstverlening
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	68 Verhuur van en handel in onroerend goed
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	75 Veterinaire dM
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	77 Verhuur en lease van autos, consumenten art., machines en ov. roerende goederen
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	79 Reisbemiddeling, -organisatie, toeristische informatie en reserveringsbureaus
Vastgoed, verhuur, reizen, ov zakelijke diensten	82 Overige zakelijke dienstverlening
Juridische dM, accountants, org advies, management	69 Rechtskundige dM, accountancy, belasting advies en administratie
Juridische dM, accountants, org advies, management	70 Holdings, man. advies, concerndiensten
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	71 Architecten, ingenieurs en technisch ontwerp en advies, keuring en controle
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	72 Speur- en ontwikkelingswerk
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	73 Reclame en marktonderzoek
Ontwerp, vormgeving, keuring, marktonderzoek	74 Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie, vertaling en ov. consultancy
Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer	78 Arbeidsbemiddeling, uitzendbureaus en personeelsbeheer
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	80 Beveiliging en opsporing
Facility man, reiniging, beveiliging e.d.	81 Facility management, reiniging en landschapsverzorging

5 Overheid en extra territoriale instellingen	
Rijksoverheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Provinciale overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Gemeentelijke overheid	84 Openbaar bestuur, overheidsdiensten, verplichte soc. verzek.
Extra-territoriale instellingen	99 Extra-territoriale lichamen en organisaties

6 Zorg	
Gezondheidszorg en maatschappelijke dM	86 Gezondheidszorg
Gezondheidszorg en maatschappelijke dM	87 Verpleging, verzorging en begeleiding met overnachting
Gezondheidszorg en maatschappelijke dM	88 Maatschappelijke dM zonder overnachting

7 Maatschappelijke organisaties	
Onderwijs	85 Onderwijs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	90 Kunst
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	91 Culturele uitleencentra, openb. archieven, musea, e.d
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	92 Loterijen en kansspelen
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	93 Sport en recreatie
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	94 Levensbeschouwelijke en politieke org, belangen- en ideële org, hobbyclubs
Kunst, cultuur, sport, recreatie, maatsch. en politieke org	96 Wellness, uitvaart, persoonlijke dM en ov. dM

INDELING IN LANDELIJKE SECTOREN

SBI Sector / bedrijfstak	Den Haag 2015
A Landbouw, bosbouw en visserij	2.145
B Winning van delfstoffen	1.571
C Industrie	6.963
D Productie, distributie en handel in elektriciteit en aardgas	31
E Winning/distributie van water; afval(water)beheer, sanering	956
F Bouwnijverheid	11.206
G Groot- en detailhandel; reparatie van autos	30.449
H Vervoer en opslag	7.938
I Logies-, maaltijd- en drankverstrekking	10.694
J Informatie en communicatie	13.678
K Financiële instellingen	8.271
L Verhuur van en handel in onroerend goed	2.757
M Advisering, onderzoek, special. zakelijke dienstverlening	25.356
N Verhuur van roerende goederen, overige zakelijke dienstverl.	10.162
O Openb. bestuur, overheid, soc. verzekeringen	46.455
P Onderwijs	15.872
Q Gezondheids- en welzijnszorg	37.471
R Cultuur, sport en recreatie	7.319
S Overige dienstverlening	9.636
T Extraterritoriale organisaties en lichamen	5.216
Totaal	254.146

AFBAKENING VAN DE CLUSTERS

INTERNATIONALE ORGANISATIES EN THE HAGUE SECURITY DELTA

Cluster internationale instellingen en organisaties

Dit cluster is niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is het resultaat van opgebouwde kennis bij Bureau Internationale Zaken (BIZ) van de gemeente Den Haag. Het BIZ heeft op basis van haar eigen adreslijsten met internationale organisaties opdracht verleend aan onderzoeksbureau Decisio om deze organisaties te bevragen. Voor meer informatie met betrekking tot de bevroagde organisaties kunt u contact opnemen met Geert Dijkstra van de gemeente Den Haag (geert.dijkstra@denhaag.nl).

Cluster HSD

Het veiligheidscluster is niet afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Dit cluster is samengesteld op advies van verschillende organisaties die zich bezighouden met veiligheid en The Hague Security Delta. Daarbij is gebruik gemaakt van de verschillende netwerken. Voor meer informatie mbt. de organisaties kunt u contact opnemen met Karim Adarghal of Daan Rijnders van de gemeente Den Haag (Karim.Adarghal@denhaag.nl, Daan.Rijnders@denhaag.nl).

IV

AFBAKENING CLUSTER IT / TECH

ICT groep

SBI-codes

1 IT-Industrie

- 26110 Vervaardiging van elektronische componenten
- 26120 Vervaardiging van elektronische printplaten
- 26200 Vervaardiging van computers en randapparatuur
- 26300 Vervaardiging van communicatieapparatuur
- 26400 Vervaardiging van consumentenelektronica
- 26800 Vervaardiging van informatiedragers

2 IT-Handel

- 46510 Groothandel in computers, randapparatuur en software
- 46520 Groothandel in elektronische en telecommunicatieapparatuur
- 47420 Winkels in telecommunicatieapparatuur
- 58210 Uitgeverijen van computerspellen
- 58290 Overige uitgeverijen van software

3 Telecom

- 61100 Draadgebonden telecommunicatie
- 61200 Draadloze telecommunicatie
- 61300 Telecommunicatie via satelliet
- 61900 Overige telecommunicatie

4 IT-Diensten

- 62020 Advisering op het gebied van informatietechnologie
- 62030 Beheer van computerfaciliteiten
- 62090 Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
- 63110 Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten
- 63120 Webportals
- 95110 Reparatie van computers en randapparatuur
- 95120 Reparatie van communicatieapparatuur

V

AFBAKENING CLUSTER ENERGIE / OLIE & GAS

Het cluster Energie wordt in Den Haag beperkt tot Olie & Gas. Dit Olie & Gas cluster bestaat voor een deel uit bedrijven die voldoen aan een aantal standaard bedrijfsindelingen. Deze worden hieronder weergegeven.

Bedrijven in het cluster olie & gas op basis van de standaard bedrijfsindeling	
6100	Winning van aardolie
6200	Winning van aardgas
9100	Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas
19201	Aardolieraffinage
20149	Vervaardiging van overige organische basischemicaliën

Daarnaast zijn er bedrijven die zijn toegevoegd aan het cluster omdat zij hiervoor veel werk verrichten. Deze bedrijven vallen echter in een standaard bedrijfsindeling waarvoor niet geldt dat de hele SBI binnen het cluster valt. Hierbij gaat het vooral om een aantal bedrijven in de branche Ingenieurs en overig technisch ontwerp en advies.

AFBAKENING CLUSTER RECREATIE & TOERISME

Cluster T&R	SBI-Codes	IPO factor	Banen 2015	
			obv IPO berekening	obv Werkgelegenheidsregister
1 Detailhandel/ groothandel				
	45194 Handel in en reparatie van caravans		-	-
	46492 Groothandel in watersportartikelen		11	11
	46493 Groothandel in kampeerartikelen (geen caravans)		4	4
	47300 Benzinstations	0,1	28	283
	47642 Winkels in watersportartikelen		40	40
	47643 Winkels in sportartikelen (geen watersport)		363	363
	47644 Winkels in kampeerartikelen (geen caravans)		3	3
	47722 Winkels in lederwaren en reisartikelen	0,3	9	31
	47781 Winkels in fotografische artikelen	0,3	10	33
2 Logiesverstrekking				
	55101 Hotel-restaurants		992	992
	55102 Hotels (geen hotel-restaurants), pensions en confer.-oorden		263	263
	55201 Verhuur van vakantiehuisjes en appartementen		17	17
	55202 Jeugdherbergen en vakantiecampen		6	6
	55300 Kampeerterrinen		65	65
	55900 Overige logiesverstrekking		11	11
3 Horeca				
	56101 Restaurants		4.796	4.796
	56102/3 Cafetarias, lunchrooms, snackbars, eetkramen e.d. incl ijssalons		2.179	2.179
	56300 Cafés		1.671	1.671
4 Vervoer				
	49100 Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)	0,1	118	1.178
	49320 Vervoer per taxi	0,1	70	695
	49391 Ongeregeld personenvervoer over de weg		194	194
	50100 Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)	0,5	2	4
	50300 Binnenvaart (passagiersvaart en veerdiensten)	0,1	1	6
	51100 Personenvervoer door de lucht	0,1	1	5
	52220 Dienstverlening voor vervoer over water	0,1	2	22
	52230 Dienstverlening voor de luchtvaart	0,1	1	12
	79110 Reisbemiddeling		330	330
	79120 Reisorganisatie		143	143
	79900 Informatieverstrekking op het gebied van toerisme		193	193
5 Cultuur, recreatie en amusement				
	59140 Bioscopen		225	225
	90011 Beoefening van podiumkunst		1.099	1.099
	90013 Circus en variété		55	55
	90041 Theaters en schouwburgen		353	353
	90042 Evenementenhallen		76	76
	91021 Musea		503	503
	91022 Kunstgalerieën en -expositieruimten		67	67
	91041 Dieren- en plantentuinen, kinderboerderijen		84	84
	93211 Pret- en themaparken		44	44
	93212 Kermisattracties		7	7

6 Sport			
85511 Zeil- en surfscholen		20	20
85519 Overig sport- en recreatieonderwijs	0,3	107	355
93111 Zwembaden	0,3	30	99
93112 Sporthallen, sportzalen en gymzalen	0,3	21	71
93113 Sportvelden	0,3	1	2
93119 Overige sportaccommodaties	0,3	99	329
93121 Veldvoetbal	0,3	30	99
93122 Veldsport in teamverband (geen voetbal)	0,3	1	3
93124 Tennis	0,3	2	5
93125 Paardensport en maneges	0,3	13,8	46
93127 Auto- en motorsport	0,3	0,3	1
93128 Wintersport	0,3	12	40
93129 Overige buitensport	0,3	2,7	9
93130 Fitnesscentra		346	346
93141 Individuele zaalsport	0,3	0,3	1
93143 Kracht- en vechtsport	0,3	7,5	25
93144 Bowlen, kegelen, biljarten e.d.	0,3	0,6	2
93145 Denksport	0,3	0,6	2
93146 Sportscholen	0,3	51,9	173
93149 Overige binnensport en omnisport	0,3	2,7	9
93151 Zwem- en onderwatersport	0,3	1,8	6
93152 Roei-, kano-, zeil- en surfsport e.d.	0,3	1,2	4
93191 Beroepssportlieden	0,3	5,4	18
93193 Verzorgen van vistochten		19	19
93195 Organiseren van sportevenementen	0,3	15,3	51
93196 Sport: Overkoepelende organen en samenwerkings- en adviesorganen	0,3	6,9	23
93199 Overige sportactiviteiten n.e.g.	0,3	6	20
93291 Jachthavens		5	5

7 Overig T&R			
30120 Bouw van sport- en recreatievaartuigen		9	9
77111 Verhuur van personenauto's en lichte bedrijfsauto's	0,1	7	67
77120 Verhuur en lease van vrachtwagens, autobussen, caravans	0,3	2	5
77210 Verhuur van sport- en recreatieartikelen		14	14
82300 Organiseren van congressen en beurzen		115	115
92001 Loterijen en kansspelen (geen amusementsautomaten)		433	433
92009 Exploitatie van amusements- en speelautomaten		147	147
93299 Overige recreatie n.e.g. (geen jachthavens)		222	222
96040 Saunas, solaría, baden e.d.		245	245

Totaal		16.036	19.103
---------------	--	--------	--------

Binnen de branches die onder deze sector vallen komen ook banen voor die niet recreatief of toeristisch zijn. Een voorbeeld hiervan zijn de benzinstations. Deze zijn maar voor een deel gericht op recreatie en toerisme maar ook voor een groot deel op bijvoorbeeld de transportsector of forenzende werknemers. Daarom is door IPO¹⁶ een berekening gemaakt van het aandeel banen dat daadwerkelijk onder de R&T sector valt.

In de 'Kanskaart Toerisme Den Haag' berekende adviesbureau BEA in 2011 het aantal fte in de R&T sector vanuit de bestedingen. Hierbij is gekeken naar het aantal bezoekers vermenigvuldigd met de gemiddelde bestedingen zoals deze in het onderzoek van SmartAgent naar voren kwamen. Dit leidde tot een berekend aantal

¹⁶ Het IPO (inter provinciaal overleg) heeft in samenwerking met het CBS en het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) een standaard ontwikkeld voor het berekenen van de aandelen banen in de R&T sector.

banen van ca. 23.000 fte. Daarnaast werd een schatting gemaakt van het aantal indirecte banen bij toeleveranciers e.d. van 2765 fte. Dat betekent in de berekening van BEA dat er 25.765 fte in Den Haag waren. Dat kwam neer op ca. 31.000 banen direct en indirect in de R&T sector.

Dat was ca. 10% van de totale werkgelegenheid in 2011.

VII

AFBAKENING VAN DE CLUSTERS

FINANCE EN LEGAL

Cluster Finance

Dit cluster is deels afgebakend op basis van de standaard bedrijfsindeling. Daarbij gaat het om de volgende SBI codes die in elk geval deel uitmaken van het financiële cluster.

SBI klasse Financieel	
64	Banken e.d.
65	Verzekeringen e.d.
66	Dvl tbv financiële sector
692	Accountants, boekhouding e.d.

Daarnaast gaat het om organisaties die zich bezighouden met financiële zaken bij de overheid, lobbycircuits, onderwijs e.d.

Voor meer informatie over de exacte samenstelling van het financiële cluster kunt u contact opnemen met Iris Olivier van de gemeente Den Haag (iris.olivier@denhaag.nl)

Cluster juridisch

Dit cluster bestaat uit de SBI codes beginnend met 693, rechtskundige dienstverlening.

SBI klasse Juridisch	
691	Rechtskundige dvl

Daarnaast gaat het om organisaties die zich bezighouden met juridische zaken bij de overheid, lobby circuits, kennisinstellingen, internationale gerechtshoven e.d.

Voor meer informatie over de exacte samenstelling van het juridische cluster kunt u contact opnemen met Iris Olivier van de gemeente Den Haag (iris.olivier@denhaag.nl)

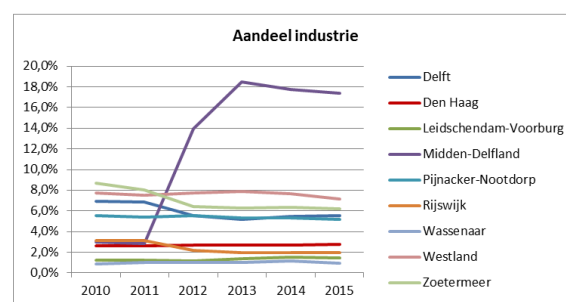
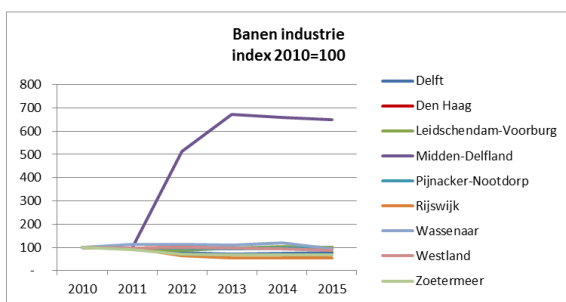
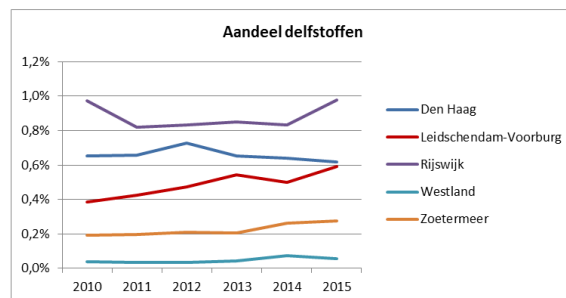
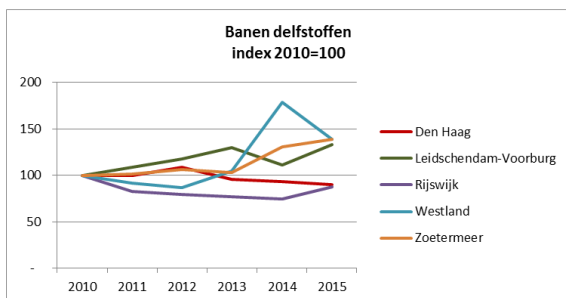
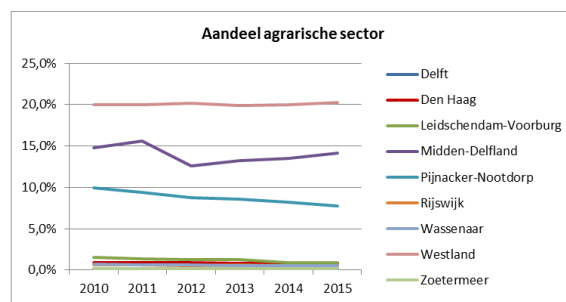
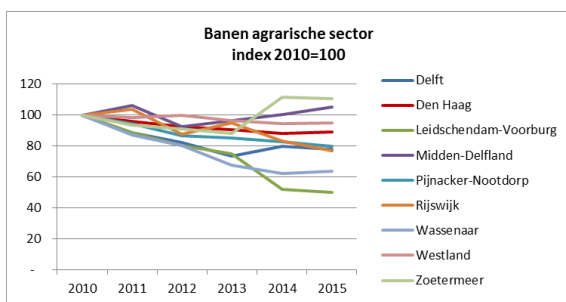
VIII

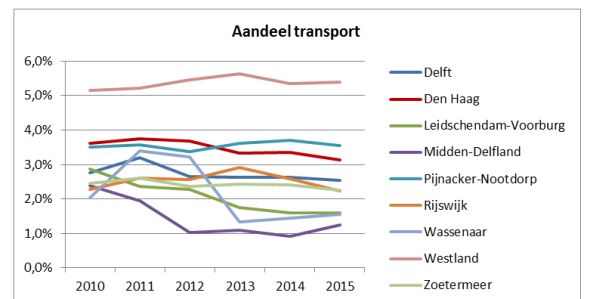
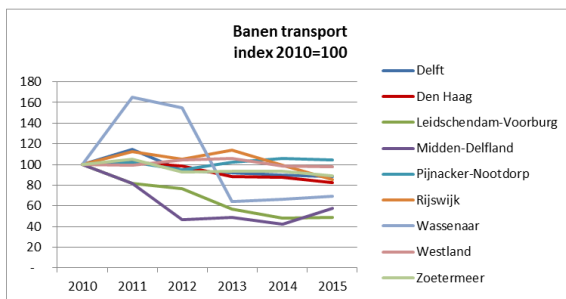
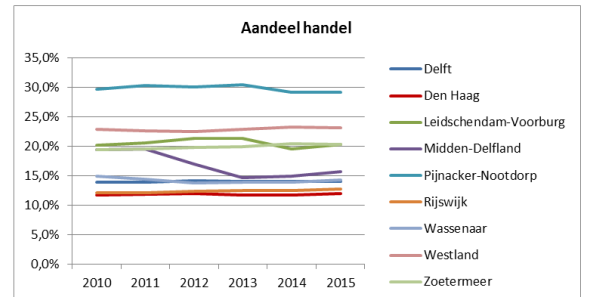
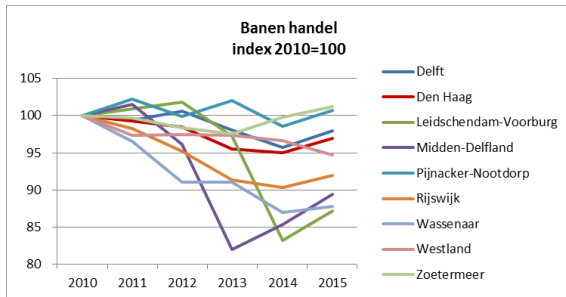
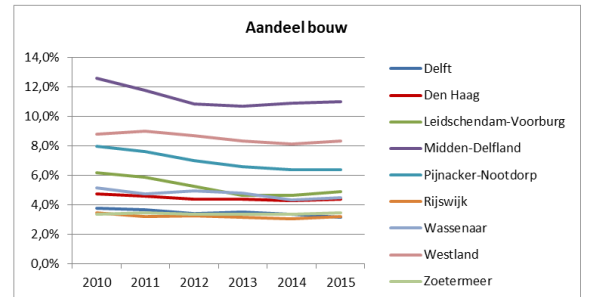
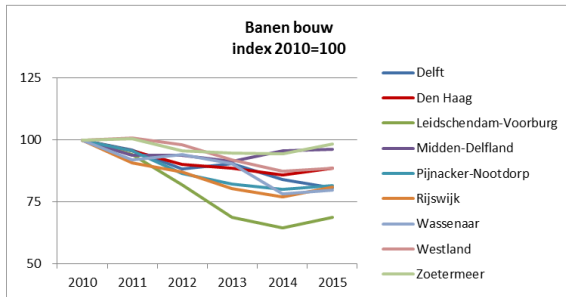
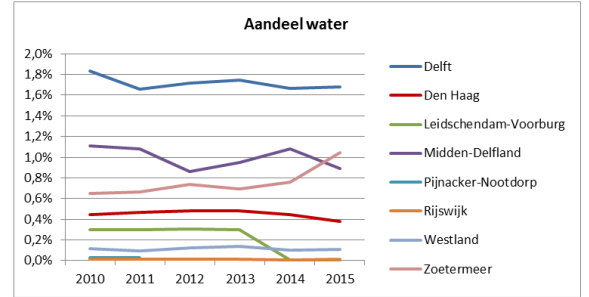
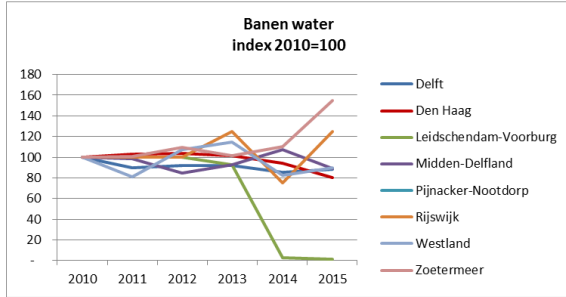
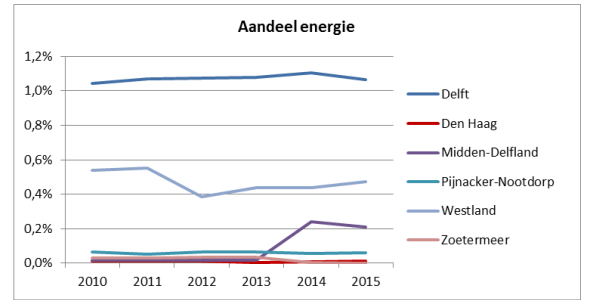
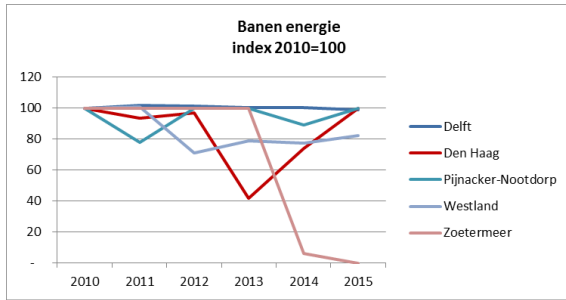
ONTWIKKELING EN RELATIEF BELANG

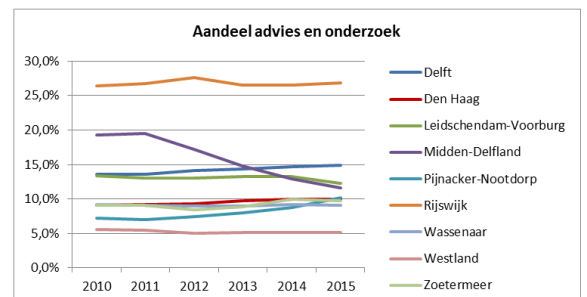
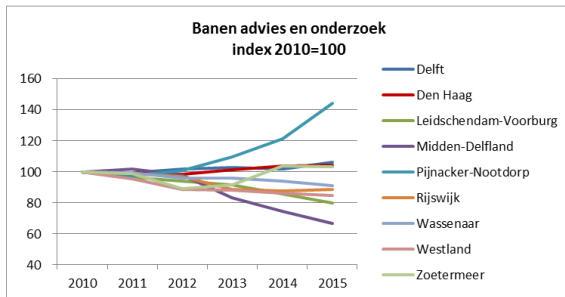
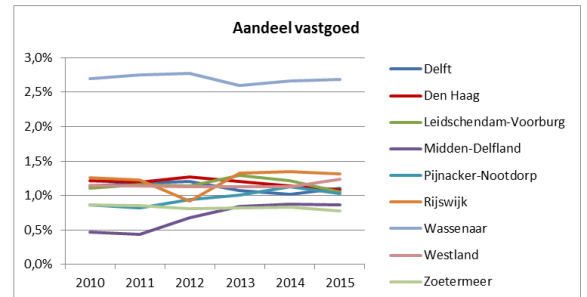
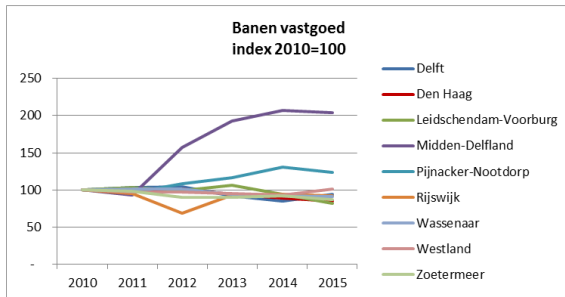
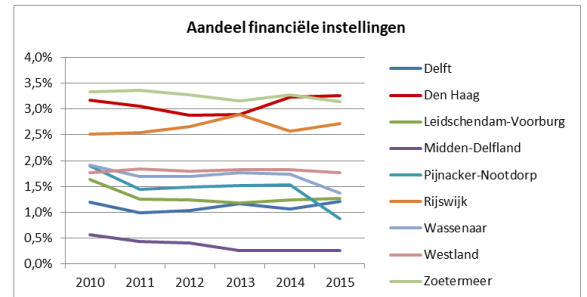
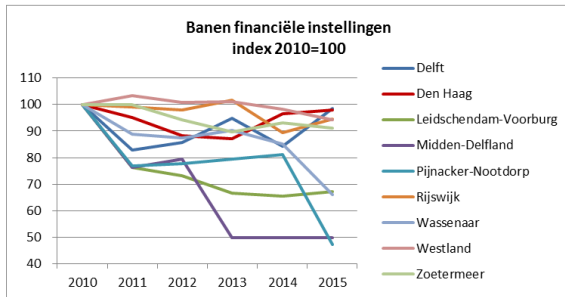
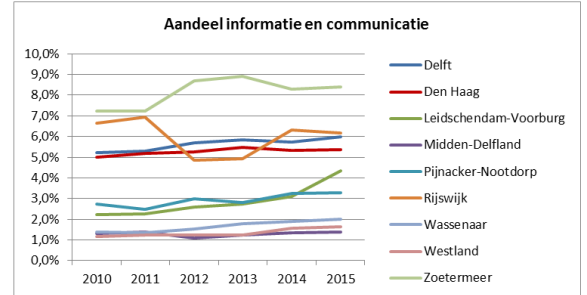
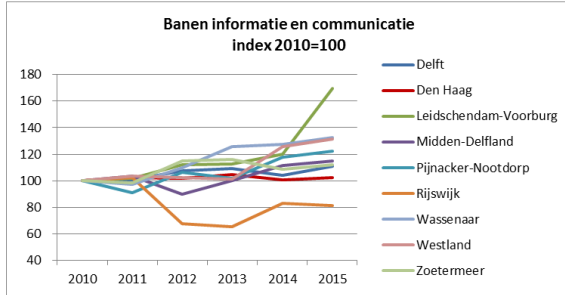
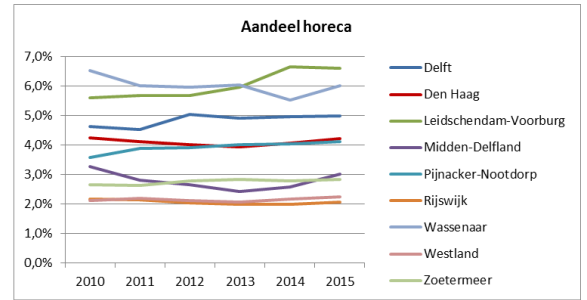
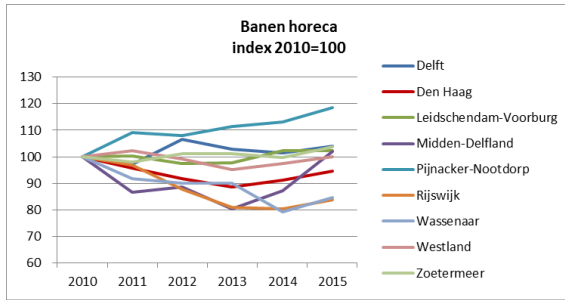
PER SECTOR, REGIO GEMEENTEN, 2010-2015

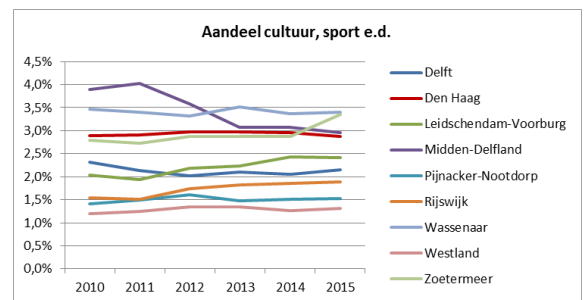
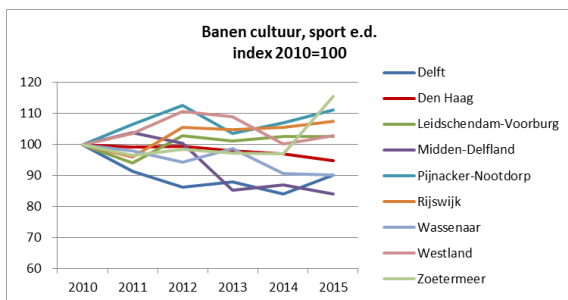
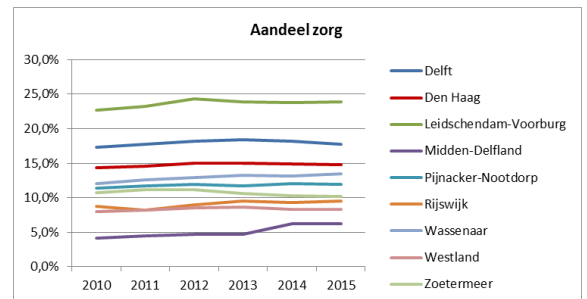
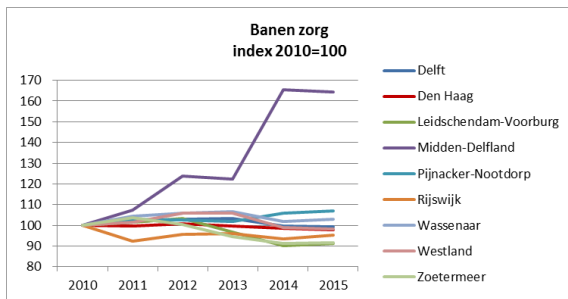
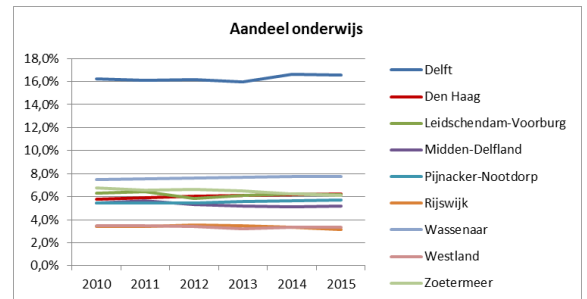
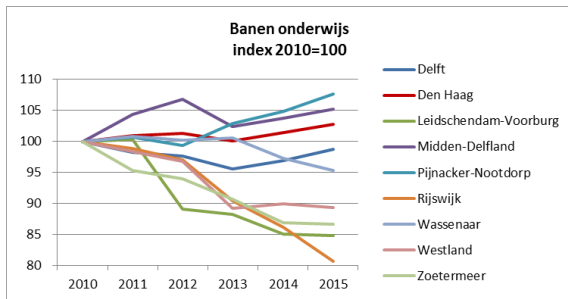
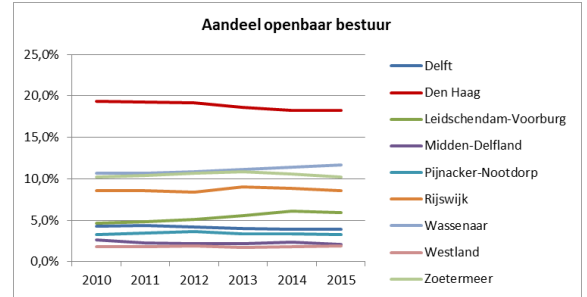
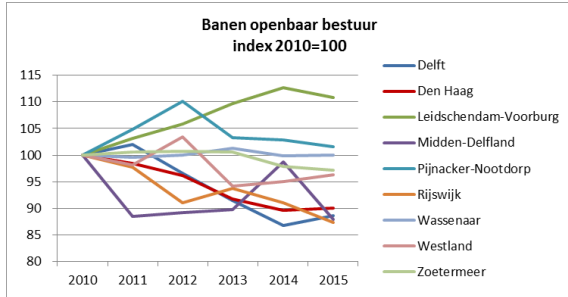
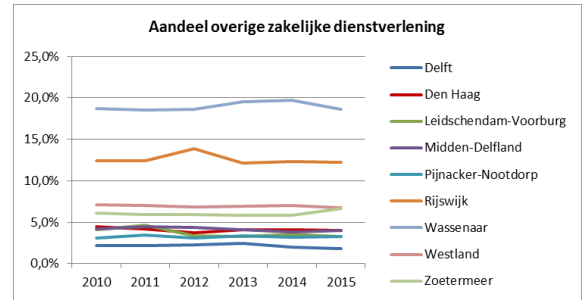
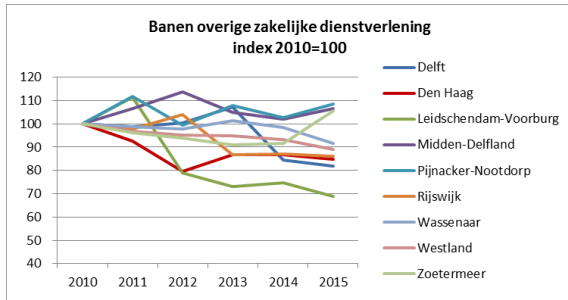
Ontwikkeling van het aantal banen per gemeente en per sector, geïndexeerd, 2010=100

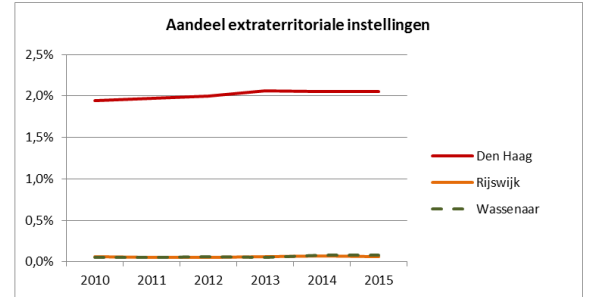
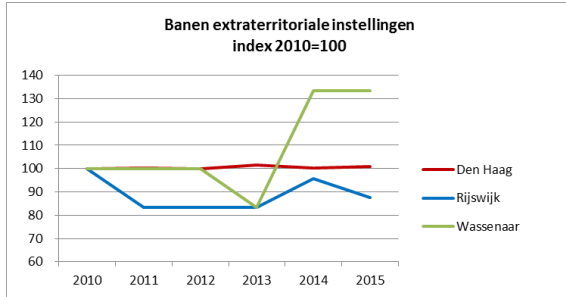
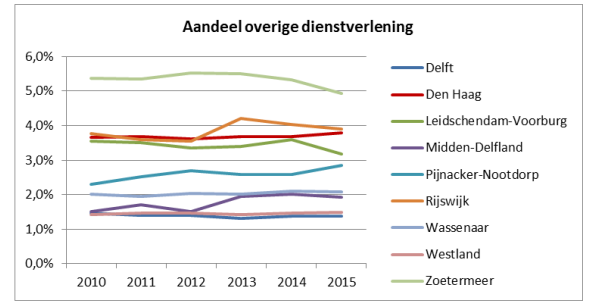
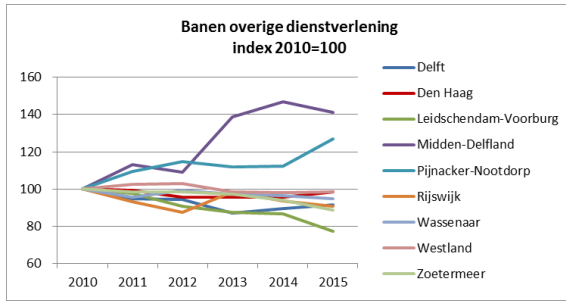
Aandeel banen in jaar X in een sector t.o.v. de hele economie in de betreffende gemeente van datzelfde jaar.

IX

ONTWIKKELING EN RELATIEF BELANG

PER SECTOR, G5, 2010-2015

Ontwikkeling van het aantal banen per gemeente en per sector, geïndexeerd, 2010=100

Aandeel banen in jaar X in een sector t.o.v. de hele economie in de betreffende gemeente van datzelfde jaar.

